

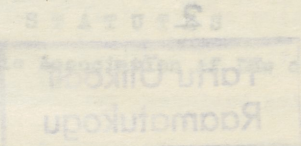
EAÕS

AASTARAAMAT
1 9 8 9

34
E 20

TARTU ÜLIKOOL

I FUNDAMENTAALS

1989

EESTI AKADEEMILINE ÕIGUSTEADUSE SELTS 1989. AASTAL

TARTU 1990

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

176553

SAADEKS

Hea lugeja! Su ees on Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi teine aastaraamat.

Sa leiad siit teavet tegudest ja toimingutest, mida EAÕS suutis teha aastal 1989. Sa leiad ka nende nimed, kes seltsi tegevuses osalesid.

Olulise osa raamatu mahust täidavad artiklid ja ettekanded, kirjutatud ja räägitud teemadel, mis kõitsid meie meeli sel aastal. Hinnakem neid oma ajas! Poliitilised sündmused, koos nendega ka juriidiline mõte, arenesid Eestis kiiremini kui me arvata oskasime ja oodata julgesime. Ei ole välistatud, et raamatu trükist ilmumise ajaks on autorite mõnedki arusaamad mõnevõrra vananenud. Ometi võimaldab kirjapandu jälgida juriidilise mõtte arengut ja on seega kultuuriloolise tähendusega.

Osa artikleid on kirjutatud saksa või inglise keeles. Selliselt on nad võetud aastaraamatusse kahesugusel kaalutlusel: et ärgitada juristide huvi võõrkeelte vastu ning levitada aastaraamatut väljaspool Eestit.

S T A T U T E S

of the Academic Association of Law of Estonia

I FUNDAMENTALS

1. The Academic Association of Law of Estonia is a voluntary union of the lawyers acting at the University of Tartu.

2. The activities of the Academic Association of Law of Estonia are based on the principles of democracy, initiative and social activities of its members.

3. The Academic Association of Law of Estonia pursues the aim of the organizational uniting of lawyers-scientists and lawyers-practicians, strengthening of links between law and practice, advancing professional contacts, propagation of juridical knowledge and democratization of legislation.

4. The Academic Association of Law of Estonia considers its tasks to be:

1) enhancing interest to scientific work and advancing legislation;

2) organization of the academic communication of lawyers and realization of joint actions;

3) involving students and practicians in scientific work;

4) establishing professional contacts with the lawyers and organizations of the other Soviet republics as well as with those of foreign countries;

- 5) giving conclusions on legislation and bills;
- 6) propagation of juridical knowledge;
- 7) organization of meetings, conferences and seminars;
- 8) publishing business, recommendations for publishing and reviewing;
- 9) collection of juridical information and mediation in its transference;
- 10) giving conclusions on juridical problems to various institutions, enterprises and organizations;
- 11) elaboration of the opinions on the juridical problems which are of interest for the general public;
- 12) sending proposals on juridical questions to various administrations;
- 13) formation of the professional ethics of lawyers;
- 14) immortalizing the memory of the lawyers born, studied, lived or worked in Estonia;
- 15) protection of the freedom of scientific researches and teaching.

5. The Academic Association of Law of Estonia has the right to:

- 1) open and close accounts and special accounts in credit institutions, carry out financial operations;
- 2) conclude contracts with state, cooperative and social institutions, enterprises and organizations;
- 3) award grants for the advancement of law and prizes for the outstanding achievements in the field of law;
- 4) publish scientific papers of its members as well as

the materials on the activities of the association.

6. The Academic Association of Law of Estonia has the rights of the legal person. It has its own seal, stamp, emblem and other attributes.

II MEMBERS OF THE ACADEMIC ASSOCIATION OF LAW OF ESTONIA, THEIR RIGHTS AND OBLIGATIONS

7. Members of the association are divided into the full members, honorary members, foreign members and student members.

The full members may be the lawyers living in the Estonian S.S.R. or graduated from the University of Tartu.

The honorary member is elected by the general assembly of the association. The person elected by the general assembly of the association. The person elected should have special merits either in advancing law or contributing to the activities of the association.

The foreign member is elected by the general assembly of the association. The person should have special merits in advancing law and the communication with whom favours the development of law in the Estonian S.S.R.

Students of the Faculty of Law of the University of Tartu may be admitted to the association as student-members. A student-member participates in the activities of the association, has the right to speak at the meetings of the association but he cannot participate in the elections of the organs of the association and voting. After the graduation the student-member is, according to his wish, trans-

ferred into the full member.

8. A person who has submitted a corresponding application in written form, admits the statutes of the association and wishes to participate in its activities is admitted to the Academic Association of Law of Estonia by the Board.

9. The members of the Academic Association of Law of Estonia pay the entrance fee and the membership fee the size of which is fixed by the general assembly. The members of the association who have not paid their membership fees for the calendar year by December 31 without any reason are considered to be out of the association.

10. The member of the association has the right to:

1) participate in the activities of the association in accordance with the aims and tasks mentioned in the present statutes;

2) elect and be elected into all the directing and revision organs of the association;

3) submit proposals as regards the activities of the association and enquiries as regards the problems connected with the association;

4) participate in all the actions carried out by the association;

5) leave the association after having applied for it to the Board in written form.

11. The member of the association has to meet the requirements of the present statutes and contribute to the

fulfilment of its tasks.

III STRUCTURE AND ORGANS OF MANAGEMENT OF THE ACADEMIC ASSOCIATION OF LAW OF ESTONIA

12. The members of the association may form regional departments or sections according to speciality.

13. The highest organ of the association is the General Assembly convened annually in October. The Extraordinary General Assembly is convened if demanded by the Chairman, Board, Auditing Commission or not less than one-third of the members of the association.

14. The General Assembly of the association:

1) adopts the statutes of the association and makes changes in it;

2) discusses the main questions of the activities of the association and takes decisions on them;

3) fixes the size of the membership fee and the entrance fee;

4) fixes the quantitative size of the Board and that of the Auditing Commission;

5) by secret ballot elects the Chairman, Board and Auditing Commission for three years;

6) hears out and confirms the reports of the Board and Auditing Commission;

7) elects the honorary and foreign members of the association;

8) adopts the budget.

15. The General Assembly of the association is competent if more than a half of the members of the association participate. Decisions are passed by the simple majority of voices. For changes in the statutes the support of not less than two-thirds of the members of the association is necessary.

16. In the period between the General Assemblies the activities of the association are directed by the Board which takes decisions on all problems excluding the ones in the competence of the General Assembly.

The Chairman of the association is simultaneously the Chairman of the Board of the association. In case the Chairman of the Board is away his functions are executed by the Vice-Chairman.

The Board is competent if more than a half of its members participate.

The Board takes decisions by the simple majority of voices.

17. The Chairman of the association solves all the problems connected with the activities of the association. He reports on his activity to the General Assembly and the Auditing Commission, represents the association and concludes contracts in its name.

18. The Auditing Commission of the association controls the adherence to the statutes of the association and its financial-economic activities, reports to the General Assembly on the results of revision and makes proposals

resulting from the revision.

19. The Auditing Commission elects from among its members its Chairman, Vice-Chairman and Secretary.

20. The members of the Auditing Commission may participate in the meetings of the Board with the advisory right to vote.

IV MEANS OF THE ACADEMIC ASSOCIATION OF LAW OF ESTONIA

21. The economic basis of the association is formed of:

- 1) the entrance fees and membership fees;
- 2) donations and subsidies;
- 3) income from the sale of publications;
- 4) other income.

V ENDING OF THE ACTIVITIES OF THE ACADEMIC ASSOCIATION OF LAW OF ESTONIA

22. The association ends its activities if:

- 1) the General Assembly adopts the corresponding decision supported by not less than two-thirds of the members of the association or
- 2) the Council of the University of Tartu decides to end the activities of the association.

23. In case of the liquidation of the association its estate will be transferred to the University of Tartu and used for the needs of the Faculty of Law.

13. The General Assembly shall have the right to elect the members of the Board and the members of the Auditing Commission. The members of the Board shall be elected for a term of three years. The members of the Auditing Commission shall be elected for a term of three years. The members of the Board and the members of the Auditing Commission shall be elected by a majority of the votes cast.

14. The General Assembly shall have the right to elect the members of the Board and the members of the Auditing Commission. The members of the Board shall be elected for a term of three years. The members of the Auditing Commission shall be elected for a term of three years. The members of the Board and the members of the Auditing Commission shall be elected by a majority of the votes cast.

EESTI AKADEEMILISE ÕIGUSTEADUSE SELTSI

LIIKMESKOND

SEISUGA 20.10.89

15. The General Assembly shall have the right to elect the members of the Board and the members of the Auditing Commission. The members of the Board shall be elected for a term of three years. The members of the Auditing Commission shall be elected for a term of three years. The members of the Board and the members of the Auditing Commission shall be elected by a majority of the votes cast.

16. The General Assembly shall have the right to elect the members of the Board and the members of the Auditing Commission. The members of the Board shall be elected for a term of three years. The members of the Auditing Commission shall be elected for a term of three years. The members of the Board and the members of the Auditing Commission shall be elected by a majority of the votes cast.

17. The General Assembly shall have the right to elect the members of the Board and the members of the Auditing Commission. The members of the Board shall be elected for a term of three years. The members of the Auditing Commission shall be elected for a term of three years. The members of the Board and the members of the Auditing Commission shall be elected by a majority of the votes cast.

18. The General Assembly shall have the right to elect the members of the Board and the members of the Auditing Commission. The members of the Board shall be elected for a term of three years. The members of the Auditing Commission shall be elected for a term of three years. The members of the Board and the members of the Auditing Commission shall be elected by a majority of the votes cast.

TEGEVLIKMED

1. Ants AASMA	24. Hillar JÜRGENS
2. Andres AAVIK	25. Urmas KAJU
3. Maret ALTIN	26. Juhan KALBUS
4. Ain ALVIN	27. Jüri KALJUVEE
5. Kai AMOS	28. Lea KALM
6. Endla ANIPAI	29. Andi KASAK
7. Rein APSOLON	30. Viljar KASEMAA
8. Lembit AUVÄÄRT	31. Vilma KELDER
9. Raivo BERGSON	32. Arno KELNIK
10. Heinrich BLUMBERG	33. Erik KERGANDBERG
11. Viktor BUBLIK	34. Tanel KERIKMÄE
12. Uno ELLEN	35. Jaak KIRIKAL
13. Ülo EREL	36. Jeanus KIRIKMÄE
14. Ants FROŠ	37. Lembit KOIK
15. Jaan GINTER	38. Heinu KOITEL
16. Aleksander GLIKMAN	39. Endel KOLGO
17. Igor GRÄZIN	40. Tiit KOLLOM
18. Vello HALLING	41. Evi KOOL
19. Lembi HANSEN	42. Jaan KROSS
20. Kaarel ILUS	43. Aare KRUSER
21. Jüri JEGOROV	44. Rein KUKK
22. Arvo JUNTI	45. Ants KULL
23. Peeter JÄRVELAID	46. Irene KULL

47. Voldemar KUUS	74. Jaan MEIGAS
48. Nikolai KÕIV	75. Kaljo MERILO
49. Tõnu KÕRDA	76. Vaike MERKA
50. Hilja KÄBA	77. Hilja-Anne MERZIN
51. Kaljo KÄGI	78. Jüri MESIPUU
52. Harri KÄRTNER	79. Margit METS
53. Rein LAANET	80. Andrus MIILASTE
54. Olev LAANJÄRV	81. Sirje MUST
55. Andrus LAUREN	82. Elin-Anneta NAHK
56. Valdeko LEETO	83. Rein NAPA
57. Ando LEPS	84. Kalle NIGOLA
58. Kalle LIIV	85. Margo NORMANN
59. Lembit LIIVA	86. Poigo NUUMA
60. Endla LIIVAMÄGI	87. Jaano ODAR
61. Kalev LILL	88. Inge-Maret ORGO
62. Lembit LILL	89. Gustav OSTRAT
63. Peep LILLEMÄE	90. Jaak OSTRAT
64. Herbert LINDMÄE	91. Mihkel OVIIR
65. Jaan LINDMÄE	92. Maido PAJO
66. Heiki LINDPERE	93. Andres PAST
67. Eha LILLSAAR	94. Kaido PIHLAKAS
68. Feliks LUIKSAAR	95. Heiki PISUKE
69. Aino-Eevi LUKAS	96. Asko POHLA
70. Uno LÕHMUS	97. Kalev PRILLOP
71. Aili MAASIK	98. Peep PRUKS
72. Rait MARUSTE	99. Reet PRUULI
73. Endel MAUER	100. Toomas PUHVEL

101. Marje PÖDER	128. Heino SIIGUR
102. Tõnu PÖDER	129. Peeter SOBOLEV
103. Jüri PÖLD	130. Juhan SOINI
104. Hillar RANDALU	131. Jaan SOOTAK
105. Sven RAJU	132. Mari-Ann SUSI
106. Jüri RAIDLA	133. Mart SUSI
107. Aare RAIG	134. Milvi SÖÖRD
108. Vello RANNAMÄE	135. Rein SÖÖRD
109. Ilmar REBANE	136. Anti TALUR
110. Üllar REINO	137. Ivar TAMMERMÄE
111. Urve REITKAM	138. Tambet TAMPUU
112. Eva RIVIS	139. Aare TARK
113. Arvo RODI	140. Rutt TEEVEER
114. Madis ROSSAAR	141. Marko TIBAR
115. Maie RUUS	142. Karl TIILIK
116. Hardo RÄTSEP	143. Asko TOOMSOO
117. Jüri RÄTSEP	144. August TRAAAT
118. Elvi SAAR	145. Elvi TÕNISMÄGI
119. Rein SAARMA	146. Heldur TÜÜTS
120. Lembit SAARNITS	147. Endel UNTERA
121. Heldur SAARSOO	148. Priit URING
122. Edgar SALUMAA	149. Aare URM
123. Aarne SARJAS	150. Olaf UTT
124. Mai SAUNANEN	151. Paul VARUL
125. Heinrich SCHNEIDER	152. Siret VATMANN
126. Peeter SEPPER	153. Marcel VICHMANN
127. Toomas SEPP	154. Väino VILLIK

155. Jaan VOGELBERG

156. Evi VOLMER

157. Rein VÄNTER

ÜLIÕPILASLIHKMED

1. Oove ALLMAA

2. Rein APSOLON

3. Mai HION

4. Allar JÕKS

5. Tanel KERIKMÄE

6. Jaanus KIRIKMÄE

7. Urmas KUKK

8. Kairi KÜNKA

9. Daimar LIIV

10. Sten LUIGA

11. Ilmo MAAROOS

12. Reivo MAKSIMOV

13. Andrus MIILASTE

14. Margus MUGU

15. Martin NAPA

16. Aap NELJAS

17. Aivar PIHLAK

18. Kalle SINIMETS

19. Karin STEINBERG

20. Ardi ŠUVALOV

21. Anre ZENO

22. Ivar TAMMEMÄE

23. Raul TIGANIK

24. Helen-Lumelille TOMBERG

25. Toomas TOMBERG

26. Veiko VARIK

VÄLISLIIKMED 1989. A. OKTOOBRI-
KUU ÜLDKOOLEKTIV KUNI 1989. A. OKTOOBRIKUU ÜLDKOOLE-
KTIVINI

1. Prof. Dietrich André LOEBER (Saksa LV)
2. Prof. Rein TAAGEPERA (USA)
3. Prof. Artur TASKA (Rootsi)
4. Prof. Henn-Jüri UIBOPUU (Austria)

II. JUHATUSE TEGEVUSAD

Juhatusperioodil on peetud 12 juhatuskoosolekut, millel on arutatud sellist 1000 järelevalve ja perspektiivide küsimust. Väga olulist tähtsust on saanud, et juhatuskoosolekud oleks järjekindlalt olemas võinud tunde LEPd, kes teatavasti ei ole tallanenud. Eraldi tuleks märkida, et juhatuskoosolekud Eesti Kultuurifondil 1988. a. esitajate seas suures prof. S. JÄRVEKSE teoste aast 1940-1941. a. muusika, teaduse ja avalikkusele ja osavõtte rehabilitatsioonise teadusele. S. JÄRVEKSE teadusliku Eesti Kultuurifondil aastatepikkusega.

Eraldi tuleks märkida ka seda, et sellist juhatuskoosolekut prof. S. JÄRVEKSE rehabilitatsioonise. Nüüd on selles küsimuses olemas järelevalveprotsessid EKV Ülekoolekute. Sellist

155. Jaan VOORBERG

156. P. VOORBERG

CHUMILISTJAV

157. Tein VÄSTER

(WJ asie) KHEHOI

Prof. Dr. habil. J. Prof. Dr. habil. J. Prof. Dr. habil. J.

(J. Prof. Dr. habil. J. Prof. Dr. habil. J. Prof. Dr. habil. J.)

1. Ove AL

EESTI AKADEEMILISE ÕIGUSTEADUSE SELTSI

2. Tein AUSTRIK

AASTAKOOSOLEK

3. Mai HION

24. Helen-Jacquette KORRO

Tartu Inseneride Majas 20.oktoobril 1989

4. Allan

5. Eemel KAPRIK

25. Tein VÄSTER

6. Jaan KIRKLIK

7. Urmas KUK

8. Eelme KUK

9. Tein LIIV

10. Steen LIND

11. Elvo MAAND

12. Eelme MAAND

13. Jaan NIKLA

14. Margus NIKLA

15. Eelme NIKLA

16. Eelme NIKLA

17. Eelme NIKLA

18. Eelme NIKLA

19. Eelme NIKLA

20. Eelme NIKLA

21. Eelme NIKLA

ÜLEVAADE EAÕS-i TEGEVUSEST PÄRAST 1988.A. OKTOOBRI-
KUU ÜLDKOOSOLEKUT KUNI 1989.A. OKTOOBRIKUU ÜLDKOOS-
OLEKUNI

EAÕS-i esimehe prof. I.Rebase
aruandekõne

I. LIIKMESKOND

Eelmise üldkoosoleku ajal oli seltsil 126 liiget, nendest 14 üliõpilasliiget. Liikmeskond on kasvanud ja käesoleval ajal on seltsil 183 liiget, sealhulgas 26 üliõpilasliiget. Välisliikmeid on 4.

II. JUHATUSE TEGEVUSEST

Aruandeperioodil on peetud 12 juhatus koosolekut, millel on arutatud seltsi töö jooksvaid ja perspektiivseid küsimusi. Väärrib tunnustavalt märkimist, et juhatus koosolekuist on järjekindlalt osa võtnud Ando LEPS, kes teatavasti elab Tallinnas. Eraldi tuleks märkida, et juhatus esitas Eesti Kultuurifondi 1988.a. aastapremia saamiseks prof. H.LINDMÄE teenete eest 1940-1941.a. massirepressioonide avalikustamisel ja ohvrite rehabiliteerimise taotlemisel. H.LINDMÄED autasustatigi Eesti Kultuurifondi aasta-preemiaga.

Eraldi tuleks märkida sedagi, et seltsi juhatus taotles prof. L.LEESMENTI rehabiliteerimist. Nüüd on selles küsimuses esitatud järelevalveprotest ENSV Ülemkohtule. Seltsi

juhatus esitas samuti taotluse ENSV prokurörile ja NSVL peaprokurörile Eesti Vabariigi-aegse viimase seltsi esimehe prof. A.PIIBU rehabiliteerimise küsimuse tõstatamiseks. Selle taotlusega ühines NSVL-i rahvasaadik, seltsi aseesimees prof. I.GRÄZIN.

III. ETTEKANDEKOOSOLEKUD JA OSAVÖTT KONVERENTSIDEST

Tähtis koht EAÕS-i tegevuses on ettekande- ja arutluskoosolekuil. Aruandeperioodil oli neid Tartus 17, nendel peeti 23 ettekannet. Osavõtt nimetatud koosolekuist on alates 25-30-st kuni 300-ni. Suurim osavõtjate arv on olnud välisliikme Rein TAAGEPERA ettekannetel valimissüsteemidest ja Eesti poliitilistest päevaprobleemidest TÜ aulas, samuti 1939-1940.a. massirepressioonidest Vanemuise tn. ringauditeoriumis, kus ettekandjateks olid prof. H.LINDMÄE ja dots. J.SOOTAK. Teised ettekanded on peetud TIM-i ruumides, TÜ Nõukogu saalis jm. Ettekannetega on esinenud J.ANIPAIO, J.ANT, I.GRÄZIN, G.HAZAK, E.KERGANDBERG, R.MARUSTE, A.LEPS, U.LÖHMUS, A.KELNIK, V.KELDER, J.PÖDER, P.PRUKS, I.REBANE, J.SOOTAK, H.-J.UIBOPUU, P.VARUL ja Helsinki Ülikooli prof. THOMAS WILHELMSSON. 1989.a. 26.aprillil korraldati TÜ aulas ettekandekoosolek koos Õpetatud Eesti Seltsiga teemal "70 aastat Eesti Asutavast Kogust".

KONVERENTSID

EAÕS koos Eesti TA Filosoofia, Sotsioloogia ja Õiguse Instituudiga korraldas 30.juunist kuni 1.juulini 1989 Tal-

linnas rahvusvahelise konverentsi teemal "NSV Liidu ja Sak-
samaa 1939.a. 23.augusti ja 28.septembri lepete õiguslik
hinnang", millest võtsid osa Eesti, Läti, Leedu, Ukraina,
Valgevene, Moldovaavia, Rumeenia, Poola, Saksa LV, Soome ja
Moskva teadlased. EAÕS-i poolt esines konverentsil ette-
kandega H.LINDPERE. Saksakeelse tervituskõnega EAÕS-i poolt
pöördus osavõtjate poole prof. Ilmar REBANE.

Konverents pälvis üldsuse tähelepanu ja seda käsitleti
üksikasjalikult trükiajakirjanduses ja televisioonis ning
raadios. Kogumik konverentsi materjalidest on publitseeri-
miseks ettevalmistamisel. Konverentsi resolutsiooni on ar-
vestatud parlamentlike resolutsioonide projektide väljatöö-
tamisel.

EAÕS osales 1.-2.juunil 1989.a. Eesti Rahvarinde poolt
organiseeritud konverentsil "Võimu kuriteod". Ettekannetega
esinesid konverentsil prof. I.REBANE, prof. H.LINDMÄE ja
Aino LUKAS. Ettekanded on avaldatud trükiajakirjanduses.

IV. RUUMID, RAAMATUKOGU, ASJUR

EAÕS-i ruumide küsimust pole õnnestunud lahendada.
Juhatuse koosolekuid on peetud peamiselt Tartu Rajooni Pro-
kuratuuris. Ruumide puudumine on takistanud ka raamatukogu
komplekteerimist. Seltsi asjuri kohustusi täidab Ester
ZEITLIN, kellele tasutakse kuus rbl. 50.--.

V. TALLINNA OSAKOND JA AGRAARÕIGUSE SEKTSIOON

EAÕS-i Tallinna osakond asutati EAÕS-i liikmete üldkoosolekul 25.jaanuaril. Tallinna osakonna liikmete arv on kõikunud 40 ümber. Tallinna osakonna kulud on kaetud seltsi rahalistest vahenditest. Tallinna osakonna esimeheks valiti K.PIHLAKAS, sekretäriks M.SUSI.

Tallinna osakond on korraldanud järgmised üritused:

- 1) A.LEPSI ettekanne "Kuritegevus Eestis" - 25.I 1989
- 2) H.-J.UIBOPUU ettekanne "Eesti tänane poliitiline olukord" - 1989.a. veebruaris

3) E.KERGANDBERGI ja R.MARUSTE ettekanded "Eesti õigusteadlased eksililis" - 1989.a. aprillis

4) I.GRÄZINI ettekanne "Eesti uuest põhiseadusest" - 1989.a. juunis, kaasettekanne Ilmar REBASELT

5) R.TAAGEPERA ettekanne "Valimissüsteemidest" - 7.IX 1989.a. Osavõtjaid on olnud 35-40.

Agraarõiguse sektsioon asutati asjastuivitatud seltsiliikmete koosolekul 9.aprillil 1989.a. Liikmeks registreerus 19 liiget. Ettekande sektsiooni ülesannetest ja tegevussuundadest pidas prof. V.KELDER.

Sektsiooni üritustest:

24.V 1989.a. oli Tallinnas Eesti Põllumajandusprojekti saalis nõupidamine koos ENSV ATK ja rajoonide maakorraldajatega teemal "Vahariigi maaseadusandlus täna ja homme". Osavõtjaid 34.

Praegu on ettevalmistamisel koos Tartu Põllumeeste

Seltsiga arutluskoosolek EPA aulas Taluseaduse projektist.

9.oktoobril 1989 osaleti Eesti Plaanikomitees nõupidamisel vabariigi agraarreformi vajalikkusest ja olemusest.

Sektsiooni esimees on prof. V.KELDER.

VI. KIRJASTUSTEGEVUS

Seltsi poolt väljaantud trükised:

1. EAÕS-i aastaraamat 1988. 58 lk. 300 eks.
2. I.REBANE. Õigusreformi küsimusi. Vene keeles. 68 lk. 400 eks.
3. Tartu Ülikooli Õigusteaduskonna lõpetajad 1919-1988.
4. R.MARUSTE. Kuritegelik subkultuur tätoveeringutes, žestides, slängis. 168 lk. 600 eks.

Juhatus tegi "Eesti Raamatule" ettepaneku välja anda iga-aastast kogumikku "ÕIGUSE SÕNA" ja esitas ka sellekohase prospekti. Asi takerdus. Kirjastuselt ei ole saadud ei positiivset ega ka äraütlevat vastust.

Seltsi liikmete poolt on hulgaliselt ilmunud trükiajakirjanduses ja kogumikes mitmesuguseid artikleid ja kirjutisi. Siiani neid registreeritud ei ole ega ole saadud ka väljalõikeid.

Siinkohal mainitagu ka, et seltsi tegevusest ja üritustest on trükiajakirjanduses pidevalt ilmunud jooksvat informatsiooni. Nimetatud olgu info ajakirja "Sovetskoje Gosudarstvo i Pravo" 1989.a. esimeses numbris.

VII. SIDEMED MUUDE ORGANISATSIOONIDEGA

Eespool juba märgiti ühisüritusi Rahvarinde, Õpetatud Eesti Seltsi ja TA Filosoofia, Sotsioloogia ja Õigusteaduse Instituudiga.

Seltsiga otsis kontakti ka SLV-s Lüneburgis paiknev "Das Deutsch-Baltische Kulturwerk", kes küsis arvamust baltisaksa õigusteadlaste kohta, kelle mälestus EAÕS-i arvates vajab jäädvustamist. Seltsi poolt saadeti vastav loetelu.

EAÕS sõlmis Tartu linna täitevkomitee ja SAO-ga lepingu kuritegevusvastase võitluse kontseptsiooni väljatöötamiseks Tartu linnas. Töö selle lepingu täitmiseks on alanud.

Seltsi esindus võttis osa Läti juristide liidu asutamiskoosolekust. Kontakt on olnud Leedu juristidega. Juhatus on arvamusel, et oleks otstarbekas õigusteadlaste Balti Büroo asutamine. Teatavaks takistuseks on Läti õigusteadlaste erinev arusaamine õigusteadlaste organiseerimisprintsiipidest. Eesti Juristide Liiduga seltsil kontakte ei ole. Juhatus on arvamusel, et nimetatud liitu kuulumise peab individuaalselt otsustama iga jurist ise. Seltsi juhatus hoidub siin igasugustest soovitustest.

EAÕS-i üliõpilasliikmeil tekkis sõbralik kontakt Turu Ülikooli juuratudengitega seltsiga "LEX". Turu üliõpilased käisid Tartus ja sõlmiti koostöösidemed. Seltsi juhatus leidis võimalusi nende kontaktide arendamist rahaliselt toetada. Seoses sellega võiks kaaluda, kas mitte anda EAÕS-i üliõpilasliikmeskonnale mingit organisatsioonilist vormi lisaks üliõpilasliikmete poolt valitud esindajale

EAÕS-i juhatuses. Sõnaõigusega esindajaks juhatusse valisid üliõpilased III kursuse üliõpilase Ilmo Maarooši.

VIII. TOETAJALIIKMETE KÜSIMUS

EAÕS-i põhikiri näeb ette seltsi toetajaliikmete ins-
tituudi. Seni toetajaliikmeid ei ole. Selle küsimuse juurde
sunnib pöörduma asjaolu, et üksnes liikme- ja sisseastumis-
maksudest laekuvate summadega on raske seltsi tegevust ak-
tiviseerida. Nähtavasti oleks vaja sellele küsimusele enam
tähelepanu pöörata. Ka tuleks otsustada, kas määrata toe-
tajasliikmetele liikmemaks (näiteks 1000.- rubla aastas)
või püüda selle poole, et toetajasliikmed praktiseeriks
ühekoräsete toetuste andmist. Sellega seoses võiks otsusta-
da, et selts toetajasliikmetele võiks komplitseeritud jurii-
dilistes küsimustes anda õigusabi (konsultatsioone).

Tahaks loota, et koosolekul viibivad seltsi liikmed
sellele küsimusele tegusalt läheneksid.

Veel tuleks mõelda sellele, et huvitatud organisatsi-
oonid võiksid välja kuulutada üliõpilaste võistlusteid, ta-
sudes selleks premeerimissummasid. Pöördumine toetuse saa-
miseks Eesti Kultuurifondi poole ei andnud tulemusi.

Siinkohal märgitagu, et möödunud aastal väljakuuluta-
tud kaks üliõpilaste auhinnatööd (auhinnad á 400.- rubla)
ei andnud tulemusi. Töid ei laekunud.

EESTI AKADEEMILISE ÕIGUSTEADUSE SELTSI
TOETAJALIIKME STATUUT

Vastu võetud aastakoosolekul
20.oktoobril 1989

Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi toetajaliik-
meiks võivad olla asutused, ettevõtted, organisatsioonid
ja üksikisikud, kes toetavad eesmärke, mida taotleb EAÕS
ning on valmis selle heaks andma seltsile finantsilist,
majanduslikku ja organisatsioonilist abi.

Toetajaliikmeks saamise otsustab EAÕS-i juhatus ja
kinnitab üldkoosolek.

EAÕS kohustub toetajaliikmeile andma võimalustekohast
õigusabi ja eksperthinnanguid ning toetajaliikme nõusolekul
toetajaliiget seltsi tegevuse kaudu reklaamima ning varus-
tama teda EAÕS-i trükistega.

EESTI AKADEEMILISE ÕIGUSTEADUSE SELTSI

ÜLDKOOSOLEKU

R E S O L U T S I O O N

Laskumata Eesti üldpoliitilise olukorra hinnangusse, mis väljub seltsi kompetentsi raamidest, peab üldkoosolek vajalikuks rõhutada järgmisi juristide tööpõldu puudutavaid küsimusi:

1. Üldkoosolek avaldab rahulolematust seoses sellega, et 1940.aasta sündmustele Eestis ajaloolis-õigushinnangu andmise komisjoni otsus jäi ENSV Ülemnõukogus heaks kiitmata. Küsimuse edasilükkamiseks toodud kaalutlused ei ole veenvad. Riigivolikogu II koosseisu 1. istungjärgu stenograafilised aruanded on trükkis avaldatud, millele ka ajakirjanduses on tähelepanu juhitud. Kohusetundlike ja oma ülesannetesse tõsiselt suhtuvail oli seega võimalus tutvuda Joh.Lauristini, G.Abelsi jt. poolt Riigivolikogus peetud kõnedega. Trükkis kättesaadavad on ka muud materjalid, mis olid vajalikud kõnesoleva otsuse tegemiseks, eelkõige aga NSVL-i Tallinna saatkonna osa selgitamiseks nendes sündmustes. Maailma demokraatlike maade parlamentaarse praktika kohaselt rahvasaadikud ilmutavad ise initsiatiivi ja on aktiivsed istungi päevakorras olevate küsimuste läbitöötamisel ja nendes oma seisukoha kujundamisel.

2. Üldkoosolek avaldab tunnustust akadeemik Endel Lippmaaile ulatusliku dokumentaalse materjali kogumise eest

1939-1940.aastate sündmuste kohta Eestis ja selle materjali üldsusele esitamise eest.

3. Üldkoosolek leiab, et kuritegevuse tormilise, plahvatusliku kasvu tingimustes on lubamatu kriminaalseadusandluse reformiga kauem viivitamine Moskvast.

4. Üldkoosolek konstateerib, et jätkub ja süveneb viivitamine "Eesti NSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja" ilmumisega. Mahajäämus ületab käesoleval ajal juba kolm kuud.

Küsimus on terav selle poolest, et normatiivaktid, sealhulgas kriminaalseadused jõustuvad 11-ndal päeval pärast nende avaldamist.

5. Üldkoosolek avaldab nõrdimust ajakirjas "Sovetskoje Gosudarstvo i Pravo" avaldatud (nr. 9, lk.109) R.Müllersoni artikli väite üle, et 1940.a. Balti vabariikide okupatsioon NSVL-i poolt objektiivselt kaitstes Balti vabariike fašistliku okupatsiooni, orjastamise, rahvusliku omapära täieliku hävitamise eest ning et tänu peamiselt NSVL-ile Balti rahvad säilitasid oma rahvusliku riikluse ja omapära, kuigi seda moonutati stalinliku režiimi ja hiljem stagnaperioodil.

1. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 2. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 3. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 4. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi

BESTI AKADEEMILISE ÕIGUSTEADUSE SELTSI

ETTEKANDE- JA ARUTLUSKOOSOLEKUD

1. 1988-1989 TARTUS
 2. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 3. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 4. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 5. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 6. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 7. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 8. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 9. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 10. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 11. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi
 12. 1988. aastal Tartus toimunud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi

1. 19.IX 1988 TIM-is I.REBANE "NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse aluste projektist". Osavõtjaid 30.
2. 20.IX 1988. TIM-is. E.KERGANDBERG. "Kohtunike staatuse seaduse projektist". Osavõtjaid 25.
3. 29.IX 1988. Vanemuise t. ringauditoorium. H.LINDMÄE, J.SOOTAK. "Kohtuvälised repressioonid Eestis 1940-1950-ndail aastail. Kriminaalvastutusest inimsusevastaste kuritegude eest". Osavõtjaid 300.
4. 21.X 1988. G.HAZAK. TIM-is. "Õigusriigist." Osavõtjaid 62.
5. 11.XI 1988. TRÜ Nõukogu saal. U.LÕHMUS "Õigusreformist" 30 osalejat.
6. 26.XII 1988. TÜ aulas. R.TAAGEPERA. "Valimissüsteemidest" 300 osalejat.
7. 26.XII 1988. TIM-is. R.TAAGEPERA. "Politoloogiast" 50 osavõtjat.
8. 20.II 1989. TIM-is. H.-J.UIBOPUUGA kohtumine. 40 osalejat.
9. 27.II 1989. A.LEPS "Kuritegevusest Eestis". 40 osavõtjat.
10. 20.III 1989. TIM-is. R.MARUSTE, E.KERGANDBERG. "Eesti õigusteadlased eksillis". 35 osalejat.
11. 6.IV 1989. TIM-is. V.KELDER "Agraarõiguse päevaküsimusi". 40 osalejat.
12. 26.IV 1989. TÜ aulas. J.ANT, A.ANIPAIO, I.GRÄZIN "70 a.

Eesti Asutavast Kogust". 43 osavõtjat.

13. 9.V 1989. TIM-is. A.KELNIK. "Enesetapmistest". 25 osalejat.

14. 18.V 1989. TIM-is. I.GRÄZIN, I.REBANE. "Eesti konstitutsioonist". 40 osalejat.

15. 22.IX 1989. TIM-is. T.PÖDER. "Eesti Vabariigi Rahvasteliitu vastuvõtmise aastapäev". 26 osalejat. .

16. 12.X 1989. TIM-is. P.VARUL. "Ettevõtlusest ja omandivormidest IME tingimustes". Üldkoosolekul.

1. 19.IX 1988 TIK-is. J. OJALA. "Käsitöiden ja palvelusalan
-osa 25. "Käsitöiden ja palvelusalan...". 30 osalojia.
2. 20.IX 1988. TIK-is. J. OJALA. "Käsitöiden ja palvelusalan
osa 26. "Käsitöiden ja palvelusalan...". 30 osalojia.
3. 29.II 1989. TIK-is. J. OJALA. "Käsitöiden ja palvelusalan
osa 27. "Käsitöiden ja palvelusalan...". 30 osalojia.
4. 21.I 1988. O. HAAK. TIK-is. "Ökonomistit." Osalojia
62.
5. 11.II 1988. TIK Helsingin osasto. V. L. HAAK. "Ökonomistit"
30 osalojia.
6. 26.III 1988. TIK osasto. R. HAAK. "Valtuutetut"
30 osalojia.
7. 26.III 1988. TIK-is. R. HAAK. "Valtuutetut"
30 osalojia.
8. 20.II 1989. TIK-is. W.-J. HAAK. "Valtuutetut". 40 osalo-
jia.
9. 24.II 1989. I. HAAK. "Valtuutetut". 40 osalojia.
10. 20.III 1989. TIK-is. R. HAAK. R. HAAK. "Valtuutetut". 35 osalojia.
11. 6.IV 1989. TIK-is. V. HAAK. "Valtuutetut". 40 osalojia.
12. 26.IV 1989. TIK osasto. J. HAAK. A. HAAK. I. HAAK. "70 s."

DAS SELBSTBESTIMMUNGSRECHT DES VOLKES UND DER STAATSRECHTLICHE STATUS ESTLANDS

von Professor Dr. Ilmar
Rebane

I

Die Schaffung der Estnischen Republik und die darauffolgende Festigung und Gestaltung der estnischen Staatlichkeit sind als Verwirklichung des staatlichen Selbstbestimmungsrechts des estnischen Volkes aufzufassen.

Die Präambula des von Gründungsversammlung am 15. Juni 1920 beschlossenen Grundgesetzes der Republik Estland deklarierete eindeutig, daß der Estnische Staat vom estnischen Volke geschaffen wurde, Artikel 1 bestimmte aber, daß die Staatsmacht in Estland dem Volke gehört. Diese Bestimmungen blieben auch im August 1933 in Kraft, als an einem Referendum die Verfassung verändert wurde. Besonders klar wurde dieses Grundprinzip in der letzten, von der Nationalversammlung am 28. Juli 1937 beschlossenen Verfassung der Estnischen Republik ausgedrückt. Die Präambula dieser Verfassung besagt, daß der estnische Staat, in dem die höchste staatliche Macht dem Volke gehört, "auf der unvergänglichen Grundlage der staatlichen Selbstbestimmung des estnischen Volkes geschaffen worden ist".

Demzufolge erkannten die Verfassungen der Estnischen

Republik als Quelle der staatlichen Souveränität das Volk, an, das sein staatliches Selbstbestimmungsrecht verwirklicht. Das Volk wurde sowohl als Schöpfer des Staates als auch die Quelle der Staatsmacht aufgefaßt.

Selbstverständlich ist ein Volk imstande seine staatliche Souveränität wahrzunehmen und zu gestalten nur in dem Falle, wenn es die Möglichkeit zu seiner freien Willensäußerung hat, sei es unmittelbar in einem Volksentscheid oder durch sein Vertretungsorgan - Parlament. Bei der Verwirklichung der staatlichen Souveränität in der Estnischen Republik war entscheidend die freie Willensäußerung des Volkes. Die freie Willensäußerung des Volkes wurde juristisch garantiert. Die Verfassungen und die auf der verfassungsrechtlichen Grundlage beschlossenen Gesetze bestimmten die Bedingungen zur freien Willensäußerung des Volkes als des Trägers der staatlichen Souveränität entweder unmittelbar oder durch die auf gesetzlicher Grundlage gebildeten Vertretungsorgane. Konstitutionswidrige Ausübung der staatlichen Macht wurde in der Estnischen Republik nicht als eine freie Willensäußerung des Volkes aufgefaßt. Bei der juristischen Bewertung der Veränderung des staatlichen Status Estlands seit dem 21. Juni 1940 darf dieser Umstand nicht außer Acht gelassen werden.

Zudem reichen für die freie Willensäußerung des Volkes nicht allein juristische Garantien als Gewähr aus. Die freie Willensäußerung des Volkes kann durch nebensächliche, äußerliche, der bestehenden staatlichen Struktur wesens-

fremde Faktoren gescheitert werden. Ausgerechnet nach diesem Schema gestalteten sich die Ereignisse in der Estnischen Republik seit dem Jahre 1939, als der Molotow-Ribbentrop-Pakt abgeschlossen wurde und als Bestandteil dieses Paktes die verbrecherischen Geheimprotokolle unterzeichnet wurden. Auf der Grundlage dieser Protokolle stellte die Regierung der UdSSR der Estnischen Republik ein Ultimatum und erzwang die Regierung der Republik Estland unter Bedrohung mit militärischer Gewalt zur Stationierung von sowjetischen Armee-einheiten auf dem Territorium Estlands und zur Schaffung der Militärstützpunkte der UdSSR. Das war der erste Schritt auf dem Wege zum Abbau der Souveränität der Estnischen Republik.

Die Tatsache, daß einen Bestandteil des Molotow-Ribbentrop-Paktes die Geheimprotokolle bildeten, die gegen allgemein anerkannte Völkerrechtsnormen verstoßen und bedingungslos zu verurteilen sind, hat vor kurzem auch der Kongreß der Volksdeputierten der UdSSR zugeben müssen.

II

Die darauffolgende Geschichte der Republik Estland stellt eine konsequente verbrecherische Usurpation ihrer Souveränität dar, in deren Verlauf das estnische Volk seines Selbstbestimmungsrechts beraubt, aus der Ausübung der höchsten Staatsmacht verdrängt bzw. die Möglichkeit zu seiner freien Willensäußerung rücksichtslos zunichte gemacht wurde. Dieses Verbrechen wurde von der sogenannten

Volksregierung begangen, die in Estland am 21. Juni an die Macht kam.

Vor allem sei bemerkt, daß die Regierung selbst widerrechtlich an die Macht gelangte und das Volk keine Möglichkeit zum Mitbestimmen hatte.

Bekanntlich wurde im Ultimatum der UdSSR 1940 die Bildung einer neuen gefälligen der UdSSR Regierung in Estland gefordert. Diese Forderung wurde durch Bedrohung mit Militärgewalt unterstützt. Auf keine andere Weise kann diese Forderung im Zusammenhang mit der weiteren Forderung des Ultimatus verstanden werden, die von der Regierung der Estnischen Republik ihre Einwilligung zur Stationierung von neuen zahlreichen sowjetischen Truppeneinheiten verlangte.

Um dieser Forderung nachzukommen, nahm der Staatspräsident im Einklang mit seinem verfassungsmäßigen Sonderrecht Konsultationen zur Bildung einer neuen Regierung auf. Er beauftragte den Rechtskanzler A. Palvadre, den Pflichten des Ministerpräsidenten nachzukommen und die Kandidaturen der Minister vorzuschlagen.

Noch bevor A. Palvadre seinen Auftrag erfüllt hatte, trat ihr Amt die sogenannte Volksregierung an, die in Wirklichkeit in der Botschaft der UdSSR A. Shdanow gebildet und deren Namensliste er dem Präsidenten zur Bestätigung vorgelegt hatte. Eben diese Volksregierung übernahm jetzt die Rolle des Unterdrückers der freien Willensäußerung des Volkes.

Gleichzeitig mit der Einmischung in die inneren Ange-

legenheiten der Estnischen Republik und der groben Verletzung der Souveränität der Republik, schuf die Sowjetmacht in Estland eine Situation, die faktisch das Funktionieren der verfassungsmäßigen Organe paralyisierte. Es weilten auf dem ganzen Territorium Estlands zahlreiche sowjetische Truppeneinheiten, außerdem nahm hier ohne jegliche gesetzliche Grundlage seine Tätigkeit das Komitee für Staatssicherheit der UdSSR auf. Es begannen Verhaftungen, Verhöre und zahlreiche rechtswidrige Repressalien. Unter diesen Umständen wurde die Souveränität der Estnischen Republik zu einer leeren Fiktion, unmöglich wurde auch die Wahrnehmung des staatlichen Selbstbestimmungsrechts und die Ausübung der höchsten Staatsmacht durch die freie Willensäußerung des Volkes.

Aus diesem Grunde können die am 14. und 15. Juli 1940 organisierten Wahlen der Staatsduma nicht als eine freie Willensäußerung des Volkes angesehen werden. Für diese Wahlen wurde auf Verordnung des Präsidenten ein spezielles Wahlgesetz in Kraft gesetzt. Der Präsident war aber nicht befugt, die entsprechende Verordnung zu erlassen. Gemäß der Verfassung der Estnischen Republik war derartige Vorgehen dem Präsidenten untersagt. Die Staatsduma konnte nur in üblicher Weise auf Grund des verfassungsrechtlich beschlossenen Wahlgesetzes gewählt werden. Folglich können diese Wahlen, die verfassungswidrig durchgeführt worden waren, nicht als eine Ausübung der Staatsmacht durch Volk behandelt werden, zumal dem Volke eine freie Entschei-

dungsmöglichkeit entzogen war, da die Kandidaturen der Opposition unter vielerlei Ausreden abgelehnt wurden. Desseungeachtet trat auf diesem Wege "gewählte" Staatsduma zusammen und begann die Beratung der Fragen der Staatsordnung in Estland, ohne dazu befugt zu sein. Es handelte sich nicht nur um die Ungesetzlichkeit der Wahlen, sondern auch darum, daß die Staatsduma nur eine Kammer der Staatsversammlung bildete. Die zweite Kammer- der Staatsrat wurde überhaupt nicht gestaltet. Wahrscheinlich hatte man Befürchtungen, daß der Staatsrat oppositionell gestimmt sein wird.

Die Staatsduma usurpierte die Befugnisse der Staatsversammlung und (das Recht) entschied die Fragen, die in die Kompetenz der Staatsversammlung als einer Ganzheit, bestehend aus der Staatsduma und dem Staatsrat, gehörten.

Hierbei kann man die Beschreibung der Atmosphäre nicht umgehen, die in den Versammlungen der Staatsduma herrschte. Diese Atmosphäre ist in den Stenogrammen der Staatsduma festgehalten worden, die 1940 publiziert wurden. Bemerkenswert viel Zeit nahmen in diesen Versammlungen in Anspruch stürmerische, zuweilen bis 20 Minuten anhaltende Beifälle, Applaudieren, Gesang, "Es lebe!"-Rufe, In-die Luft-Werfen der Genossen, begeisterte Begrüßungsworte, gerichtet an den "Vater der Völker" und seine Kampfgefährte, den "Freund des estnischen Volkes A.Shdanow, den "Friedenskämpfer" V.Molotow u.a.m.

Es bleibt offen die Frage, ob die Mitglieder der

Staatsduma sich Rechenschaft darüber ablegten, was von ihnen gefordert wurde und was sie zu entscheiden hatten.

Der Vertreter einer von den in der Staatsduma erschienenen Delegationen verlangte, daß "die Versammlung der Volksdeputierten sich an das Präsidium des höheren Weltrats wende mit der Bitte die Estnische Sozialistische Sowjetrepublik als eine Unionsrepublik anzunehmen". Nach dem lange anhaltenden stürmischen Beifall bedankte sich der Vorsitzende der Staatsduma und antwortete entschlossen, daß "die Staatsduma ihre Arbeit im Sinne dieses Wunsches fortsetzt" (Stenogramme S.4). Es muß hervorgehoben werden, daß die Staatsduma von den Delegationen der Sowjetarmee begrüßt wurde, deren Vertreter die Beschlüsse der Staatsduma billigten und versprachen, die Verwirklichung dieser Beschlüsse zu fördern. Sie versicherten, daß die Rote Armee jede ihr vertraute Aufgabe erfüllen wird (Stenogramme, S.64-65).

Die Staatsduma tagte im Sommer 1940 länger als einen Monat vom 21.Juli bis zum 25.August, mit einer Unterbrechung vom 24.Juli bis zum 23.August. Während der Tagung wurden insgesamt 13 Versammlungen abgehalten, in denen mehrere Deklarationen und Rechtsakte angenommen wurden, die kardinal den staatlichen Status Estlands veränderten ohne Einhaltung der verfassungsrechtlichen Ordnung der Estnischen Republik für derartige Veränderungen.

In Bewertung der im Sommer 1940 von der Staatsduma beschlossenen Akte erhebt sich vor allem die Frage ihrer Gültigkeit. Da diese Akte im Gegensatz zu den Bestimmungen

der Verfassung der Estnischen Republik stehen und die Staatsduma zur Beschlußfassung dieser Akte nicht befugt war, sind sie juristisch ungültig von der Annahme an (ex tunc) zu bewerten.

Bei der politischen Bewertung dieser Akte kann festgestellt werden, daß sie eine wichtige Rolle gespielt haben bei der faktischen Aufhebung des Selbstbestimmungsrechts des estnischen Volkes und beim Aufhören der Ausübung der Staatsmacht auf der Grundlage seiner freien Willensäußerung. Nämlich verblieben die im Sommer 1940 von der Staatsduma beschlossenen Akte kein leeres Recht (ius nudum), sondern traten in Kraft. Freilich reichte der Beschluß der Staatsduma dafür nicht aus, eine entscheidende Rolle spielte dabei das stalinistische gewalttätige Regime.

An dieser Stelle sei es angebracht, einen kurzen Überblick über die von der Staatsduma im Sommer 1940 beschlossenen Akte und Deklarationen zu geben.

Zeitlich ist das erste Dokument die am 21. Juni 1940 angenommene "Deklaration über die Staatsmacht in Estland". Diese Deklaration verkündete Estland als eine sowjetische sozialistische Republik.

Am 22. Juli 1940 nahm die Staatsduma die Deklaration an, die sich mit dem Anliegen an den Obersten Sowjet der UdSSR wandte, die ESSR in die Sowjetunion anzunehmen auf der gleichen Grundlage mit der Ukrainischen SSR, der Belorussischen SSR und anderen Unionsrepubliken. Da die UdSSR und die BSSR auf der Grundlage eines Bündnisvertrages zu

der UdSSR gehörten, bedeutete das Anliegen der Staatsduma in Wirklichkeit den Wunsch auf der Vertragsgrundlage in die Sowjetunion einzutreten. Verständlicherweise wurde der Vertrag nicht abgeschlossen. Die ESSR wurde in die Sowjetunion auf der Grundlage des Gesetzes der UdSSR vom 6. August aufgenommen. Damit erfüllte die UdSSR die "Bitte" der Staatsduma der ESSR, die ESSR als eine gleichberechtigte Unionsrepublik in die UdSSR aufzunehmen. Es erübrigte sich, einen Vertrag abzuschließen, da die Estnische Republik faktisch schon annektiert war.

Gemäß den Akten der Staatsduma existierte die ESSR als eine nominell selbständige sozialistische Sowjetrepublik außerhalb der UdSSR vom 21. Juli bis zum 6. August 1940. In dieser Zeitspanne schränkte kein Akt der UdSSR die Souveränität der ESSR ein. In der Tat aber war von der Souveränität Estlands nichts mehr erhalten geblieben.

In der Sitzung der Staatsduma am 23. Juli 1940 wurde die "Deklaration über das Volkseigentum an Grund und Boden" angenommen. Die Deklaration bestimmte: "Alles Grund und Boden samt Bodenschätzen, alle Wälder, Seen und Flüsse werden Eigentum des ganzen Volkes, d.h. das staatliche Eigentum". Da die ESSR am 23. Juli 1940 noch nicht der UdSSR angehörte, wurde der ganze Grund und Boden samt Bodenschätzen, Wäldern, Seen und Flüssen das Eigentum der ESSR.

Am 23. Juli 1940 nahm die Staatsduma auch die "Deklaration über die Nationalisierung von Banken mit ihren Schätzen, industrielle Großbetriebe, Gruben und Transport-

unternehmen. Offensichtlich wurde auch hier die Übergabe von aufgezählten Objekten in das Eigentum der ESSR gemeint.

Der letzte und umfangreichste Akt, der während der Sommertagung 1940 von der Staatsduma beschlossen wurde, war das am 25. August angenommene Grundgesetz der ESSR. Von besonderem Interesse sind 2 Bestimmungen dieses Grundgesetzes: Artikel 13, Absatz 2 und Artikel 2.

Artikel 13, Absatz 2 dieser Verfassung gewährleistete den höheren Machts- und Regierungsorganen der UdSSR auch in der ESSR Rechte, die in der Verfassung der UdSSR festgelegt waren. Im Artikel 2 der Verfassung der Estnischen Sowjetrepublik wurde aber von Errichtung der Diktatur des Proletariats in der ESSR gesprochen.

Es bleibt unklar, auf welcher Grundlage die Allunionsbehörden jetzt Entgelt verlangen für die ihnen unterstellte Betriebe im Falle ihrer Übergabe den Behörden der UdSSR. Ein beachtlicher Teil dieser Betriebe wurde den Allunionsbehörden unentgeltlich unterstellt, obwohl das staatliche Eigentum der ESSR an den von der Staatsduma nationalisierten industriellen Großbetrieben, Gruben und Transportunternehmen außer Zweifel steht, den Allunionsbehörden wurden vor allem aber die genannten Unternehmen unterstellt. Ohne Zweifel sind im Einklang mit den Bestimmungen der Deklaration der Staatsduma auch Grund und Boden, Bodenschätze und andere Naturreichtümer staatliches Eigentum der ESSR. Bei der Bezahlung für diese Betriebe würde eine absurde Situation entstehen- der Eigentümer bezahlt den von ihm unent-

geltlich enteigneten Besitz dem Enteigner.

Das Grundgesetz präziserte nicht, was unter der Diktatur des Proletariats zu verstehen ist. Doch in dieser Frage konnten kaum Zweifel aufkommen. In den 13 Versammlungen der Tagung wandte man sich mehr als 60 Mal mit Begrüßungsworten und "Hoch!"-Rufen an "großen und genialen" Stalin.

Stalin eignete sich an und manipulierte mit Lenins Definition des Begriffes "Diktatur", die lautet: "der wissenschaftliche Begriff der Diktatur bedeutet nichts anderes als eine Macht, die durch nichts eingeschränkt, durch keine Gesetze eingeengt ist und sich unmittelbar auf die Gewalt stützt". Was die Gesetzlichkeit anbertraf, war Stalins Standpunkt: Wenn es nötig ist, können Gesetze und Normen einfach beiseite gelegt werden. Aus diesem Gedanken zog der treue Stalinist Justizmörder A. Woschinski, der in Lettland die gleiche Rolle gespielt hatte wie A. Shdanow in Estland, die Konsequenz, daß außerordentliche Mittel sich in außerordentlichen Situationen zu Gesetzen und dem geltenden Recht in Gesetzen und dem geltenden Recht in Gegensatz setzen können.

Ohne weiteres ist es klar, daß die Bestimmungen des Grundgesetzes vom Jahr 1940, das festlegte, daß die ESSR außerhalb der Machtbefugnis der UdSSR bei der Ausübung der staatlichen Macht souverän ist und das Recht der ESSR auf freien Austritt aus der UdSSR (Artikel 13 und 15) proklamierte und obwohl es deklarierte, daß die Macht in der ESSR

dem werktätigen Volke in der Stadt und auf dem Lande gehört (Artikel 3), blieben diese Bestimmungen illusorisch. In der Tat entzog diese Verfassung dem Volke die staatliche Selbstbestimmung und machte die Ausübung der staatlichen Macht auf Grund der freien Willensäußerung des Volkes unmöglich.

Zur Zeit hat man mit dem Beschluß des Obersten Sowjets der ESSR vom 17. Nov. 1989 die außenpolitischen und militärischen Aktionen der stalinistischen Leitung der UdSSR gegen die Estnische Republik 1940 als eine militärische Okkupation und eine Annektion der Estnischen Republik qualifiziert. Die Eingliederung Estlands in die UdSSR 1940 wurde als unrechtmäßig und im Widerspruch zu der freien Willensäußerung des estnischen Volkes stehend bewertet.

III

Immer mehr Anerkennung findet der Standpunkt, daß der staatliche Status Estlands einer Erneuerung von Grund auf bedarf. Auch die Richtung des Erneuerungsprozesses weckt keine Zweifel. Verständlicherweise kann das Ziel der Erneuerung nur eins sein - die Wiederherstellung des staatlichen Selbstbestimmungsrechts und die Garantien zur Möglichkeit der freien Willensäußerung des Volkes sowohl auf der normativen Ebene als auch in Wirklichkeit.

Das genannte Ziel soll nicht als die Restaurierung der Estnischen Republik vom Jahre 1939, aus der Zeit vor dem Molotow-Ribbentrop-Pakt verstanden werden. Die Estnische

Republik kann nicht in der Gestalt wiederhergestellt werden, wie sie vor den Juniereignissen 1940 existierte und vielleicht noch früher, in der Zeit vor den sowjetischen Ultimaten von 1939. Es ist faktisch unmöglich, die Struktur der damaligen Machtorgane zu restaurieren. Es ist zum Beispiel nicht möglich, den Staatsrat in seiner Zusammensetzung zu gestalten, wie er gemäß dem im Jahre 1937 beschlossenen Grundgesetz der Estnischen Republik festgesetzt war. Faktisch unmöglich ist die Wiederbelebung der professionellen Selbstverwaltungsorgane und des Schutzbundes, die ihre Vertreter in den Staatsrat entsendet hatten. Aller Wahrscheinlichkeit nach ist die Ernennung der Mitglieder des Staatsrates vom Staatspräsidenten im Einklang mit seinem Sonderrecht ausgeschlossen usw.usw. Fraglich auch die Wiederherstellung der ehemaligen wirtschaftlich-sozialen Struktur des Staates (z.B. die Denationalisierung), wenn man die objektive Wirklichkeit anstatt allgemeiner theoretischen Spekulationen in Erwägung zieht.

Es muß ein anderer Weg eingeschlagen und Klarheit in die Frage gebracht werden, welche Ziele real und wie sie zu erreichen sind.

Der schmerzhafteste Schlag für das estnische Volk und die Republik Estland in den Jahren 1939 und 1940 war das Einbüßen des staatlichen Selbstbestimmungsrechts und der Möglichkeit zur Ausübung der Staatsmacht durch die freie Willensäußerung des Volkes de jure und de facto. Sich dieses Recht zurückzugewinnen soll das Ziel des Erneuerungs-

prozesses in diesem Bereich sein. Das estnische Volk muß juristisch und faktisch sein staatliches Selbstbestimmungsrecht wieder zurückbekommen sowie das Recht auf Ausübung der staatlichen Macht durch seine freie Willensäußerung. Die weitere Usurpation dieses Rechts ist nicht länger zu dulden sowohl vom Standpunkt des innenstaatlichen Rechts als auch des Völkerrechts.

Der völkerrechtliche Pakt für wirtschaftliche, soziale und kulturelle Rechte legt im ersten Absatz seines ersten Artikels fest: "Alle Völker haben das Recht auf Selbstbestimmung. Dementsprechend bestimmen sie frei ihren politischen Status und sichern frei ihre wirtschaftliche, soziale und kulturelle Entwicklung". Dieselbe Bestimmung enthält auch der völkerrechtliche Pakt für Bürger- und politische Rechte. Diese Völkerrechtsnormen gelten auch in Estland. Gemäß dem Beschluß des Obersten Sowjets der ESSR vom 16. Nov. 1988 bilden die allgemein anerkannten Völkerrechtsnormen einen untrennbaren Bestandteil des Rechtssystems in der ESSR.

Wie aber wäre das Selbstbestimmungsrecht des estnischen Volkes wahrzunehmen, wie könnte das estnische Volk die staatliche Macht auf Grund seiner freien Willensäußerung ausüben?

Es gibt nur eine Antwort auf diese Frage. Dem Volke, an dem durch die Annexion der Estnischen Republik eine Usurpation der Möglichkeit zur Bestimmung seines staatlichen (politischen) Status auf Grund seiner freien Willensäuße-

zung begangen wurde, muß diese Möglichkeit zurückgeben und freilich auch juristisch fixiert werden.

Die Verfassung der ESSR, Artikel 5, hat festgelegt: "Die allerwichtigsten Fragen des Staatslebens werden der Bevölkerung zur Erörterung unterbreitet und in einem Volksentscheid (Referendum) zur Abstimmung gestellt". Ohne Zweifel gehört die Zurückgabe dem Volke seines staatlichen Selbstbestimmungsrechts und der Möglichkeit, seinen politischen Status zu bestimmen, zu den entscheidenden Fragen im Leben des Staates.

Die Durchführung des Referendums setzt die Annahme eines diesbesüßlichen Gesetzes voraus, auf dessen Grund der Volksentscheid durchgeführt wird. In diesem Gesetz muß fixiert werden, wer zur Abstimmung in dem Volksentscheid berechtigt ist, wie verläuft die Prozedur der Abstimmung, auf welche Weise andere mit der Durchführung des Referendums verbundene Fragen zu lösen sind.

Die Bestimmung des staatlichen (politischen) Status bedeutet die Ausarbeitung neuer Grundordnung des Staates. Dazu könnte nur konstituierende Versammlung (Konstituante) befugt sein. Folglich müßte zur Abstimmung in einem Volksentscheid die Frage gestellt werden über die Notwendigkeit der Ausarbeitung eines neuen (staatlichen) Status Estlands und über die Ermächtigung der konstituierenden Versammlung dazu. Selbstverständlich ist die Ausarbeitung eines neuen staatlichen Status unmöglich ohne Annahme. Da die Annahme eines neuen Grundgesetzes in die Kompetenz der

Unionsrepublik gehört, so dürften keine Hindernisse auftreten, wenn in Estland mit Ausarbeitung und Annahme eines neuen Grundgesetzes die konstituierende Versammlung (Konstituante) beauftragt würde. Freilich muß die Konstituante das Recht haben, auch über andere Fragen zu entscheiden, die nötig sind, um das Mandat des Volkes erfüllen zu können. So müßte die konstituierende Versammlung befugt sein, die von der Staatsduma im Jahre 1940 erlassene Akte und Deklarationen aufzuheben.

Hierbei erhebt sich die Frage von dem Austritt der ESSR aus der UdSSR. Im Beschluß des Obersten Sowjets der ESSR vom 12. Nov. 1989 heißt es, daß dieser Beschluß nicht als Austritt der ESSR aus der UdSSR ausgelegt werden kann. Doch schließt dieser Beschluß den Austritt der ESSR aus der UdSSR nicht aus.

Das Referendum an sich wird nicht über die Zugehörigkeit Estlands zu der UdSSR auf föderativer oder konföderativer Grundlage entscheiden. Die Beschlußfassung in dieser Frage und über die Wege der Festlegung der Beziehungen Estlands zu der UdSSR hängt von konstituierenden Versammlung als dem höchsten Organ der Staatsmacht ab. Es muß unterstrichen werden, daß diese Entscheidungen Kompetenzfragen der Unionsrepubliken sind. Dem Artikel 69 der Verfassung der ESSR zufolge hat die ESSR das Recht auf den Austritt aus der UdSSR.

Wenn im Volksentscheid für die Einberufung der Konstituante abgestimmt wird, ist der Oberste Sowjet der ESSR be-

In Bereich der Gesetzgebung ist das wichtigste
fugt, ein Gesetz zu verabschieden, das die Wahlen der
konstituierenden Versammlung regelt.

DIE ERARBEITUNG UND INKRAFTSETZUNG DER NORMATIVEN AKTE IN DER UdSSR

von Professor Dr. Ilmar Rebane

Für die Regelung der Erarbeitung und Inkraftsetzung von Akten, die Rechtsnormen erhalten, ist es notwendig, juristisch festzulegen, zu wessen Kompetenz die Erarbeitung konkreter Akte gehört, wie die Prozedur ihrer Erarbeitung und Inkraftsetzung verläuft und welche Kraft jeder einzelne normative Akt in der Hierarchie der Akte besitzt. Es handelt sich nämlich um das Vorhandensein von recht verschiedenartigen normativen Akten in der Sowjetunion, die sich sowohl durch ihre Kraft und ihren Inhalt als auch durch die sie erlassenden Organe unterscheiden. Der Unterschied zwischen diesen Akten besteht auch in ihrem räumlichen Geltungsbereich. Es liegen Allunions-, republikanische und normative Akte vor, die durch örtliche Volksvertretungen erlassen werden.

Schon diese Vielfalt weist auf die Notwendigkeit einer allgemeinen Theorie der normativen Akte hin, leider ist sie bisher in der Sowjetunion noch nicht erarbeitet worden. Gleichzeitig mit der allgemeinen Theorie der normativen Akte ist sehr aktuell auch die Erarbeitung einer Theorie der Verwaltungsakte. Bis heute haben wir auch diese Theorie noch nicht.

Im Bereich der Gesetzgebung ist das wichtigste souveräne Recht der Sowjetrepubliken, darunter auch der estnischen Sowjetrepublik, die Annahme von Gesetzbüchern in diesen Rechtszweigen, in denen die Grundlagen der Gesetzgebung vorhanden sind. Leider läßt die Praxis der Erarbeitung vor allem aber die Prozedur der Annahme der Gesetzbücherentwürfe viel zu wünschen übrig. Eine Reform dieser Prozedur ist unvermeidlich.

Für die Erarbeitung von einzelnen Gesetzbücherentwürfen hat das Präsidium des Obersten Sowjets der Estnischen Sowjetrepublik Ausschüsse gebildet, die aus Wissenschaftlern und führenden Praktikern bestehen. Die Ausschüsse haben die ihnen vorgelegten Gesetzbücherentwürfe, die von einer Behörde, in der Regel vom Ministerium der Justiz der Estnischen Sowjetrepublik, oder von einem Wissenschaftler geformt wurden, durchgesehen, beraten und sorgfältig redigiert. Ähnlich ist die Praxis der anderen Sowjetrepubliken.

Die Entwürfe sind meistens publiziert worden und dadurch der Öffentlichkeit zugänglich gemacht. Die Entwürfe hat man auch in wissenschaftlichen Konferenzen und in der Presse beraten. Einige Male wurden auf Grund von Gesetzbücherentwürfen für die Studenten der Tartuer Universität Sonderkurse verfaßt. Ungünstiger gestaltet sich die Lage, wenn der Ausschuß zum Ausgangspunkt seiner Arbeit einen Entwurf des entsprechenden Gesetzbuches der Russischen Sowjetrepublik als Vorlage erhält. Oft kann dabei vorkommen, daß die Moskauer Entwürfe unkorrekt vorbereitet sind, ihre

Terminologie nicht gepflegt und ihr gesetz-technisches Niveau niedrig ist.

Es ist nichts verwunderliches dabei. In den Jahren des Personenkults und der Stagnation, als das Verhalten dem Gesetz gegenüber vorwiegend verächtlich und nihilistisch war, fehlten die notwendigen Voraussetzungen für die Pflege der gesetzgebenden Kultur und Technik. Im Bereich der Rechtskultur konnte man in jenen Jahren einen beachtlichen Rückgang feststellen. Verloren ging das verhältnismäßig hohe Niveau in der gesetzgebenden Technik und Kultur des zaristischen Rußlands, das sich in mancher Hinsicht dem Weltstandart näherte.

Die Mängel der sowjetischen Rechtspflege wurden von den estnischen Juristen erkannt, da sie mit der Rechtspflege und Normtechnik der ehemaligen Estnischen Republik vertraut waren, die in den Jahren der Selbständigkeit bemerkenswerte Fortschritte gemacht hatten. Selbstverständlich konnten die Moskauer Entwürfe die Juristen unserer Republik nicht zufriedenstellen. Aus diesem Umstand erwuchsen Meinungsverschiedenheiten und Mißverständnisse mit Moskauer Funktionären, vor denen die in unserer Republik erarbeitete Gesetzbücherentwürfe verteidigt und koordiniert werden mußten in den vom Präsidium des Obersten Sowjets der Sowjetunion geschaffenen Ausschüssen, wobei die Hauptbemühungen der estnischen Juristen in der Abweisung von Unifizierungsbestrebungen bestanden.

Rückblickend sei hierbei bemerkt, daß zum Beispiel meh-

rere gesetztechnische Verfahren und Normen, die bei der Beratung des Entwurfes des estnischen Strafgesetzbuches in Moskau abgelegt wurden, jetzt ihren Eingang in die neuen Entwürfe der sowjetischen Grundlagen der Strafgesetzgebung gefunden haben. Die Unifizierung der estnischen Gesetzbücher wurde in Moskau durch die Behauptung "Ihre Republik ist die kleinste, warum muß da anders vorgegangen werden als in anderen Republiken?" begründet. Andererseits hat es in unserer Republik manchmal an der Beharrlichkeit gemangelt, um der steifen Zentralisierungstendenz Widerstand zu leisten.

Die Entwürfe der Gesetzbücher Estlands wurden nach ihrer Übereinstimmung in Moskau in die Tagesordnung des Ausschusses für Gesetzesvorschläge beim Estnischen Obersten Sowjet aufgenommen. Nachher wurden sie ohne eingehende Erörterung im Obersten Sowjet auch angenommen.

Wahrscheinlich hat das Parlament der Republik kein einziges Mal in den Entwürfen von Gesetzbüchern Änderungen oder Ergänzungen veranlaßt.

Es ist kaum zu hoffen, daß diese Situation sich ändert, bevor die ständigen Ausschüsse des Obersten Sowjets der Estnischen Sowjetrepublik, darunter auch der Ausschuß für die Gesetzesvorschläge, nicht tatsächlich zu ständig arbeitenden Ausschüssen werden, die die Entwürfe von Gesetzbüchern, selbstverständlich aber auch von anderen Gesetzen paragraphenweise erwägen und nötigenfalls sie auch nach mehreren Lesungen annehmen.

Bis heute wurde im Ausschuß für Gesetzesvorschläge die

Rolle der Behörden übertrieben. Die dominierende Rolle der Behörde ist juristisch durch das Reglement des Obersten Sowjets Estlands gewährleistet, das festsetzt, daß das Organ oder die Organisation, die den Gesetzentwurf vorgelegt hat, auch den Berichterstatler auf der Sitzung des Obersten Sowjets Estlands bestimmt. Der Ausschuß besitzt das Recht, lediglich den Mitreferenten zu nennen. So wird in der gesetzgebenden Tätigkeit der Schwerpunkt auf die Behörde verlagert, die den Entwurf vorbereitet hat. Es ist sogar nicht vorgesehen, daß die den Entwurf vorbereitende Behörde dem Ausschuß a l l e eingegangenen Vorschläge und Bemerkungen zum Entwurf vorzulegen verpflichtet ist.

Es ist notwendig, eine Praxis einzuführen, daß der Ausschuß für Gesetzentwürfe jedesmal aus dem Kreise seiner Mitglieder einen Berichterstatler eines Gesetzentwurfes bestätigt, der alle den Entwurf betreffenden Materialien sorgfältig erarbeitet und dem Ausschuß vorlegt, nötigenfalls holt er sich Rat bei Fachleuten.

Aus dem Reglement des Obersten Sowjets ergeben sich wesentliche Mängel in der Beschlußfassung der Gesetzbüchereurwürfe in der Sitzung des Obersten Sowjets Estlands. Der Oberste Sowjet tritt verhältnismäßig selten zusammen, seine Sitzungen sind zeitlich ziemlich begrenzt, seine Mitglieder erfüllen ihre Deputiertenpflichten neben anderen Aufträgen. Die Gestaltung einer parlamentarischen Prozedur in der gesetzgebenden Tätigkeit ist ein langwieriger Prozeß, währenddessen sich parlamentarische Traditionen herausbilden.

Zur Zeit bestehen nur die Anfänge dieses langwierigen Prozesses.

Das Fehlen einer parlamentarischen Tradition kommt besonders deutlich bei den zahlreichen Veränderungen und Ergänzungen der Gesetzbücher Estnischer Sowjetrepublik zum Ausdruck. Die Initiative zu diesen Ergänzungen ist selten von der Republik ausgegangen. Immer wieder sind diese Initiativen von weitem- aus Moskau, in der Regel dem Ministerium der Justiz der Sowjetunion gekommen, das die fertigen Entwürfe in die Republik geleitet hat. An Ort und Stelle wurden dann diese Entwürfe übersetzt und angenommen.

Meistens hat das Ministerium der Justiz Estlands auch andere Behörden und Wissenschaftler zu Meinungsäußerungen in bezug auf die aus Moskau erhaltenen Entwürfen angeregt. Die geäußerten Meinungen sind aber selten in Betracht gezogen worden. Überwiegend hat es um die estnischsprachige Reproduzierung der in der Gesetzbüchern der Russischen Sowjetrepublik vorgenommenen Änderungen gehandelt. Es ist vorgekommen, daß die Entwürfe der Russischen Sowjetrepublik in Estland sogar früher als in der Russischen Sowjetrepublik angenommen wurden.

Nicht selten ergeben sich die Änderungen und Ergänzungen in den Gesetzbüchern Estlands aus den entsprechenden Änderungen und Ergänzungen in Allunionsgesetzen - in den Grundlagen der Gesetzgebung, die sich durch hohe Unstabilität auszeichnen, die zu kodifizieren aber die Republik verpflichtet ist.

Da es sich um Grundlagen der Gesetzgebung handelt, die auch in den Unionsrepubliken geltend, ergibt sich selbstverständliche Forderung nach der Teilnahme der Unionsrepubliken an der Erarbeitung des Entwurfs dieser Grundlagen.

In der Tat werden aber die Grundlagen der Gesetzgebung regelmäßig in Kraft gesetzt, ohne reale Teilnahme der Republiken an der Erarbeitung dieser Grundlagen. Die Teilnahme der Unionsrepubliken an der Erarbeitung von Grundlagen der Gesetzgebung ist oft nominell und symbolisch. Über die Entwürfe der Änderungen und Ergänzungen der Grundlagen der Gesetzgebung werden die Republiken in der Regel überhaupt nicht in Kenntnis gesetzt und nach ihrer Meinung in bezug auf die Entwürfe nicht gefragt.

Während der Vorbereitung des neuen Entwurfs der Grundlagen der Strafgesetzgebung für die Sowjetunion wurde amtlich von dem Ministerium der Justiz der Sowjetunion eine Meinungsäußerung der estnischen Republik zu jenem grundlegenden Rechtsakt des Strafrechts im Verlaufe von knapp 10 Tagen verlangt. Üblich sind die Termine mit der Dauer von einigen Tagen.

Im Gegensatz zu den Grundlagen der Gesetzgebung, bei denen nach der Meinung der Unionsrepubliken jedoch gefragt wird, ist die Prozedur der Approbation der Änderungen und Ergänzungen in den Grundlagen der Gesetzgebung bedeutend einfacher. Die Entwürfe dieser Akte werden in der Regel unmittelbar dem Präsidium des Obersten Sowjets der Sowjet-

union vorgelegt, das sie vermittels seiner Ukazen erläßt. In den Obersten Sowjet gelangen diese Akte post factum. Weitverbreitet ist das Vorgehen, das viele Ukazen gleichzeitig durch den Obersten Sowjet aprobiert werden, öfters eine Zeitlang nach ihrem Erlaß.

Einer Regelung bedarf auch die Prozedur der Vorbereitung und Inkraftsetzung von dem Gesetz subordinierten normativen Akten, darunter auch Verordnungen der Ministerräte.

Verordnungen zu erlassen sind in der Sowjetunion der Ministerrat und die Ministerräte der Unionsrepubliken ermächtigt.

Die Verfassung der UdSSR bestimmt, daß der Ministerrat der UdSSR auf der Grundlage der Gesetze und zu ihrer Durchführung Verordnungen erläßt. Folglich setzt die Verfassung voraus, daß die Gesetze die sogenannte Delegationsnorm enthalten, die fest legt, welche Vorschriften in einem Gesetz der Ministerrat der UdSSR durch seine Verordnungen zu detaillisieren die Kompetenz besitzt.

In der Praxis wird diese Forderung nicht eingehalten. Oft enthält eine Verordnung keinen Hinweis auf Gesetz, das zum Erlaß der entsprechenden Verordnung ermächtigt. Es gibt auch Verordnungen, die keine Rechtsnorm enthalten und die Einzelfragen lösen. Die erstgenannten Verordnungen ersetzen faktisch Gesetze, die anderen - Verfügungen oder ähnliche juristische Individualakte.

Die Verordnungsgebung des Ministerrates der Estnischen Sowjetrepublik ist analog mit der des Ministerrates der UdSSR. Auch in Estland haben wir es mit denselben Problemen in unserer praktischen Tätigkeit zu tun.

Einem Gesetz und einer Verordnung subordiniert sind die normativen Akte der Verwaltungsbehörden der Sowjetunion - der Ministerien und allerlei Komitees - Instruktionen, Rundschreiben, Vorschriften, Befehle u.s.w. Die Regelung der Praxis der Inkraftsetzung von normativen Akten dieser Unionsbehörden hat eine außerordentliche aktuelle Bedeutung auch für Estland. Ehe in diesem Bereich eine strenge Ordnung geschaffen worden ist, darf man eine erfolgreiche Verwirklichung des Programms der wirtschaftlichen Selbständigkeit Estlands nicht erwarten. Natürlich ist notwendig eine Ordnung in Rechtsschöpfung auch der estnischen Verwaltungsbehörden zu schaffen.

Vor allem ist eine terminologische Transparenz notwendig. Schon die Bezeichnung eines Rechtsaktes soll darauf hinweisen, ob es um einen normativen Akt handelt oder nicht. Unumgänglich ist auch der Ausbau eines Systems der Garantien der Rechtmäßigkeit der Rechtsschöpfung der Verwaltungsbehörden.

Eine eindeutige Regelung erwartet die Frage der Rechtskraft von den normativen Akten der Allunionsbehörden. Es ist nicht zulässig, daß diese Behörden sich über den Ministerrat oder sogar Obersten Sowjet Estlands stellen und sich das Recht nehmen, ihm über seine Entscheidungen Vorschrif-

ten zu machen.

Es erhebt sich auch die Frage nach der Beteiligung der Unionsrepubliken an der Erarbeitung und Inkraftsetzung der normativen Akte der Verwaltungsbehörden der UdSSR. Verfassungsrechtlich besitzen die Unionsrepubliken dieses Recht. In der Tat üben sie dieses Recht nicht aus. Dieses Recht darf aber nicht in eine inhaltsleere Losung verwandelt werden.

Anschließend sei bemerkt, daß der gegebene Vortrag davon ausgeht, daß UdSSR ein föderativer Einheitsstaat ist. Sobald sich aber die UdSSR als eine Konföderation konstituiert, ist die Kompetenz der UdSSR und Estlands auf einer völlig anderen Grundlage zu gestalten. Hierbei gelangen wir zum Problem der Abgrenzung der Kompetenz im Bereich der Gesetzgebung der UdSSR und der Unionsrepubliken, darunter Estlands.

Die Verfassung der UdSSR legt die gesetzgebende Kompetenz der UdSSR wie folgt fest: "die Gewährleistung der Einheit in der gesetzgeberischen Regelung auf dem gesamten Territorium der UdSSR und die Festlegung der Grundlagen der Allunions- und republikanischen Gesetzgebung".

Wir müssen uns konsequent auf den Standpunkt stellen, daß die gesetzgebende Kompetenz der UdSSR in der Verfassung genau festgelegt werden muß.

Hierbei bedarf ihrer Lösung auch die Frage, was man unter den Grundlagen der Gesetzgebung versteht.

In einigen von diesen Grundlagen, z.B. in den Grund-

lagen der Strafrechtgesetzgebung heißt es, daß die Grundlagen die Prinzipien und allgemeine Bestimmungen des entsprechenden Rechtszweiges feststellen. Theoretisch beurteilt ist diese Auffassung der Grundlagen der Gesetzgebung auch als richtig zu schätzen. Dabei wird angenommen, daß die Fragen, die über die Feststellung von allgemeinen Bestimmungen und Rechtsprinzipien hinausgehen, in die Kompetenz der Unionsrepubliken gehören und in den Gesetzbüchern der Unionsrepubliken gelöst werden müssen.

Leider teilt die gesetzgebende Praxis diese Auffassung nicht. In den Grundlagen der Gesetzgebung nehmen einen wichtigen Platz die Bestimmungen ein, in denen die Gesetze aufgezählt werden, die UdSSR anzunehmen ermächtigt ist und die nicht die Grundlagen der Gesetzgebung sind. Daraus resultiert sich die Beschränkung des Umfangs der Gesetzbücher der Unionsrepubliken zugunsten der Allunionsgesetzgebung. So bestimmen die Grundlagen der Strafgesetzgebung der UdSSR, daß außer dieser Grundlagen noch weitere Allunionsstrafgesetze vorhanden sind, die Verantwortung für Verbrechen gegen Staat und Armee und nötigenfalls auch für andere Verbrechen, die gegen die Interessen der UdSSR gerichtet sind, festzustellen. Faktisch ist der UdSSR dadurch konstitutionswidrig eine unbegrenzte Kompetenz auf dem Gebiet des Strafrechts gegeben. Kann doch jedes Verbrechen als eine Verletzung der Interessen der UdSSR angesehen werden. Es liegt klar auf der Hand, daß das Kriterium "die Interessen der UdSSR" einen rein nominellen Charakter hat und in solchem

Maße mit willkürlichem Inhalt erfüllt werden kann, daß es faktisch die gesetzgebende Kompetenz der Unionsrepubliken fast zunichte zu machen imstande ist. Mit Recht kann da die Frage gestellt werden, wozu dann überhaupt noch das Strafgesetzbuch einer Unionsrepublik notwerdig ist, vielleicht nur, um den Schein der Souveränität in der Gesetzgebung der Unionsrepubliken zu bewahren?

EESTI UUE PÕHISEADUSE VISANDJOOINI

Professor Igor Gräzin

1. Eesti riiklikust olemisest

Riiklust pole Eestimaal olnud just palju, aga sellegi suhteliselt ütrikese aja jooksul on see jõudnud olla õige mitmel kujul - Eesti Vabariigina, Eesti Tööraha Kommunaalina ja Eesti NSV-na, kui nimetada olulisemad. (Jätkem praegu kõrvalle ajalooliselt vähemtähtsamad, millel on küll ka oma juriidiline tähendus: Lembitu-aegne riiklus, Tiefi vaba-riik, eksiilvalitsuse jne. Aga see on rohkem Eesti riigi õigusjärgluse ja välise tunnustamise kui tema seesmise korralduse küsimus.) Sellest järeldub üks väga oluline asjaolu - konkreetseid riigivormid Eestimaal ja neile vastavad nimetused võivad muutuda, aga Eesti riiklus ise jääb. Teiste sõnadega: olenemata sellest, millise konkreetse ja muutliku riigivormiga on tegemist, on Eestimaal elav rahvas end korraldanud riigiks, tunnistab oma liikmeid selle kodanikena ja iseendid selle alamana. Riiklus on sama püsiv ja sügav inimeste omavahelise koosolemise ja ühiskonna isevalitsemise viis, nagu perekond.

Seega siis, kui me mõtleme põhiseadusest Eestimaal tarvis, oleks meil igati mõistlik arvata, et see, mis peab

põhiseaduses paljudeks aastakümneteks kirjas olema, peab fikseerima just riikluse alused Eestimaal. Sest, nagu öeldud, konkreetne riigivõim võib olla muutlik.

Siit kasvab välja esimene ja esmapilgul puhtsõnaline probleem - Eestimaal oleva riigi nimest. Kuivõrd Eesti riik on püsivam ja sügavam kui konkreetne riigivorm (EV, ETK, ENSV), siis nähtavasti pole mingit erilist alust fikseerida selle nimetust pikaks ajaks mõeldud põhiseaduses. Meil tuleb meeles pidada, et nimetus "Eesti NSV" on kehtiv ainult ühe Eesti riikluse vormi kohta ja on täpne ainult Eesti kuulumisel Nõukogude Liitu. Just nimelt see asjaolu - konstitutsiooni tegemine mitte riigile kui rahva riikluse ilmingule, vaid konkreetsele riigivormile (antud juhul NSV-le) ongi risustanud meie põhiseaduse detailidega, mis mitte midagi sisuliselt ei tähenda ja on põhiseaduses lausa veidrad. (Võtan lihtsalt paar esimesena ettejuhtuvat näidet. Eesti NSV Konstitutsiooni § 34 nõuab kasvatamist nõukogude patriotismi ja sotsialistliku internatsionalismi vaimus. § 21 nõuab riigilt tegelemist tootmisprotsesside kompleksse mehhaniseerimisega. § 81 nõuab võitlust kolklusega. § 128 räägib sellest, mitu korda aastas peab näiteks linnanõukogu kokku tulema. Jne. Lõputult.) Teiste sõnadega - põhiseadusesse, mis kehastab mitte Eesti riikluse ühte võimalikku vormi, vaid riiklust ennast, ei pea kuuluma need asjad, mis on seotud sellega, et mingil konkreetset ajal (mis võib olla kuitahes pikk!) on Eesti riik olemas kui Eesti NSV. Seesuguste asjade paras paik on just liiduleping, täpsemalt

liidulepingu see osa või peatükk, mis räägib Eesti-poolsetest kohustustest. Või liidulepingu sissejuhatav osa, kus on juttu Eesti riigi vastavusse viimisest NSV Liidu üldise poliitilise süsteemiga. Üks esimesi sätteid võiks kõlada kasvõi nii: "Eesti riik, astudes (või kuuludes) NSV Liidu koosseisu, võtab endale ametlikuks nimeks Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik". Seal võib olla ka niisugune säte: "Eesti riigi kuulumisel NSV Liidu koosseisu on tema seadusandlikuks koguks Eesti NSV Ülemnõukogu." Jne. Ainult sellisel juhul omandab liiduleping, mida pole mõtet olemasolevast konstitutsioonist ja hankelepingust maha kirjutada, sisulise riigiõigusliku mõtte ja õigustuse.

Ent mis jääks põhiseadusesse enesesse? Teooria tunneb kahte riigivalitsemisvormi - monarhiat ja vabariiki. Esimese variandi jätame kõrvale ja fikseerime selle, et Eesti on olnud, on ja jääb vabariigiks. Edasi - teooria tunneb kaht poliitilise režiimi vormi: totalitaarset ja demokraatlikku. Jätame ka siin esimese mängust välja ja paneme kirja selle, et Eesti peab olema demokraatlik vabariik. Ja kolmandaks - teooria järgi võib riigikorralduse vorm olla föderatiivne või unitaarne. Seniajani on Eesti olnud unitaarne riik, aga see asi ei ole tuleviku jaoks enam nii kindel nagu eelmised. Silmas pidades asjaolu, et meie arenguga peab kaasnema jätkuv demokratiseerimine, ei tohi vist kõrvale jätta ka (tõsi küll - mitte eriti tõenäolist, aga ikkagi ...) föderatsiooni tekkimise võimalust Eestimaal. (Lõppkokkuvõttes oli ju ka Liivimaa omal ajal

föderatsioon või konföderatsioon. Tõsi - ajad, olud ja poliitilised jõud olid tollal hoopis-hoopis teised. Aga ikkagi - mõeldes tuleviku peale pikalt ette, teeb selline asi ikkagi ettevaatlikuks.) Nii et parem oleks siin jätta valik tegemata. Mis siis põhiseaduse jaoks alles jääb? Ainult see, et Eesti on demokraatlik vabariik. Ja nähtavasti föderatsioon/unitaarriik-dilemma koht peale peaks tulema avaram põhimõte - garanteeritud autonoomia rahvusvähemustele (koos nende enesemääramisõiguse tunnustamisega?).

See kõik peab konstitutsioonis olema, mis puutub aga nimesse "Eesti Vabariik" ja "Eesti Demokraatlik Vabariik", siis olles järjekindlad, peame kõrvale jätma ka need, kui võrd needki tähistavad vaid Eesti riikluse konkreetseid ajaloolisi vorme. Kuigi neid sõnühendeid võib ju võtta ka mitte päris-, vaid üldnimena ja niisugustena on nad igati paslikud. Ja veel, kui võrd kõigi ajalooliste keerd- ja tasikšikude kiuste on siiski kindel, et Eesti riikluse tulevik on oma sotsiaal-majanduslikult aluselt sotsialistlik, siis võib ka selle asjaolu lugeda riigi nimetuses fikseerimist väärivaks.

2. Võimude lahutamine

Lisaks öeldule peab konstitutsioon kui riikluse, riikliku olemise juriidiline väljend fikseerima ka selle, mis seda olemust säilitab ja kaitseb, s.o. selle, mis tagab Eesti riigi olemasolu sotsialistlikuna, vabariigina ja demokraatlikuna. Mis puutub esimesse, siis on see kõige majan-

dušlikum ja poliitökonoomsese küsimus, mille jätkaksin siin-
kohal mittespetsialistina kõrvale.

Repliigi korras kordaksin ainult üht akadeemik L. Abal-
kini mõttekäiku, mille ta esitas üleliidulisel konverentsil
Moskvas (25. jaanuaril 1989. a. NLKP KK juures asuvas Ühis-
konnateaduste Akadeemias). Sotsialismi ilme ja meie arusaam
sotsialismist ning sotsialistlikkusest on muutumas. Senised
sotsialismi määratlused on olnud valdavalt eitavad - sot-
sialistlikus ühiskonnas ei ole eraomandit, ei ole inimese
ekspluateerimist inimese poolt jne. Lisaks sellele, et need
määratlused ei sisalda midagi konstruktiivset, positiivset,
on nad ka faktiliselt kas valed või vähemalt kahtlased.
Sotsialistlikkuse positiivne määrang aga peaks olema see,
et siin suhtub tootja tootmisvahendisse nagu peremees ja
omanik. Ning kõik see, mis istub nende vahele, mis võõran-
dab tootja tootmisvahendist ja toodetud produktist - olgu
selleks siis kas direktiivseid käske andev Plaanikomitee
või mõni muu ametkond, ühesõnaga, kogu see vägivaldne admi-
nistratiivse ümberjaotamise kontrollimatu mehhanism, mida
seni on arvatud sotsialismi olemuslikuks osaks, on tegeli-
kult ebasotsialistlik. Arvan, et sellest põhimõttest lähtu-
des tuleks ka põhiseaduses fikseerida normid, mis määravad
ühiskonna baasilised suhted ja nende sotsialistliku olemuse.

Ent läheme tagasi riigiõiguse juurde.

Niisiis, paar sõna demokraatiast ja vabariigist. Mida
keegi ka ei räägiks, aga suveräniteet (võimu üliluslikkus)
kuulub lõppastmes alati rahvale. Kui midagi muud üle ei jää

ja kui keegi valitsejaist selle lõplikult ära unustab, võtab see suverään kivid, vikatid ja automaadid ning paneb asjad taas õigesse korda. Demokraatlik on see riik, kes end viimse-instantsilisele suveräänile ei vastanda, vaid kes teda teenib. Selleks aga, et see teener ei muutuks omaette isandaks, tuleb kujundada niisugune võimukorraldus, mis teeks riigi iga üksikosa nõrgemaks, mittesuveräänseks riigi ja rahva kui terviku kõrval. Riigis eneses peab olema see pidur, mis jätab ta küll avalikuks poliitiliseks võimuks, kuid ei lase seada end rahva suverääniteedist kõrgemale. Niisuguseid riigi ülemäärast võimu piiravaid süsteeme on välja mõeldud praeguseks ainult üks - võimude lahususe põhimõte. (Sellekohase teooria esitas visandina Montesquieu oma "Seaduste vaimus" ja töötas põhjalikult läbi Jefferson "Virginia kirjades".) Selle põhimõtte erakordse tähtsuse tõttu on mõtet teda väheke seletada.

Niisiis, igasugune võim tahab kesta hästi kaua ja et teda oleks ikka rohkem ja rohkem. Igasugusel võimul, kui ta jääb omapead, on kalduvus ajada kõigepealt omaenese asju ja alles siis teiste omi. Järelikult tuleb korraldada asjad nii, et jagada terviklik riigivõim osadeks sel moel, et iga osa sõltuks oma tegevuses teistest ja valvaks kiivalt selle üle, et ükski teine osa oma võimupiire tema arvel ei suurendaks. Selliseid võimuosi on kolm - seadusandlik, täidesaatev ja kohtulik. (Muide, nende olemasolu ja võrdväarsus on meil juba deklareeritud 16.novembril 1988.a.) Seadusandja saab teha ainult seadusi, aga ei saa neid ellu viia ja tõlgenda-

da. (See on meil seniseid suuri vigu - seni oleme ENSV põhiseaduse § 106 ja 108 p. 6-ga tunnistanud Ülemnõukogu ja tema Presiidiumi õigust ise oma seadusi tõlgendada, s.t. sisuliselt neid salakesi ümber teha ja neist mööda minna.) Valitsus saab tegutseda üksnes seaduste ja neist kõige olulisema - riigieelarve piires. (Just viimase suhtes on ministrid alati eriti tundlikud.) Kohus, omades õigust jätta ellu viimata konstitutsioonivastaseid seadusi ja õigust seadusi tõlgendada (millega ta sunnib põhiseadust austama ka seadusandliku võimu enese), ei saa aga üldse ajada mingit iseseisvat poliitikat - ei seadusandlikku ega täitev-korraldavat.

Nagu näha, on see süsteem (USA-s nimetatakse seda "kontrollide ja vastukaalude süsteemiks") iseennast alati tasakaalus hoidev ja mistahes võimu usurpeerimist välistav. Muidugi on loosung "Kogu võim nõukogudele!" praegu väga demokraatlik. Tõepoolest, võimutäiuse kuulumine valitavale Ülemnõukogule on igatahes palju demokraatlikum kui tema kuulumine vähemust esindavale parteile või anonüümselt tegutsevale aparaadile. Ent kui me tahame vaadata väheke kaugemale ette, siis nii ikkagi nähtavasti ei lähe. Esimesi asju, mida üks tõelist võimutäiust omav organ teeb, on enese asetamine rahvast targemaks; konstitutsiooni muutmine oma isandast oma teenriks. Kaob vastutustunne, sest võimutäiust omav kollegiaalne organ ei vastuta kellegi ees - vastutavad natuke tema üksikud liikmed (saadikud), aga see on hoopis midagi muud. Niisugune organ, kui ta muutub palgaliseks,

määrab iseenesele oma, isegi oma palga ja privileegid. Ja ta määrab iseenesele isegi oma kompetentsi. Jne. jne. See kõik muutub aga võimatuks siis, kui võim on tükeldatud osadeks ülalkirjeldatud viisil.

Võimude lahutamiseta ei saa sündida ka õigusriik, s.o. riik, milles kõik kodanikud ja riigiorganid alluvad seadusele ja seadus ise koos nendega konstitutsioonile. See, kellel on monopoolne õigus seaduse üle, tema ohjeldamatu tegemise ja tõlgendamise üle, on ise seaduse alt väljas. Mõni ime siis, et just ülemnõukogud ja valitsused on meil kõige esimesed seal, kus rikutakse seadust. Meie omast kohast unikaalne passirežiim või maksusüsteem, mis maksustab mitte tulusid, vaid tegevusvaldkondi (kodanikult võetab maks oleneb sellest, kas ta on riigiettevõtte tööline, kooperaator, kirjanik või individuaaltöö tegija), on vaid juhuslikult ettepuutunud näideteks selle kohta, mida meie normiloojad arvavad elukohavaliku vabadusest ja kodanike võrdsusest.

Kõik kolm lahutatud võimu saavutavad kooskõla ja suudavad üleüldse tegutseda ainult ühel juhul - siis, kui nad kõik alluvad põhiseadusele ja põhiseadus ise, vastuvõetuna rahvahäletuse korras, mille tulemusele parlamendijõud enam peale ei hakka, on vahetult, s.t. ilma mingisuguste vaheinstantsideta, seotud otse rahvaga.

Õeldust järeldub, et võimude lahutatus on demokraatliku vabariigi olemise ja säilimise lahutamatu tingimus, olgu selle riigi konkreetne vorm milline tahes. Seega peab see põhimõtte olema põhiseaduses mitte ainult fikseeritud, vaid

ka järjekindlalt läbi viidud.

3. Millest eeskaju võtta?

Voimude lahususe põhimõtet pole NSV Liidu ajaloo olnud. Formaalselt on kogu võimutäius kuulunud nõukogudele, tegelikult - aparaadile. Nii et siit mingit positiivset eeskaju leida ei ole. Ja asi pole sugugi selles, et teooria ja kirjapandud 1936.a. konstitutsioon läksid lahku vaid selles, et tegelik riikliku ülesehituse praktika ja reaalne võimumehanism orienteerisid väga kiiresti valitseva kildkonna huvide adekvaatsele kehastamisele. 1936.a. NSV Liidu konstitutsioon, iseenesest ju üsnagi demokraatlik (kuigi väga ebakindel ja deklaratiivne) ei välistanud totalitaarse režiimi säilimist vähimalgi määral. Kuigi, tõtt öelda, polnud stalinismi tekkes süüdi üldsegi mitte see, et konstitutsioon oli halb. Stalinism ei sündinud konstitutsioonis peituvatest vigadest, vaid üleüldse konstitutsioonist mööda. Seega pole meil vähimatki alust rääkida 1936.a. põhiseaduse kogemusest (nagu, muide ka 1977. aastal loodu omast) - see põhiseadus ei realiseerunud kunagi. Ja tänaseks on ta meile vaid üks utoopiline brošüürike tuhandete hulgast, millest võib õppida kõige rohkem konstitutsioonilise sõnaseadmise oskust (ja seda on sealt tõesti õppida - ikkagi Buhharini tehtud; 1977.aasta põhiseaduses pole sedagi), ent selle taga ei ole mingisugust juriidilist kogemust, mitte mingisugust praktikat kui tõe kriteeriumit.

Niisiis tuleb otsida mujalt. Kust? Alustan veidi kauge-
gemalt.

Lihtsustatult öeldes on olemas kaks võimude lahutamise viisi - ameerika ja inglise variant. Nende põhiline erinevus on selles, et esimesel juhul on selgelt lahku viidud kõik kolm võimu - seadusandlik, täidesaatev ja kohtulik. Inglise variandis on selgelt eraldatud ainult viimane. Õigupoolest on USA üleüldse esimene riik maailmas, kes on võimude lahutamise läbi viinud täiesti teadlikult ja rangelt teaduslikul alusel: juhindudes otseselt Montesquieu, Locke'i ja Hobbes'i teooriatest. Samal ajal põlnud selle süsteemi sisseviimine Ameerika XVIII sajandi ühiskonnale midagi välist või kunstlikku. Kõigis kolooniates oli emamaa-poolne asehaldur - kuberner, kes teostas täidesaatvat võimu. Ja suurte vahemaade tõttu üle ookeani kujunes juba iseenesest pisitasa välja praktika, et kuberneri leidmine (või vähemalt toetamine) jäi kolooniate eneste asjaks. Neis kõigis oli ka mingisugune kollegiaalne poolseaduslik organ. Ja olid ka autoriteetsed ja ausad mehed, kelle poole ikka ja jälle pöörduti palvega lahendada üks või teine tüliküsimus. Nad ei mõistnud õigust alati just emamaa õiguse järgi, aga nad mõistsid seda igal juhul kolooniates omaksvõetud tavade ja kolonistide õiglusetunde järgi, olenemata sellest, mida võis arvata ametlik kuninga asemik. Ega siis temagi võim ulatunud kaugele rajamaale. Nii et see, mida USA rajajatel kolooniate üheksliitumisel teha tuli, taandus sellele, et "üleameerikaline kuberner" sai

presidendiks, kolooniate kollegiaalsed organid kongressiks ja "ausad ning õiglased poisid" föderaalseks ülemkohtuks. (Ega see konstitutsiooni tegelikul tegemisel nii lihtsalt läinudki: nende kolme võimukeskme täpne tasakaalustamine ja hoolikas vastandamine võttis esmaklassilistelt ameerika juristidelt 11 aastat!) Võimud said tõesti lahutatud - seadusandlik ja täidesaatev võim, õigemini selle pea - president valiti sõltumatult ja kohtuvõim omandas stabiilsuse ning sõltumatuse oma esindajate elutegevuse ja konstitutsioonilise kontrolli õiguse kaudu. Süsteem töötab tõesti peaaegu ideaalselt - meenutame kasvõi Watergate'i lugu; seda, kuidas Kongress blokeeris Reagani Nicaraguasse mineku (vrd. Afganistaniga!) või seda, kuidas Ülemkohus ei lasknud läbi Roosevelti katseid allutada teda presidendile ja Kongressile.

Inglismaa süsteem (mille näitel Montesquieu võimude lahususe idee peale üldse tuligi) on veidi teine. Siin on valitsus eesotsas peaministriga allutatud parlamendile, õigemini - Alamkojale. Riigipeaks pole Ameerika kombel valitsusjuht, vaid monarh. Ent kohus - Ülemkoda (Lordide Koda) on rangelt lahutatud ka siin.

Omaaegne võimustruktuur Eestis oli nende kahe variandi vahelpealne (muide, nagu enamikes riikides), kerge tendentsiga inglise süsteemilt ameerika omale, ent olemata seejuures kunagi ühe või teise mudeli koopia. (Eesti Vabariigi lõpul polnud president ei täitev-korraldava ega ka seadusandliku võimu pea, vaid midagi kolmandat. Just midagi

sellist, mida meil praegu tõesti võib tarvis minna.)

Olen valmis ikka ja jälle kordama - kui just mitte lausa ideaalne, siis vähemalt väga-väga hea ja praktikas ka kõige kriitilisematel aegadel oma laitmatut töökindlust tõestanud süsteem on USA-s. Loogiline oleks arvata, et ma peaksin püüdma seda süsteemi või midagi sellele lähedast ka meie konstitutsiooni kontseptsioonis läbi viia. Ent ei! - see on see, mida ei tohi mingil juhul teha. Muuseas, just USA enese kogemus on tõestanud, et kuitahes hea riigiõigustliku süsteemi mehaaniline ülekandmine ühest poliitilisest kultuurist teise (mida püüdis 19. sajandi algul teha näiteks uusaja suurimaid juriste - Jeremy Bentham, kandes Inglise seadusandlust üle India Bengaaliasse) korralikke tulemusi ei anna. Seda pärast Teist maailmasõda Saksamaal ja Jaapanis veelkord üritanud ameeriklased jätsid selle mõtte väga ruttu katki, olles veendunud selle viljatuses.

On selgunud lihtne tõde - demokraatliku riigi demokraatliku võimukorralduse alused (valitavus, kollegiaalsus, võimude lahusus jne.) on küll universaalsed, aga nende konkreetne väljendusvorm peab välja kasvama rahvast enesest, tema poliitilisest kultuurist.

Tahaksin siin eriti rõhutada Rahvarinde üht programmilist mõtet (vt. VIII osa, p. 4) - rahva poliitilise elu ajalooliselt väljakujunenud vormid on rahva kultuuri lahutamatu osa. Ainult selliseid, oma kultuurile vastavaid võimuvorme saab rahvas pidada omaks ja arusaadavaks. (See arusaadavus on muide väga oluline. Normaalne kodanik,

mittejurist, kelle hääl valimistel või mõni muu poliitilise aktiivsuse ilming on riikliku tahteavalduse aluseks, ei saa ega pea kulutama tunde ja päevi selleks, et mõista oma enese riigi masinavärgi üldist kuju ja tegutsemispõhimõtteid.

Lihtsamalt öeldes, meil on nüüd dilemma: kas võtta snitti varasematest Eesti NSV ja NSV Liidu põhiseadustest (mis, kordan, pole kunagi ja kusagil tundigi reaalselt funktsioneerinud, pealekauba - tegemist on ju jõuga sisseveetud importasjadega) või pöörduda tagasi Eesti Vabariigi põhiseaduste juurde. Kõigest eelöeldust peaks vastus olema selge: nii hirmus kui see ka ei ole, aga aluseks tuleb võtta just EV 1920. ja 1938. aasta põhiseadused ning silmurgast tuleks kiigata ka NSV Liidu 1936. aasta põhiseaduse kui puhtsõnastuslikult õnnestunud dokumendi poole. Ja mida kaugemale nurka me suudame visata metafooridest, vanasõnadest, poliitilisest demagogiast ja valedest koosneva 1977/1978.a. põhiseaduse, seda parem. Erinevalt oma leedu sõpradest ei leia me sealt peaaegu midagi säilitamisväärset. (Iseasi muidugi, kui seda tuleb teha puhttaktikalistel poliitilistel kaalutlustel ...).

Öeldut osaliselt korrates ja veidi uut lisades nimetaksin siis punkthaaval need asjaolud, mis sunnivad valima just tagasipöördumise Eesti põhiseaduste juurde, mis kehtisid enne 1940.a.

Esiteks. Need põhiseadused kasvasid oma alustes välja rahva poliitilisest kultuurist ja traditsioonist enesest.

Oma õigusteadusliku lihvi said nad muidugi üleval, kuid see, mida lihviti, oli rahva enese oma, midagi siin, Eesti-maal sündinut ja tõepoolest demokraatlikult omaksvõetut.

Teiseks. Need olid põhiseadused, mis reaalselt kehtisid. Ja kui nende kehtimine andis poliitilise kriisi, siis neid ka parandati. Ühesõnaga, nende taga oli ka poliitiline ning juriidiline praktika. Ning see praktika on meile õnneks raamatukogude ja arhiivide abiga kättesaadav, s.t. meil on, millest õppida.

Kolmandaks. Ma ei tea küll enam päris täpselt, kuidas meie ametlik ajalooteadus tõlgendab "vaikiva oleku" ja Konstantin Pätsi ainuvalitsuse aegu, aga me teame kõik selle riigiõiguslikku tulemust. See võiks kõlada nii: ka kõige dramaatilisematel poliitilise kriisi aegadel (fašistliku riigipöörde igati reaalne oht!) suutis Eesti riiklus ja konstitutsionalism tõestada oma elujõudu ja demokraatlikust. Kujutlegem võrdluseks mõttelise eksperimendina näiteks Stalinit ja tema süsteemi transformeerumas samadel 1930. aastatel millekski demokraatlikuks ... Absurd! Eesti konstitutsionalism aga lakkas olemast ainuüks välise või väljastpoolt sissetoodud asjaolude survele.

Ja nüüd veel neljas asjaolu. Üheks esimesel pilgul teisejärguliseks, aga tegelikult vägagi sisuliseks probleemiks normaalsete föderaalsuhete loomisel Nõukogude Liiduga on - olgem ausad ja ärme satume paanikasse! - NSV Liidu ja Eesti NSV riigiõigusliku struktuuri samasuse lõhkumine. Asjaolu, et Eesti NSV võimu- ja halduskorraldus kor-

dab täpselt liidulist võimu- ja halduskorraldust, samuti teiste liiduvabariikide oma, tähendab liiduliste võimude otsese sekumise olulist lihtsustamist vabariigi asjadesse. Seetõttu, kuhu sa NSV Liidus ka ei lähe, leiad ikkagi eest ühed ja samad küla- ja rajooninõukogud, ühed ja samad vabariikide valitsused jne., kellel kõigil on sisuliselt ühesugune struktuur ja kompetents, on liidulisest keskusest lihtne anda käske n.ö. otse - üle vabariigi seadusandliku organi peade, kavandada kõikjale ühesuguseid reorganiseerimisi, anda kõigi nende kohta ühesuguseid normatiivakte jne. Seesuguse poliitilise süsteemi ühtsust, tema antipluralistlikku vormi on meie poliitiline ja juriidiline ideoloogia pidanud väärtuseks omaette, millekski iga hinna eest säilitamist väärivaks. Aga küsime vanade roomlaste kombel - kellele on niisugune olukord kasulik? Vastus on ilmne: see ühtsus on kasulik liidulisele keskusele kui tsentralistlikku kamandamist oluliselt lihtsustav ja vabariigipoolset kontrolli välistada aitav asjaolu. Seega on teatava faasinihke saavutamine vabariigi ja liidulise poliitilise struktuuri vahel üheks (võib-olla, et isegi oluliseks barjääriks näiteks liidulise võimu otsesuhtlemisel vabariigi kodanikega. Näiteks tuleb Moskvast külanõukogudele käsk hakata mingit uut maksu nõudma, aga siis selgub, et Eestis sellise kompetentsiga külanõukogusid pole. Või tehakse vabariigi Ülemnõukogule ettepanek sisse viia mingi muutus vabariigi põhiseadusse, aga - võta näpust! - konstitutsiooni saab vabariik muuta ainult referendumiga korras. Või kui meie vaba-

riigis on olemas president, kellelaolist Liidus ei ole, siis on Liidust ka palju raskem hakata kedagi konkreetset meest sellele kohale panema. Jne. Ühesõnaga: tsentraalsed käsud võivad isegi jääda, aga selleks, et neid ellu viia, tuleb nad kohandada vabariigi spetsiifilisele poliitilisele süsteemile ja normirakendamise vabariigi jaoks spetsiifilistele protseduuridele. Lõppastmes kujuneb välja normaalse föderatiivse suhtlemise õige tase: Liit kui föderatsioon on sunnitud suhtlema liiduvabariigi kui föderatsiooni liikmega ega saa enam tegutseda takistamatult viimase seljataga.

Lühidalt, rajoonide asendamine maakondadega, külade asendamine valdadega jne. pole, kui asja tõsiselt võtta, mitte ainult ja mitte niivõrd filoloogiline probleem, vaid ka üks juriidilisi abinõusid vabariigi õigusliku tervikkuse taastamiseks ja suveräniteedi garanteerimiseks.

Meile huvipakkuvaid põhiseaduse tekste, mille pealt võib hakata tasapisi üht-teist maha kirjutama, on kaks - 1920. ja 1938. aasta põhiseadus. Eelneva põhjalikuma ajaloolise uurimistöötä saab seda teha muidugi alles üsna ebakriitiliselt. Aga juba täna tundub olevat selge, et kummaski põhiseadusest võib ühe end mitteõigustanud momendi esialgu vaatluse alt välja jätta. 1920.a. põhiseadus oli puhtalt parlamentaarne ega näinud ette kriisisituatsioonide lahendamise sujuvat teed - siit ka sagedased patiseisud ja võib-olla isegi ka 1930. aastate alguse dramaatilised sündmused. 1938. aasta põhiseadus asjakohase mehhanismi lõi,

muutes parlamendi kahekojaliseks, nähes ette ülemkojana Riiginõukogu. Aga vist on kõigile selge, et tollane Riiginõukogu ei olnud demokraatlik organ. Nii et ilma neid momente tulevikuuurimuste jaoks välistamata jätkem need kaks momenti - "puhas" parlamentarism ja ülemkoda - sellest visandist välja.

4. Võimu korraldamisest

Võim peaks olema niisiis korraldatud võimude lahususe põhimõttel. Selle koha pealt vaadatuna tuleks praeguses võimukorralduses teha kõigepealt niisugune muutus - välja viia Ministrite Nõukogu ja Ülemkohus Ülemnõukogu alluvusest ja kujundada nad omaette võimudeks. Jätame Ülemkohtu esialgu kõrvale ja vaatame valitsust. Ning siis seisame kohe ühe väga tõsise, ma ütleksin, et lausa filosoofilis-tunnetusteoreetilise dilemma ees. Ja nimelt, võimude lahususe põhimõtte läbiviimine kõige puhtamal (s.o. ameerikalikumal) kujul nõuab, et valitsus ei alluks konstitutsiooni järgi enam Ülemnõukogule. Formaalselt on seni olukord just vastupidine - valitsus ei saa vähimalgi määral "kontrollida ja tasakaalustada" seadusandja tegevust. Tegelikus on meil aga omakorde vastuolus senise konstitutsiooni kirjatähga: Ülemnõukogu kontroll valitsuse üle on sümboolne ja see võib muutuda veelgi sümboolsemaks siis, kui anda viimasele ka formaalselt senisest suurem iseseisvus.

Mõelgem järele, kustkaudu jooksevad tegelikud võimuniidid Moskvast Tallinnasse? (Jätame partei praegu kõrvale.)

Seda me ei tea, aga aimata võime küll. Üks kõige tõenäolisemaid variante on see, et võim jookseb NSV Liidu valitsuse ja ministeeriumide kaudu vabariigi valitsusele ja ministeeriumidele, kes olenedes oma Moskva ülemustest tuhandel viisil, täidavad neid käske vabariigi Ülemnõukogust mööda. Senine võimukorralduse praktika lihtsalt sunnib meie ministrit olema kõigepealt liidulise ametkonna esindajaks Eestis ja alles seejärel suveräänse liiduvabariigi valitsuse liikmeks. (Lubagu lahke lugeja näiteid mitte esitada. Tähelepanelik lehejalgija leiab neid isegi!) Ja kui nüüd võtta valitsusvõimult formaalne aruandekohustuslikkus vabariigi seadusandliku võimu ees, süveneb senine praktika veelgi. Muidugi, me peame liikuma sellise võimukorralduse poole, mis võib tunduda meile ideaalsena, aga see liikumine ei tohi eneses sisaldada vaheetappe, mis võivad teha edasiliikumise hoopis võimatuks. Kui me tahame munast tibupoega saada, siis ei tohi teda vahepeal ometiks teha. Ministrite Nõukogu äratoomine Ülemnõukogu alluvusest ja valitsusjuhtimine presidendiks täiusliku võimude lahususe nimel võib suurendada senise aparaadivõimu nii suureks, et igasugune edasine liikumine demokraatia poole jääb lihtsalt ära.

Seega tuleb siis paratamatult minna vähem järjekindlalt, aga selle eest võrratult ohutumat võimude lahutamise inglise teed. S.t. valitsus jääb parlamendile osaliselt alluma ja piiri seadusandja kõikvägevusele paneb kohus.

Milliseks võiks siis saada kõrgemate võimuorganite vahakord?

Niisiis, parlamendiks on vabariigi Seadusandlik Kogu. See nimetus tundub olevat absoluutselt täpne. (Võiks olla ka nimetus "Riiginõukogu" säilitamiseks sõna "nõukogu" ideoloogilist tähendust - me nimetame ju oma võimu nõukogude võimuks. Halb on aga see, et EV 1938.aasta põhiseaduses ja mitmes teiseski riigis tähendab see sõna aga hoopis midagi muud - parlamendi ülemkoda.) Sinna kuulub umbes 150-175 liiget, kes saavad oma töö eest ka korralikku palka. Umbes 3/5 saadikutest valitakse üldistel, otsestel ja ühetaolistel valimistel kõigi kodanike poolt, 2/5 - rahvusvähemusi esindavate organisatsioonide poolt. Valimised toimuvad üks kord viie aasta tagant. Kui Seadusandlikku Kogu pole enne seda konstitutsiooniga ette nähtud korras laiali saadetud. Seadusandlik Kogu on koos vähemalt 7 kuud aastas. Seadused võetakse vastu üldjuhul lihthäälteenamusega. Täitev-korraldavad võimu teostab vabariigi valitsus eesotsas peaministriga. Valitsuse funktsioonid formuleeritakse väga napilt - umbes nii: "poliitika jooksev teostamine ja kohalike täitev-korraldavate organite juhtimine omavalitsuse põhimõtete piires" ning "vabariigi eelarve täitmise korraldamine". Valitsus koosneb põhiliselt ministritest, ministriumide loetelu antakse põhiseaduses. Uue seesuguse kontori juurde tegemine saab sel juhul toimuda ainult põhiseaduse muutmise teel, aga põhiseadust ennast saab muuta ainult rahvahääletuse korras.

Kui jutt juba läks üksikute ministriumide peale, siis teeksin ühe kõrvalepõike. Tänu sellele, et juba ammu

ajast peale on meile pähe tambitud mõtet, et sotsialistlik omand on seesama mis riiklik ja kuna riik on tõesti lõvi-osa kõigist rikkustest rahvalt enesele krabanud, siis on meil selle rikkuse administratiivseks valitsemiseks tulnud luua lausa hullumeelsete nimetustega ja funktsioonidega ministeeriume. Võtame kasvõi kõigile meile nii kurjasti tuttava NSV Liidu Mineraalväetiste Tootmise Ministeeriumi. Kujutage ette, NSV Liidus on olemas valitsuse liige, kelle ülesandeks on ... Ei, andke andeks, edasi ei saa - naer tahab vägisi ära tappa. Kui aga meie majandus vabaks lasta, lubada tal elada normaalset elu, siis jääb näiteks isegi kogu tööstuse peale alles ainult üks ministeerium - Töös- tusministeerium 3 osakonna ja 50-75 töötajaga. Kui sedagi. Aga lähme nüüd valitsuse juurde tagasi.

Valitsus pannakse ametisse arvestades Seadusandliku Kogu kvalifitseeritud (2/3? 3/4? 4/5?) häälteenamust ja sellest olenevalt valitsus kestab seni, kuni tuleb kokku uus Seadusandlik Kogu või kuni on ametis peaminister. Viimase lahkudes lahkuvad ametist ka kõik ministrid.

Seni peaks kõik selge ja tuttavgi olema. Ent selleks, et võimude lahutamise mehhanism saaks meil tõepoolest funktsioneerima, tuleb meil ametisse panna veel üks inimene - vabariigi president.

5. President

Presidendi-instituudi sissetoomine tapab meil kaks kär- best ühe hoobiga. Laheneb partei juhtiva osa säilitamise

probleem ja hakkab funktsioneerima ka võimude lahutamise põhimõtte.

Alustame esimesest. Senine Eesti NSV ja NSV Liidu põhiseaduse § 6, mis kõneleb meile NLKP-st kui "juhtivast ja suunavast jõust" ning "poliitilise süsteemi ... tuumikust" kõlbab hästi teadusliku kommunismi õpikusse, mitte aga konstitutsiooni. Kõigepealt on asi selles, et ükski jurist ei suuda teile iialgi öelda, mida see sõnaline ekvilibristika juriidiliselt tähendab, s.t. millised õigused ja kohustused sellest kõigest parteile tulenevad. Teiseks on selle sätte kõlbelisusega asjad kah nii nagu nad on. Kõigepealt tuleb meil meeles pidada, et ühiskonda kui ter- vikut saab poliitiliselt esindada ainult üks organ - riik. Mistahes partei moodustab vaid ühiskonna mingi osa ja meie partei elanikkonna, s.t. kodanike absoluutse vähemuse. Väga hea vähemuse, aga ikkagi vähemuse. Just seepärast ei peagi normaalne riigiõiguslik praktika võimalikuks fikseerida mingi ühe konkreetse partei eelisseisundit poliitilises süsteemis. Seda tehes lakkab partei olemas partei ja muutub riigiorganiks. Pole ainult selge (demokraatlikus maailmas lihtsalt pole vastavat kogemust), milliseks. Ja veel, meie eneste ajalugu näitab, et niisugust stabiilset fenomeni nagu "partei kurss", "partei joon", "parteiline eetika" vms. ei ole olemas. Kui võtta äärmused, siis on NLKP loonud nii GULAG-i ja viinud läbi genotsiidi kui ka algatanud perestroika. EKP - see on mitte ainult Vaino Väljas, vaid ka Karl Vaino. Ent praeguse põhiseaduse järgi tuleb

välja nii, et mida NLKP ka ei teeks, on ta ikkagi juhtiv jõud, kes eksisteerib rahva jaoks ja teenib rahvast. Tekib loogiline küsimus - millele siis õigupoolest rajaneb ühiskonna ühe osa tema tegevusest sõltumatu konstitutsiooniliselt privilegieeritud riigiõiguslik staatus? Küsimus on retooriline ja vastust ei vaja. Meenutagem sedagi, et me tahaksime teha konstitutsiooni pika aja peale ette ja on lihtsalt võimatu täna ära arvata, milline saab olema Eesti ühiskonna parteiline struktuur kasvõi 50 aasta pärast. Teiste sotsialismimaade viimase aja areng (eriti Ungaris ja Poolas) kõneleb selgelt liikumisest tõelise parteilise pluralismi suunas. Tundub, et seda võimalust ei välista päriselt ka NLKP KK peasekretär (vt. tema esinemist 21. jaanuaril 1989.a. Moskva linna parteikonverentsil).

Ent asjal on ka teine aspekt. Just tänu tänasele NLKP-le on saanud üleüldse võimalikuks meie demokraatliku tuleviku šanss ja tänase Eestimaa jaoks on just nimelt EKP meie uutmise üks tähtsamaid liikumapanevaid jõude ja garantiisid, mida nähtavasti oleks vaja ka riigiõiguslikult toetada. Ainult muidugi mitte nii ilmlõpmata lollilt nagu senises 6. paragrahvis. Selle, kuidas seda teha saaks, on juba välja õelnud üks tõesti väga silmapaistev nõukogude jurist - Mihhail Gorbatsšov. Ja nimelt - on tervendav nii parteile enesele kui ka demokraatlik kogu rahvale kui partei liider saab kollegiaalse (seadusandliku vms.) organi esimeheks, läbinud teatava parteivälise valimise protseduuri.

Just nõnda võikski teha, ainult selle vahega, et valijaks poleks enam see kollegiaalne organ, vaid rahvas ja valituks mitte enam selle organi esimees, vaid president, kellel oleks täita ka teatav iseseisev roll vabariigi konstitutsioonilises lahutatud võimudega mehhanismis.

Vähendamaks natukene valitsusvõimu otsesõltuvust seadusandlikust, võib kehtestada vabariigi valitsuse kaasaruandekohustuse presidendi ees. Presidendile võib kuuluda õigus valitsust ametisse panna olenevalt Seadusandliku Kogu viimaste valimiste tulemustest ja teha seda Seadusandliku Kogu kvalifitseeritud häälteenamusega antud kinnituseel (vt. eestpoolt). Ent kui juba minna võimude lahutamise inglise teed, jääb valitsus ikkagi alati väga olenevaks parlamendist. Nende kahe võimu tasakaalustamise tõhusam tee on teatud piirangute kehtestamine parlamendi suhtes ja just siin omandab erilise koha ja tähenduse presidendi-instituut. Kui lühidalt öelda, siis on presidendi kõige tähtsam funktsioon olla omamoodi kuppjaks parlamendi suhtes. President ei saa küll ise suurt midagi teha, aga saadikuid tagant utsitada saab ta küll. Nimelt jääb presidendi kätte küllaltki ähvardav abinõu - teatud kindlatel tingimustel parlament ennetähtaegselt laiali saata. Tähtsamad nendest tingimustest on kaks.

Esimene. President saadab parlamendi laiali siis, kui siin vastuvõetud seadus hääletatakse referendumil maha. Annab see ju tunnistust selle kohta, et Seadusandlik Kogu ei peegelda enam rahva tegelikku taht.

Teine. Kui Seadusandlik Kogu teatava pikema aja jook-
sul (näiteks 3 kuud) ei suuda või ei taha vastu võtta riigieelarvet. Presidendi õigus parlament sellisel juhul laiali saata peaks võtma saadikutelt himu kasutada eelarvet (õieti selle puudumist) surveabinõuna valitsuse suhtes. Ja see peaks panema ka Seadusandliku Kogu tõsiselt võtma kõike seda, mis on seotud riigieelarvega.

Riigieelarve eriline koht muude seaduste suhtes pole juhuslik. Ma arvan, et meil on siiski alust loota Riikliku Plaanikomitee kadumist tema praegustes funktsioonides ja sellele, et nn. riiklikud plaanid kaovad ajapikku administratiivse sotsialismi kurioosumide muuseumi. Igal juhul peab ju kord tulema see aeg, mil plaan lõpuks ometi ei ole enam seaduseks, vaid lihtsalt majandusmeest ja ministrit abistavaks teaduslikuks prognoosiks. Ning sellisel juhul saab riigi eelarve tema jooksva elu tähtsaimaks seaduseks, mis määrab riiklikud investeeringud, struktuuripoliitika, majanduse rahanduslikud juhtimisvõtted jne.jne. Nii saab olema just siis, kui juhtimise käsumeetodid asendatakse tööpoolest majanduslikega. Ning taolises olukorras võib oletada, et eelarve, mida tuleb koostada ju igal aastal uuesti, võib saada eriliseks ja tähtsaimaks vaidluste objektiks. Selleks aga, et välistada võimalikku patiseisu, ongi vajalik president, kes esimese ähvardusena võib mõneks kuuks kehtestada eelarve oma dekreediga eelmise aasta mahus ja kes siis, kui rahvasaadikud ikka veel omavahel kaubale ei saa (või saada ei taha), nad koju saadab.

President tuleb mängu mitte ainult siis, kui Seadusandlik Kogu ei suuda moodustada vabariigi eelarvet. Teatav patiseis võib välja kujuneda ka mõnes muus riiklikult olulises küsimuses (umbes nii, nagu see peaaegu võinuks juhtuda seoses keeleseadusega). Ja kui on juba selgelt näha, et Seadusandlik Kogu on antud küsimuses lõhki läinud ja lahendus on ikkagi vajalik, siis on presidendil õigus panna küsimus rahvahääletusele. Kui aga asjaolud nõuavad, võib president antud küsimuse lahendada ka ajutiselt (näiteks kolmeks kuuks) oma normatiivse eriakti - dekreediga. Tunneb, et juba ainuüksi see võimalus peaks saadikuid tagant kihutama otsimaks võimalikke kompromisse.

Need kaks asjaolu - valitsuse teatav kaasallutamine presidendile (mille piirid alles veel tuleb täpsustada) ja seadusandliku võimu tegevuse teatav piiramine või tagant-sundimine presidendi poolt - peaksid mõnevõrra tasakaalustama jõudude vahekorda seadusandliku ja täidesaatva võimu vahel, ilma selleta, et täitev-korraldav võim vahepeal iseisivaks saaks.

Presidendi tähtsaks funktsiooniks võimude lahushoidmisel on tema õigus määrata ametisse Ülemkohtu liikmed. Ülemkohtul võiks olla näiteks 9 liiget (suure ja korraliku kantselei puhul on seda täiesti piisavalt), kes saavad väga kõrget palka ning on ametis praktiliselt eluaegselt, s.t. et nende ametist lahkumise alused on rangelt piiratud (vanus, lahkumine Eestist vms.), kusjuures erinevalt teistest ametimeestest säilitavad kohtunikud oma täispalga sur-

mani. Ainult siis on nad tõesti julged ja sõltumatud.

Presidendi muudest funktsioonidest võiks veel pikalt kirjutada (esindusfunktsioon, seaduste väljakuulutamine jne.), aga neil ei ole nii põhimõttelist tähtsust. Igatahes sellest hoolimata, et president etendab otsustavat osa võimude lahutamisel, on tema enese isiklikud võimuvõimused vägagi piiratud, mistõttu ühe inimese kätte kontsentreeritud võimust kasvada võiv totalitarismioht on välistatud. Et see välistamine aga surmkindel oleks, peaks põhiseadus sisaldama ka mõningaid otseseid piiranguid ja keelde presidendi võimu suhtes. Nii tuleks kindlasti välistada võimalus panna dekreedina kehtima valimisseadusi, kõigi võimuorganite töökorraldust puudutavaid seadusi vms., kui võrd vastupidisel juhul kujuneb välja presidendivõimude ainuisikulise laiendamise konstitutsiooniline võimalus.

Kui võrd presidendi ülesandeks on kanda riigivõimu ühtsust ja järjepidevust teatavates täiesti normaalsetes konfliktsituatsioonides, siis peab ka tema ametisoleku aeg olema pikem kui teistel (näiteks saadikutel) - ütleme, et nii 7-8 aastat.

Ja kuigi presidendi peab demokraatlikus riigis valima kogu rahvas, siis võib, arvestades praegust poliitilist situatsiooni ja partei erilist juhtrolli kogu perestroikas, anda EKP-le teatava handicap'i näiteks sel teel, et kindistada presidendikandidaatide ülesseadmise õigus poliitilistele parteidele, kellele kuulub teatud protsent saadikukohtadest Seadusandlikus Kogus. (Praegu meil ju rohkem par-

teisid pole.) Demokraatia arenedes aga tulevad juurde kas uued parteid (Eestis näiteks roheliste oma, mis on juba sündimise ääre peal) või siis võib anda presidendikandidaatide ülesseadmise õiguse ka ühiskondlikele liikumistele, kes ei ole parteid. Aga see on juba tulevikumuusika.

Kuivõrd eeldatavasti saab presidendiks partei või mingi muu ühiskondliku organisatsiooni/liikumise juht, siis tuleb arvestada ka asjaoluga, et presidendi töö puhttehnoloogiline maht ei tohi olla ülemäära suur ja jätma talle vajalikud võimalused oma parteiasjade ajamiseks. Siinesitatud presidendii-instituut peaks täitma ka selle tingimuse.

5. Kodanik

Kõik see, millest seni juttu oli, on võimu korraldamise mehhanism, mis tundub olevat demokraatlik ja piisavalt stabiilne. Kuid mitte see pole põhiseaduses kõige tähtsam ega esimene, millest seal tuleb kõnelda. Võimumehhanism pole eesmärk omaette, vaid kõigest vahend selleks, et inimene, esinedes suhetes riigiga kui selle kodanik ja alam, saaks elada vabalt ja turvaliselt. Seega oleks igati loogiline, kui põhiseaduse tekst algaks hoopis kodanike põhiõiguste ja -vabaduste ning -kohustuste sõnastamisega, väljendades isegi sel moel kodaniku prioriteeti riigi, isiksuse prioriteeti ühiskonna suhtes.

Puhttehnoloogiliselt võttes pole kodanikuvabaduste fikseerimine ja esitamine teab kui keeruline, seda enam, et põhiliste inimõiguste nimekiri on meile rahvusvahelistest doku-

mentidest ja teistest konstitutsioonidest üldiselt teada. Ainult paarile probleemile tahaksin ma ses suhtes tähelepanu juhtida.

Kõigepealt sellele, et kodanikuõiguste reaalseks muutmise ei olene ainuüksi sellest, kas üks või teine vabadus või õigus on põhiseaduses kirjas või ei. Senise põhiseaduse häda pole mitte niivõrd selles, et õigusi ja vabadusi on seal vähe (kuigi, jah, mitmed olulised asjad on sealt puudu kah), vaid eeskätt selles, et puudub reaalne mehhanism nende kaitseks. Selle puuduse ületamiseks ja konstitutsiooni muutmiseks reaalselt juriidilist jõudu omavaks dokumendiks peab temas olema fikseeritud kodaniku õigus pöörduda mistahes oma rikutud põhiseadusliku õiguse kaitseks kohtusse.

Teine probleem on riigiõiguse ajaloos tuntud seoses USA põhiseaduse esimese 10 paranduse ümber puhkenud vaidlustega kaks sajandit tagasi. Need parandused (nimetatud ka "Õiguste billiks") fikseerisid nimelt USA kodanike põhiõigused ja -vabadused, mille esitus põhiseaduse alguses tekkis puudus hoopis. Mitmed tuntud USA konstitutsionalistid (eriti Alexander Hamilton) astusid nende sõnastamise vastu välja kartuses, et õiguste nimekirja põhiseaduslik fikseerimine võib tegelikkuses kaasa tuua kodanikuvabaduste piiramise. Asi on selles, et "Õiguste billi" puudumisel võinuks vaikselt eeldada, et kodanikul on olemas kõik õigused, mida antud ühiskond käesoleval ajal üldiselt tunnustab ja ühiskonna arenedes arenevad siis ka tema poolt tunnustatud

õigused. Nende fikseerimine põhiseaduses, mis aga paratamatult jääb osaliseks (kõige peale, mis tulevikus juhtuda võib, lihtsalt ei tule!), jätab kirja panemata õigused tegelikult kaitseta. Kohtul on võimalus öelda umbes nõnda: "Kuivõrd kodanikuõigused on juba kord fikseeritud põhiseaduses ja antud õigusest seal juttu ei ole (näiteks õigusest saada Föderaalsetest Juurdlusbüroost vaatamiseks oma toimik), siis me seda õigust ka ei kaitse. Niisuguse olukorra vältimiseks peab põhiseadus fikseerima kaks asjaolu: a) kodanikuõiguste nimekiri ei ole ammendav; b) ühe või teise õiguse puudumine põhiseadusest ei tähenda seda, et kohus seda kaitsma ei pea. (See ongi kirjas USA põhiseaduse X paranduses.) Aga mis sellest nii pikalt ikka rääkida - viisime ju 16. novembril 1988.aastal oma praegusesse põhiseadusesse juba sisse põhimõtte, mille kohaselt me tunnustame kõiki rahvusvaheliselt omaksvõetud inimõigusi. See põhimõte peabki uues põhiseaduses alles jääma.

Ja on veel kolmas probleem - nimelt mõnede kodanikuõiguste sümmeetrilisus. Ideaal on selge - kõik kodanikuõigused peavad olema juriidiliselt võttes sümmeetrilised: kui on vaba üks poliitiline partei, siis olgu ka teised. Aga probleem ongi selles, et niisugust sümmeetrilist ideaali pole maailma praktikas kuigi palju olnud (formaalselt küll, aga mitte praktikas) ja ega vist saagi olla. Selles seisnebki üks demokraatia nähtavasti olemuslikke seesmisi paradokse ja igipõliseid draamasid. Demokraatia, mille eesmärgiks on poliitiline vabadus, peab selle vabaduse säili-

mise nimel piirama nende jõudude vabadust, kes on demokraatia vastu. See aabitsatõde on lihtne ainult printsiibi tasandil ja peaaegu lahendamatu keeruline siis, kui hakka me tegelema juriidilise praktikaga. Sest on alati olemas oht, et need paratamatud piirangud (nagu ka vabadused!) ei hakka teenima mitte vabadust, vaid selle vastaseid. Praktika näib tõestavat üht - mingit kindlat piiri vabaduse õigustatud kasutamise ja tema kuritarvituste vahel pole sõnaselt võimalik tõmmata. Jääb ainult üks võimalus - selle piiri igakordse määramise täielik avalikustamine ja diskussioonivabadus selle üle, kuhu piir tõmmata. Iseenesest pole midagi ebademokraatlikku selles, et meie senine põhiseadus lubab kodanikuvabadusi kasutada üksnes sotsialistliku riikluse huvide piires (lõppkokkuvõttes tegutseb riik alati ka iseene huvides ka siis, kui ta seda avalikult ei tunnista). Tõsine häda on hoopis selles, et sotsialistliku riigi ja ühiskonna huvide kindlaksmääramine toimub salastatult ja seetõttu ka suvaliselt. Nähtavasti on lõpuks ometi käes see aeg, kus tuleb tunnista seda, et just dissidentlik liikumine andis väga olulise panuse sellesse, et saabuks tänane päev. Aga dissidendid - need olid ju inimesed, kes kas võeti vastutusele või keda ähvardati vastutusele võtta ettekäändel, et nad tegutsesid sotsialismi vastu! Just salastus ja demokraatlike kodanikuõiguste kaitse protseduuride puudumine tegid niisuguse valge mustaks võõpamise võimalikuks. Demokraatia eeldab siin muud - kuidkeegi leiab (näiteks partei või Riikliku Julgeoleku Komitee), et üks või teine

kodanik kuritarvitab oma õigusi, siis tuleb tal vastava hagiga pöörduda kohtusse, kus ka asjaomasel isikul on võimalus esitada oma vastulaused. Ning kui selgub, et hagejal on õigus, siis võib kohus tõepoolest oma otsusega keelustada antud konkreetse kodaniku ühe või teise tegevuse. Ent kordan - seda võib teha ainult kohus.

Ja selle teema lõpetuseks veel viimane repliik - muidugi peavad põhiseadusse nii siin kui ka mujal sisse minema kõik need sätted, mis on uutmise ajajärgul meil juba olemasolevasse põhiseadusse sisse viidud või lähemal ajal sinna sisse viiakse.

6. Kohalik omavalitsus

Kohaliku omavalitsuse probleemil on kõigepealt olemas üks juriidilisest aspektist suhteliselt lihtsam (aga majanduslikult ja majandus- ning asustusgeograafiliselt keerukas) tahk: Eestimaa kaardi, Eesti riigi haldusjaotuse tagasimuutmine vastavalt ajaloolisele kogemusele ja objektiivsetele vajadustele. See hõlmab muuhulgas ka valdade ja maakondade ennistamise, linnarajoonide asendamise linnajagudega, nende uute haldusüksuste normaalse ja demokraatliku, bürokraatiast vabastatud odava juhtimise taastamise. Ent juriidilisest aspektist on neil probleemidel ka teine, vägagi keeruline aspekt, millest me seni oleme suhteliselt mööda vaadanud.

Suveräänse ja demokraatliku Eesti ning IME-ga seoses on suur osa meie tähelepanust olnud koondunud väliselt väga

efektsele ja haaravale, ent intellektuaalselt suhteliselt lihtsale vabariigi kui terviku riikliku suveräänsuse probleemile. Selle probleemi lahendamise raskused pole tulenenud sellest, et me ei tea, mis asi on suveräniteet, vaid sellest, et mi vabariigisiseste kui ka -väliste poliitiliste jõudude seis pole olnud alati nii soodne, nagu võinuks ju tahta. Ent selle probleemi lahendamine (ja varem või hiljem see probleem laheneb) on aga alles pool, ma arvan isegi, et väiksem pool asja. Kui piirduda sellega, siis on tulemuseks vaid Moskva administratiiv-majandusliku ja poliitilise diktaadi asendamine Tallinna omaga ning pole veel kaugeltki selge, kumb neist parem on. Selle vältimiseks ongi ainult üks tee - vabariigi halduslike alljaotuste üleviimine omavalitsuse põhimõtetele, mis on probleemina ehk palju vähem silmapaistev, aga selle eest sisuliselt palju keerukam. Meie senised kohalike nõukogude kohta tehtud uurimised ei anna siin midagi ja omavalitsuse põhimõtetest sotsialismi tingimustes teame me ainult kuulu järgi (eeskätt Rootsist). Mittejuristidest teadlased, kes on välja töötanud IME-kontseptsiooni, on oma teaduste aspektist probleemi vähemalt esialgu suutnud paika panna. Juristidega on olukord sandim. Aga kui teisipidi võtta ..., siis võib-olla ongi parem, kui põhiseadus kohaliku omavalitsuse asju reguleeriks nii vähe kui võimalik ja üksnes tööpoolest riigi terviklikkuse ja juhitavuse seisukohalt hädavajalikul määral.

Üldpõhimõte tundub olevat selge - vabariigi suhted

kohalike omavalitsustega peaksid kujunema eeskätt mitte käsikmise-kuuletumise, vaid vastastikuste, eeskätt majanduslike huvide süsteemina. Vabariigi valitsuse otsese käsu alla peaksid jääma kõik riigile kui tervikule kuuluvad ressursid - maa, maapõu jne. Samuti see, mis moodustab riigi kui erilise poliitilise subjekti omandi (riigimetsad, riigi looduskaitsealad) või on tema kui majandussuhete subjekti omandiks (riigile, õigemini - valitsusele kuuluvad ettevõtted). Väljaspool seda on riigi suhted kohaliku omavalitsusega eeskätt rahalist laadi ja realiseeruvad maksu- ja investitsioonipoliitika kaudu.

Oma funktsioonide teostamiseks (näiteks avaliku korra kaitse; vabariiklike maksude kogumine) on vabariigil kohapeal oma vastavad organid või ametiisikud, keda teatud juhtudel võidakse ametisse määrata kohaliku omavalitsuse ettepanekul (näiteks vallanoukogu valib endale miilitsavoliniku, kes aga pärast ametisseastumist hakkab alluma ka oma miilitsaülemusele). Teatud küsimuste ring, mis aga vajab veel kindlakstegemist, peab jääma vabariigi ja kohaliku omavalitsuse ühisjuhtimisele konsensususe põhimõttel (näiteks keskonnakaitse).

Üheks omavalitsuse juurde kuuluvaks allasutuseks peaks olema iselaadne justiitskolleegium, mille liikmed teostaksid omavalitsuse nimel riikliku süüdistaja funktsioone kohtus nende pädevusse kuuluvates asjades.

Terviklikult aga on omavalitsuse süsteem ja suhted vabariigiga riikliku olemise suhteliselt dünaamilisem, eks-

perimenteerimist ja eksimist võimaldav element, mida võiks lähemalt reguleerida hõlpsamini muudetav akt - seadus.

Põhiseaduse tarvis peaks aga jääma vaid põhimõte ise. Põhimõte, mis muudaks maakonnad ja linnad end ise valitsevateks kooslusteks ja kaitseks neid juba vabariigi võimu otsese administatiivse sekkumise eest nende ellu. Omavalitsuste aparaat ei tohiks jääda vabariigi valitsuse pikenduseks, vaid teenima kohalike asjade tervikliku juhtimise huve. See kõik kõlab ilusti, aga kuidas seda saavutada? Kuidas?

Ma kardan, et siin me probleemi äratundmisest palju kaugemale ei veel jõudnud ei ole.

7. Kohus. Muu justiits

Nagu öeldud, peab õigusriigis kohus olema teistest võimudest, sh. seadusandlikust võimust lahutatud. See on saavutatav kahe tingimuse täitmisel.

Esimene tingimus - kohtu eriline kompetents teiste võimude suhtes. Selle hulgas tähtsaim on kohtu ainuõigus tõlgendada seadusi, muid normatiivakte ja põhiseadust. Viimasele mittevastav seadus jääb olenemata sellest, mida kohus ka ei arvaks, formaalselt kehtima, kuid kohus jätab selle lihtsalt ellu viimata. Kohtule jääb ka õigus peatada mistahes valitsusorgani aktsioon juhul, kui see väljub seaduse raamest ja kui seda nõutakse vastava hagi korras. Teiselt poolt vastab sellele iga kodaniku õigus pöörduda kohtusse kaebusega mistahes ametiisiku ja riigiorgani mistahes

ebaseadusliku või põhiseadusevastase tegevuse peale. Ilma kohtuta ei tohiks repressiivorganid rakendada ka ajutisi või lühiajalisi abinõusid kodanike suhtes. Näiteks arresterimise peaks sanktsioneerima mitte prokurör (kes s võib kinni panna kelle tahes ja kasvõi sellepärast, et tal on tuju sant, vaid kohus oma nn. eelarutlusel. (See on protseduur, mida tunnevad kõik Earl Grandneri austajad - tema kangelane Perry Masou tegutseb jõuliselt just sellel protsessistaadiumil.)

Teine kohtuvõimu eraldatuse garantii on kohtu enese niisugune moodustamise viis ja funktsioneerimise mehhanism, mis teeb ta sõltumatuks teistest võimudest.

Kohtusüsteemi ülesehitamine on iseenesest üsnagi peenike töö, mida peaks tehtama vastava seadusega. Ning mitte kõik selle süsteemi osad pole võimude lahususe garanteerimise seisukohalt olulised ega pea leidma kinnitust põhiseaduses eneses. Viimasesse peavad sisse minema tõepoolest ainult üldpõhimõtteid väljendavad sätted ja ka need, mis garanteerivad Ülemkohtu sõltumatuse vabariigi kõrgemast seadusandlikust ja valitsusvõimust.

Vabariigi Ülemkohus võiks olla üheksa-liikmeline, sellesse kuuluvad kohtunikud peaks eluaegselt ametisse määrama president. Kohtusüsteem võiks olla kolmeastmeline. Süsteemi madalaima astme moodustavad rahukohtud, kes lahendavad pise- maid tsiviilasju ja määravad nii-öelda politsei-karistusi: rahatrahve liikluseeskirjade rikkumise või vales kohas ülemuru minemise eest (NB! ka taolisi asju tuleks lahendada

ainult kohtulikus korras) ning administratiivseid areste (kuni 15 päeva?). Rahukohtunikud võiksid olla valitavad ja rahukohtuid peaks olema palju. Kohtusüsteemi põhilüliks oleksid ringkonnakohtud, kelle kohtunikud määratakse ametisse väga pikaks ajaks (10 aastaks?) samuti presidendi poolt. Siin peaks olema võimalik ka kohtumõistmine vande-meeste osavõtul. Kohturingkondade moodustamisel tuleks juhinduda põhimõttest, et need ei lange kokku vabariigi haldusjaotusega, mis on veel üheks täiendavaks garantiiks kohtu sõltumatusele kohalikest võimuorganitest. Ringkonna-kohtute juurde peaksid kuuluma ka eeluurimist teostavad kohtu-uurijad.

Mis puutub kohtu õigusesse kuulutada seadusi ja instruksioone kas siis põhiseadusele või seadusele mittevastavaks ning neid mitte rakendada (see õigus laieneb ka presidendi dekreetidele), siis võiks sellest tuleneda võimalik seadusandliku režiimi ebakindlust kompenseerida asjaolu, et lõpliku otsuse sedalaadi küsimustes langetab Ülemkohus. Mõõndes seda, et eksivad, paraku, mitte ainult lihtinimesed, vaid ka kohtunikud, võib ette näha ka teatava "aeglase" võimaluse Ülemkohtule oma varemtehtud otsus ringi vaadata - näiteks pärast seda, kuion vahetunud 1/3 otsuse langetanud Ülemkohtu koosseisust.

Mis puutub iga riigi normaalseks funktsioneerimiseks paraku hädavajalikku kontrollisüsteemi, siis võiks see olla selline. Kõrgeimat järelevalvet seaduse täpse ja ühtaolise täitmise üle teostab vabariigi prokurör ja temale

alluvad prokurörid. Selleks, et prokuratuur täidaks just seda ülesannet ega omandaks talle olemuslikult vööraid funktsioone ja ülemäärast repressiivset võimu, peaks põhiseadus fikseerima asjaolu, et prokuratuur ei tohi teostada mingit eeluurimist ega ükski prokurör täita riikliku süüdistaja funktsioone. Riigiasutuste ja -ettevõtete majandustegevust kontrollib riigikontrolör, kes on Vabariigi prokuröri I asetäitja. Eelarve täitmist kontrollivad (kumbki oma kandi pealt) Eesti Pank ja Riiklik Maksuamet.

Omaette küsimuseks on ja jääb vabariigi kui terviku juriidiliste huvide kaitsmine ja esindamine - näiteks süüdistuse esitamine raskemates, n.ö. vabariikliku tähtsusega kriminaalasjades; vabariigi esindamine vabariigivälistes tsiviil- ja riigiõiguslikes vaidlustes jne. Seda ülesannet võiks täita eriline ametiisik - vabariigi presidendi poolt ametissepandav ja tema juures töötav õiguskantsler.

3. Lõpusõnad

Kordan - konstitutsiooniliselt tähtis on see ja ainult see, mis teeb Eestist vabariigi, demokraatliku sotsialistliku riigi ning mis seda säilitab. Ja kuna säilitada suudab seda eeskätt võimude lahususe põhimõtte järjekindel elluviimine, siis on ka põhiseaduse tegelik tuum just selle põhimõtte järjekindlas läbiviimises.

Nagu näha - on kõiges öeldus osi, mis hakkavad meile juba enam-vähem selgeks saama (näiteks seadusandliku- ja kohtuvõimu vastandamise võimalused) ja neid, mis on tegeli-

kult veel hirmus tumedad (näiteks omavalitsuse asjad). Ja on sedagi, mille olemasolust meil vist veel aimugi pole. Ning selle kohta on mõistagi isegi näidet võimatu tuua. Aga millestki ju ometi tuli alustada. Ning mida rohkem neid alustajaid on, seda kiiremini meil hakkavad asjad edenema. Nii et - aidake, palun, edasi mõelda! Ega maksa kõrvale jätta sedagi võimalust, et õigusriikliku ja inimsõbraliku Eestimaa poole minekuks oleme me selles kirjatükis hoopis vale teeotsa valinud. Ka on siin esitatud kontseptsiooni-variantid mõnes mõttes äärmuslikud, selleilmelised, nagu polekski olemas meile harjumuspäraseks saanud mõtlemise ja instituutide pidurdavat jõudu; väliseid asjaolusid ..., ühesõnaga - elu ennast. Küllap elu ongi lõppastmes see, kes nihutab ka juriidilised ideaalid ja äärmused arukasse tsentrumisse.

Konstitutsioon (nagu muide iga teinegi seadus, aga konstitutsioon eriti!) ei ole juristide tsunfti eralõbu, vaid dokument, mis nii või teisiti puudutab igat kodanikku. Ja mida rohkem on neid inimesi, kes selle tegemisele oma sõna ja nõuga kaasa on aidanud, seda tõenäolisem on ka see, et põhiseadus saab tõepoolest niisugune, nagu ta peab olema - lihtne, töökindel, kõigile arusaadav ja tõepoolest oma. Ja kui siis lähebki midagi viltu, ja see on olnud saatuse tahe, jääb meid alati õigustama asjaolu - nii oleme me ise tahtnud ja nii oleme me katsunud oma asju ise ajada.

EESTI ÕIGUSTEADUS JA ÕIGUSTEADLASED VÄLJASPOOL

KODUMAAD

(Lühülevaade)⁺

Dotsent Rait Maruste

Stalinism, mis rebis katki rahvaid ja riike, rebis katki ka selle, mida me võime nimetada Eesti jurisprudent-siks või Eesti juristikaks. Rebend oli sügav ja tükid paisatud eri suundadesse nii, et sellel osal, mis oli sunnitud eralduma kodumaast, on olnud tegemist kultuurilise järjepidevuse jätkamisega, sest ta on jäänud (jätud) ilma rahvuslikust (õigus)kultuurilisest keskkonnast. Teisel osal, siiaajäänuil, säilis küll keskkond, olgugi rasitud ja segipaisatud, tuli aga kohaneda pealesurutud, Eesti õigusüsteemile ja kultuurile senitundmatu ideoloogiaga, ning pretsedenditu isoleeritusega muu maailma õigusteadusest ja praktikast.

Juristika kõrgeast politiseerituse ja võib-olla ka meie arglikkuse, aga kindlasti suure infosulu tõttu, pole me seniajani väliseesti õigusteadusest ja -teadlasist õigupoolest avalikult üldse rääkinudki, kõnelemata selle lähe-

⁺ Ettekanne peetud 20.03.88 Tartus ja 31.03.88 Tallinnas

mast tundmaõppimisest ja koostööst. Igatahes on selged kaks asja:

1) eksiiilis oli ja on peaaegu samapalju õigusteadlasi, kui oli/on kodu-Eestis (NB! emigreeruma oli sunnitud just juhtiv osa tolleaegsest juristkonnast);

2) igasugune teadmatus ja mittetundmine juba iseene-
sest tekitab umbusku ja tõrjuvat hoiakut. Seepärast on igati mõistlik alustada informatsioonist.

Eesti kirjanikud ja kirjandusteadlased on jõudnud arusaamisele, et pole õige rääkida välis-Eesti ja kodu-Eesti kirjandusest, vaid et on üks Eesti kirjandus. Kas meie võiksime ka õigusteaduse kohta teha sellise sedastuse - alus ja loogika näikse selleks olevat - ei ole lihtne öelda. Ma jätaksin selle veel seni lahtiseks, kuni ilmuvad sellekohasemad sügavamad analüüsid ja seisukohavõtud mõlemalt poolt. On ju tõepoolest olulisi erinevusi baasilistes õigusdoktriinides ja suhtumistes olemasolevasse ühiskonnakorraldusse, kuid peale eristava on ka väga suur osa ühendavat. Ja nagu teame, on viimasel ajal propageeritava uue mõtlemise tunnuseks just ühendava esiletoomine. Eesti juristika kahte osa ühendavad järgmised asjaolud.

1. Enamikul juhtudel on uurimisaineiks Eesti sotsiaalõiguslik situatsioon.

2. Seda uuritakse enamikul juhtudel eesti keeles, peamises kultuuri edasikandjas.

3. Uurimistööd püütakse olude kiuste toimetada Eestis ajalooliselt kujunenud ja maailmas tunnustatud õigusdokt-

riinide, printsiipide, mõisteaparaadi ja vormistustehnika alusel.

Neist momentidest lähtuvalt kuulub mõlemal pool tehtu immanentse osana eesti õiguskultuurilukku.

Allikaid, mille abil saada pilti eksiilis tehtust, on palju (ülevaate-teatmematerjali on tunduvalt rohkem kui meil siin), kuid raskesti kättesaadavad, seetõttu annab ettekandja endale aru võimalikust asjatundmatusest ja pealiskaudsusest. Järgnevalt esitatu on ülevaatlik/tutvustuslik, mitte analüütiline. Loodan, et analüütilised ettekan- ded ja kirjutised mõlemalt poolt veel tulevad.

Peab osundama, et välis-Eesti juristikast ülevaate saamine on hulga lihtsam kui meil nõukogude perioodil tehtust. Eksiilteadlased on hoolitsenud teaduses asendama- tute bibliograafiate ja biograafiliste teatmike jmt. koostamise eest. See on esiletoomist väärt veel sel põhjusel, et eksiiljuristid ei ole koondunud ühte keskusesse nagu meie siin, vaid on küllalt laiali pillatud üle maailma, mis mõistagi taolise materjali kokkusaamist ei hõlbusta. Meil siin, kes me ei ole laiali eri riikides ja maailmajagudes, vaid ühes väikses kompaktses Eestis, tuleks sellest õppust võtta ja samuti analoogset teatmematerjali kokku seadma hakata.

Esimene põhiallikas, millele võiks osundada, on ka ülikooli teadusraamatukogus kättesaadav Teodor Künnapase "Eesti teadlased väljaspool kodumaad". See on Eesti Teadusliku Instituudi väljaanne, ilmunud Stockholmis 1984.a.

Väga põhjalik töö, kus sees 577 nime, neist ca 30 tuntumat juristi. Ligikaudu sellepärast, et mõne teadlase erialase kuuluvuse küsimus ei ole üheselt lahendatav (majandus ja õigus, poliitika ja õigus - piiri tõmbamine on raske, kui mitte võimatu). Fikseerimist ei ole leidnud mitte kõik teadlased, vaid arvesse on tulnud endised ja praegused ülikoolide ja teiste kõrgkoolide õppejõud, tegevuurijad ja teadustöötajad väljaspool kõrgkooli asuvais teaduslikes instituutides või eraettevõtteis. Oluline on olnud, et töötulemused on ühel või teisel viisil avalikult fikseeritud. Teatmikis on kokkuvõtlikud andmed esitatud järgmise süsteemi kohaselt:

1. Nimi, sünniaeg ja -koht, surma puhul ka selle aeg ja koht ning teadusala.
2. Teaduslikud kraadid, võimalikult ära näidates, kus ja millal saavutatud.
3. Pärastine tegevus teadlasena või uurijana, töökoha, aja ja positsiooni äramärkimisega.
4. Kuuluvus tähtsamatesse teadus- (osaliselt ka kutse-) organisatsioonidesse.
5. Kuuluvus teaduspublikatsioonide toimetustesse.
6. Mis alalt avaldanud töid.
7. Näiteid olulisemate tööde kohta.
8. Teatmeteosed, kust võib leida biograafilisi ja/või bibliograafilisi lisaandmeid.
9. Teadaolev aadress.

Besti õiguskultuurist rääkides ei tohi me unustada ka mitmeid juriste-õpetlasi vabariigiaegsete minoriteetide hulgast, eriti baltisakslasi ja rootslasi, kes peavad end eestimaalaseks ja kel on vaieldamatuid teeneid meie juristika kujunemiskäigus.

Sisulise ülevaate sellest, mida eksiiljuristikas tehtud on, saab teisest teatmeallikast, mille sarnast meil jällegi vastu pole panna. See on teine Eesti Teadusliku Instituudi väljaanne sarjast Folia Bibliographica: A Bibliography of Works Published by Estonian Scholars in Exile. 6: Jurisprudence, Political Science, Sociology, Economy/ By Ilmar Arens. Stockholm, 1977.⁺

Ühe ettekande piires ei ole kahjuks võimalik süvendatult valgustada üksikautorite uurimusi. Ilmselt on hädapärane tulla üksikanalüüside juurde edaspidi. Siin saab nimetada ehk ainult mõned prominentsemad autorid, nende tööd ja tegemised.

Teaduslikult kõige viljakamaks ja ilmsesti rahvusvaheliselt kõige tuntumaks eesti õigusteadlaseks tuleb pidada Ilmar Tammelo't (temast lähemalt Eerik Kergandbergilt).

Meheks, kes juristikas ja kultuuriloos on teinud midagi sarnast mis kirjandusloos Bernard Kangro, on õigusdok-

---

⁺ Selle raamatu juristika osa kserotõmmisega on kuulajail võimalik tutvuda.

tor Artur Taska. A.Taska osa eesti (õigus)kultuuriloos on sedavõrd suur, et pean vajalikuks edaspidi tema tööle pühendada eraldi ürituse. A.Taska lektoritööst ETI-s kasvas välja 2 eestikeelset õpperaamatut:

1. Rahvusvaheline õigus. Lund, 1977. 200 lk.
2. Õigusteaduse metodoloogia. Lund, 1978. 85 lk.

Arvestades meie sellesisulise kirjanduse nappust ja sisulist suunatust, oleks ilmselt väga hea, kui see kirjandus oleks kättesaadav ka kodu-Eesti studioosustele.

A.Taska on olnud viljakas autor ja temalt on ilmunud mitmesugustes väljaannetes hulgaliselt artikleid, ülevaateid, retsensioone, tutvustusi jne. Et enamikul vahest puudub lähem teadmine vaadeldava autori töödest, siis nimetame siinjuures ainult mõned juristikaga seotud. Eesti Üliõpilaste Seltsi albumites on ilmunud nüüd meil ka "Loomingus" nr. 2 avaldatud "Enesemääramise õigusest rahvusmõrvaeni - Nõukogude Liidu sõnad ja teod Eesti Vabariigi ja rahva suhtes"; "Lippudest Eesti õiguses". Ajakirjas "Tulimuld" "Õiguse seisundist ja sisust 20. sajandi ajavaimu taustal", "Eesti Vabariigi Presidendi ameti ülevõtmisest 1940.a.", "Jooni eesti õigusteadusliku terminoloogia arenguloost", "Märkmeid Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ajaloo" jne.

A.Taskaga seoses tuleb nimetada veel ühte omaette fenomeni välis-Eesti juristikas. Nimelt ilmus A.Taska toimetamisel aastatel 1957-1960 (nr-d 1-6) Stockholmis ja 1963-1964 (nr. 7-8) Lundis "õigusteaduslik ajakiri". Selles käsitleti kõige erinevamaid õigusteooria ja praktika prob-

leeme. Autoritena on selles ajakirjas üles astunud toimetaja Artur Taska, Ilmar Tammelo, Karl Aun, Ilmar Arens, Timotheus Grünthal, Ilmar Rebane, Elmar Anderson, Elmar Kirotar jpt.

Õiguskirjutisi ei ilmunud mõistagi üksnes eelnimetatud allikais. Tõid on ilmunud paljudes väljaannetes ja autorite ringi on hulga suurem, kui siin on võimalik esitada. Põgusa tutvustusena nimetame õigusajaloolasi Ilmar Arensit ja Juhan Viilipit, riigiõiguslasi Artur Mägi, Karl Auni, Nikolai Kaasikut, Heinrich Marki, õigusfilosoofe Timot(h)eus Grünthali ja Jüri Elkenit, kriminaalõigusteadlasi Felix Hallikut, Artur Paali, Paul Poomi, Ilmar Rebast, rahvusvahelise õiguse spetsialiste Richard Ränki, Aleksander Warmat, Henn-Jüri Uibopuud.

Välis-eesti juristikas tuleb esile tõsta veel ühte joont, mis nõukogude perioodi kodu-eesti õigusteaduses puudub. Nimelt on nemad väga tähelepanelikult jälginud, mida ja kuidas on tehtud Eestis - mida korraldatud, mida kirjutatud jne. Kodu-Eestis eestleidva kohta on avaldatud arvamusi, artikleid, retsensioone. Arvamust on avaldatud nii nõukogude õigusteaduse kohta üldse kui ka üksikute autorite konkreetsete tööde kohta. Nii on retsenseeritud TRÜ Toimetiste vihikuid, Uustali, Kadari, Raali, Rebase, Salumaa töid, analüüsitud uusi seadusi ja õigusteaduskonna tegevust. A.Taska on kokkuvõtvalt öelnud: "Kahju Tartu Ülikooli õigusteaduskonnast, et see vana ja kuulus teaduse viljelemise asutis on sunnitud rahvusvahelise õiguse nime all kuulutama

Nõukogude Liidu poliitilist propagandat. Kahju ka rahvusvahelisest õigusest ja rahvusvahelis-õiguslikust teadusest, millelt on röövitud teaduslik vaatlusviis ja objektiivsus." Peame tunnistama osundatu õigsust ja nentima, et meie pilk väljapoole on kahjuks neeldunud eesriide paksusesse voltidesse.

1951.a. alguses algatas Eesti Teaduslik Selts Rootsis Eesti Teadusliku Instituudi tegevuse. ETI-st sai omalaadne Tartu Ülikooli vaimu, uurimis- ja õpitegevuse edasikandja. ETI-s loodi ka õigusteaduskond. Seal loeti niisuguseid kursusi nagu Ilmar Arensilt "Eestimaa õigusajalugu", Paul Poomilt "Kriminaalõigus ja -protsess", Arthur Mägilt "Poliitiline ja administratiivõigus", Artur Taskalt "Rahvusvaheline õigus" jne. Nii teaduskonna tööst kui selle lõpetajaist on A.Taska lähemalt kirjutanud "Õigusteaduslikus Ajakirjas".

Õigusteadlasil eksiilis (peamiselt küll Rootsis) on olnud mitu koondumismoodust, kuid need on jäänud suhteliselt lühiajalisteks ja amorfseteks. Nii tegutses 1950. aastatel Vaba Eesti Juristide Kogu Imant Siimeri, Timot(h)eus Grünthali, Jüri Poska, Joosep Tiitso jt. eestvõttel. Juristide Klubi algatajaks ja hingeks oli Artur Taska. Klubi käis koos alates 1955.a. umbes 5 aasta jooksul, peeti ca 30 ettekannet. Klubi üheks algatuseks oli ka juba kõneks olnud "Õigusteadusliku Ajakirja" asutamine ja ilmumine 1957-1964. Eesti eksiiljuristide hilisemad kokkutulekud on toimunud Ervin Pangi ja Voldemar Kiviaia initsiatiivil, ilma organisatsiooniks liitumata.

TEEVIIT ILMAR TAMMELO JUURDE

Dotsent Berik Kergandberg

See võis olla umbes 6 aastat tagasi, kui ma leidsin ülikooli raamatukogu uudiskirjanduse riuilult deontilist loogikat käsitleva kogumiku, mille üheks autoriks oli Ilmar Tammelo.

Mõnevõrra hiljem, vestluses prof. Ilo Sildmäega selgus, et I. Tammelo on tööpoolest eestlasest õigusteadlane, kes olla püüdnud siinsete kolleegidega isegi kontakti luua.

Kolmas pilt seoses I. Tammeloga pärineb aastast 1988. Maikuu lõpupäevade ühel palaval pärastlõunal avasime härra Henn-Jüri Uibopuuga Salzburgi ülikooli vana peahoone värava, läbisime varjuküllase sisehoovi, mida kannistasid avarõududele paigutatud erkpunased lilled ning maja kohale kuumarduv kaljusein ja sisenesime. Ületasime mõned trepid, läbisime hämarad koridorilabürintid ning jõudsime õigusfilosofia, metodoloogia ja üldise riigiteooria instituudi ukse taha. Selle instituudi juhatajana möödusid professor **Ilmar Tammelo** ligemale 10 viimast - kõige viljakamat - aastat.

Ilmar Tammelo endise kaastöötaja ja ilmselt ka väga lähedase sõbra proua Dorothea Mayer-Maly jutust on eriti meelde jäänud väide, et vaevalt võib leida teist sellist

teadlast, kelle uurimissuunad oleksid olnud eelnevalt seesmiselt niivõrd läbi elatud, kes oleksid ka oma igapäevases elus sedavõrd identsed oma teadusliku tegevusega.

Teisalt avaldas proua Mayer-Maly kahetsust, et I. Tammelol ei ole otsesid järglasi, ei ole välja kujunenud oma koolkonda. Ilmselt just viimase asjaolu tõttu peaksime meie siin püüdma hoolitseda selle kahtlemata maailmamainega teadlase pärandi uurimise ja edasiarendamise eest.

See pärand koosneb 124-st publikatsioonist. Lühike ja väga subjektiivne sissejuhatus publikatsioonide loetellu võiks ehk olla järgmine.

Oma käsikirjalises nn. õigusfilosoofilises usutunnistuses ("Mein rechtsphilosophisches Selbstverständnis") märgib I. Tammelo, et filosoofiahuvi tekkis tal juba üliõpilasena. Kuid, nagu ta väidab, ei suutnud ükski teos ega autor teda haarata sedavõrd, et ta poleks olnud võimeline neist distantseeruma. Ka hilisematel aastatel ei liitunud ta otseselt ühegi koolkonnaga. Erinevate koolkondade võitluse leiab ta koguni võõrastava olevat, sest võitlustuhinas haihtuvad see, mis filosoofias kõige väärtuslikum. Viimatiõelduga seondub loogiliselt asjaolu, et I. Tammelo ei püüdnud ka oma tõekspidamisi mingi iseseisva filosoofilise süsteemi raamesse suruda. "Ma olen alati püüdnud pidevaks otsijaks jääda", kirjutab I. Tammelo, "kes end otsinguis oma varasematest mõtetest segada ei lase ja kes võib hiljem rahulikult seada kahtluse alla selle, millesse varem võis sügavalt uskuda... Teemade valikul olen ma alati järginud teatud

sisemist sundi ja olen enesepiinamise lõpetanud, kui see tung on olemast lakanud."

See, et Ilmar Tammelo mitte üksnes ei deklareeri vastandlike lähenemiste võimalikkust, vaid kasutab seda deklaratiooni kui ka kui meetodit, ilmneb näiteks tutvumisel tema 1975.a. ilmunud raamatu "Zur Philosophie des Überlebens" esimese osaga. Analüüsi objektiks on seal õiglus - see peaaegu sama magus-valus nähtus, nagu vabadus. Kõigepealt rõhutab autor vajadust luua raamid, milles kaine mõtlemine üldse võimalik oleks. Selleks tulevat, vähemalt alguses, jätta kõrvale kõik maailmavaatelised hoiakud ning veendumused, samuti võrdsus õigluse määrava tunnusena.

Omalaadse tööhüpoteesina fikseerib I. Tammelo, et õiglus on positiivne eetiline väärtus, mille kaudu jagatakse (eraldatakse) normatiivselt kakskülgetes situatsioonides (s.o. õiguste ja kohustuste korreleerumissituatsioonides) igaühele tema osa. Eks ole, tahaks näha inimest, kes sellise õigluse määranguga rahul oleks! Autor mõistab sellist esialgset rahulolematust ja tuleb vastu mõlemale äärmuslikule rahulolematute grupile. Kõigepealt kirjeldab ta ümbritsevat maailma (ja selles õigluse võimalikkust) vasaku jalaga tõusnu pilgu läbi. Pilt saab bomulikult masendav ja tekib veendumus, et negativistlikust häälestusest lähtudes ei saa ühtegi tuntud põhimõtet ("Tee teistele seda, mida ootad tehtavat endale!", "Tee head ja väldi halba!", "Kõigile tema teenete kohaselt!", "Kõigile nende vajaduste kohaselt!" jne.) võtta õigluse taotlemisel aluseks. Negativistlikku

maailmanägemist kirjeldava peatüki lõpetab autor manitsusega, et õigluse taotlemisele tuleb läheneda arukalt.

Järgmist peatükki alustab I.Tammelo sõnadega, et ta olla end pikka aega kehvasti tundnud, kuid nüüd on temas helisema löönud muusika. "Ma tunnetan kooskõla nii endas kui ka enda kooskõla ümbritsevaga. Mitte miski, mille poole ma oma vaimu pööran, ei tundu mulle mõistusevastane. Ma ei saa enam väita, et maailm oma olemuselt vaid negatiivne oleks, sest siis ei saaks ta ju püsida. See maailm peab olema parim kõigest võimalikest, sest ilmselt omab alternatiivsetest vaid parim variant šansse tegelikkuseks muutuda ... Ei saa küll eitada ka kurjuse olemasolu, kuid see on vaid "nõndanimetatud kurjus", mis tegelikult on vahendiks teel hea poole. Viletsus on alati nii ruumiliselt kui ka ajaliselts piiratud ... Kui valu on tugev, ei kesta ta kaua ja kui ta kestab kaua, ei ole ta tavaliselt tugev. Kui valu muutub talumatuks, kaob teadvus ... Pealegi on inimesi, kellele valu röömu valmistab ... Seega ei alga ega lõpe maailm meiega, vaid on üksnes "mina" laiend ja see maailm koos "minaga" on puhas rööm!" I.Tammelo jätkab veel pikalt positiivsest häälestusest lähtuvat ühiskonna pahede analüüsi, väites muuhulgas, et sageli on ebaõigus lihtsalt tasu teenitu eest.

Alles sellise, diametraalselt vastupidiste lähenemis- tega kujundatud tausta olemasolul asub I.Tammelo oma põhi- teema juurde - asub käsitlema küsimust, kuidas peaks toimu- ma väärtusotsustuste põhjendamine. On ju otsustus õigluse

olemasolu või selle puudumise kohta just nimelt väärtusotsustus. Nende otsustuste põhjendamise (vindikatsiooni) üheks olulisemaks mooduseks loeb I. Tammelo paraduktsiooni. Selle all peab ta silmas nähtusele mingi atribuudi omistamisele eelnevat poolt- ja vastuargumentide kaalumist. Paraduktsiooniks on vaja vähemalt kahte vastandlike seisukohtadega isikut, kuid välistatud ei olevat selle mooduse kasutamise ka inimese sisemise dialoogi vormis.

Paraduktsioonis ei ole põhjust ära tunda materialistlikult dialektilist vastandite võitlust. Selle mooduse kasutamine ei peaks tähendama ei võitlust ega kokkuleplust, vaid harmoonia taotlust, kaine mõistuse võitu. Paraduktsiooni kasutamine on kantud tõdemusest, et tegelikult on kõik väärtusotsustused (põhimõtteliselt aga ka tunnetusotsustused) "rännatavad". Siit ka vajadus püüda leida põhjendatavate väärtusotsustuste kasuks võimalikult enam erinevaid argumente (deduktiivse põhjendamise korral on selline põhjendus mittevajalik, isegi "mitteelegantne"). Paraduktiivse põhjendamisega on täiesti kokkusobimatu dogmatism. Liikuv vaim, kompetentsus, intellektuaalne ja moraalne integreerumine on aga siin igati näidustatud.

Veel täna - 9. veebruaril 1990.a. arvan ma, et meil kõigil siin Eestimaal oleks Ilmar Tammelolt nii mõndagi õppida. Kasutagem siis seda võimalust.

ILMAR TAMMELO TEADUSLIKE TÖÖDE LOETELU

MONOGRAAFIAD

1. Untersuchungen zum Wesen der Rechtsnorm, Scherer Verlag, Heidelberg 1948
2. Drei rechtsphilosophische Aufsätze, Scherer Verlag, Heidelberg 1948
3. Treaty Interpretation and Practical Reason, The Law Book Company, Sydney 1967
4. Outlines of Modern Legal Logic, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1969
5. Principles and Methods of Legal Logic (Japanisch), Hogaku-Kenkyu-Kai Publication, Keio University, Tokyo 1971
6. Survival and Surpassing, The Hawthorn Press, Melbourne 1971
7. Rechtslogik und materiale Gerechtigkeit, Athenäum Verlag, Frankfurt a.M. 1971
8. Grundzüge und Grundverfahren der Rechtslogik (gem. mit Helmut Schreiner), Verlag Dokumentation, Bd. I: München 1974, Bd. II: München 1977
9. Zur Philosophie des Überlebens, Verlag Karl Alber, Freiburg/München 1975
10. Logische Verfahren der juristischen Begründung (gem. mit Gabriel Moens), Springer Verlag, Wien/New York 1976

11. Studi di logica giuridica (gem. mit Ivanhoe Tebal-deschi), Dott. A. Giuffrè Editore, Milano 1976
12. Theorie der Gerechtigkeit, Verlag Karl Alber, Frei-burg/München 1977
13. Modern Logic in the Service of Law, Springer Verlag, Wien/New York 1978
14. Theorie der gerechtigheid, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen/Amsterdam 1979
15. Zur Philosophie der Gerechtigkeit, Verlag Peter Lang, Frankfurt a.M./Bern 1982

ARTIKLID

16. Artur Töeleid Kliimanns Rechtstheorie, Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie 39 (1950), S. 90 - 101
17. "Cartesian Turn" in the Theory of Law, Sydney Law Re-view 1 (1954), S. 214 - 221
18. Sketch for a Symbolic Juristic Logic, Journal of Legal Education 8 (1955), S. 277 - 307
19. Tests of Inconsistency between Commonwealth and State Laws, Australian Law Journal 30 (1957), S. 469 - 501
20. Law, Justice, and Social Reality, Österr. Zeitschrift f. öffentl. Recht 8 (1957), S. 373 - 384
21. On the Space and Limits of Legal Experience, Journal of Legal Education 11 (1958), S. 171 - 195
22. The Antinomy of Parliamentary Sovereignty, Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie 44 (1958), S. 495 - 513
23. La realtà di giustizia ed il principio della "sol-

- leitudine", *Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto* 35 (1958), S. 350 - 369
24. On the Logical Openness of Legal Orders, *American Journal of Comparative Law* 8 (1959), S. 187 - 203
25. On the Logical Structure of the Law Field, *Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie* 45 (1959), S. 95 - 101
26. Justice and Doubt, *Österr. Zeitschrift f. öffentl. Recht* 9 (1959), S. 308 - 417
27. On the Lawyer's Search for Contact with the Philosopher, *Journal of Legal Education* 13 (1961), S. 187 - 203
28. La ricerca del giurista per un incontro col filosofo, *Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto* 33 (1961), S. 573 - 599
29. Ideas of Justice and Caritas Sapientis, *Jaipur Law Journal* 2 (1962), S. 51 - 77
30. Syntactic Ambiguity, Conceptual Vagueness, and the Lawyer's Hard Thinking, *Journal of Legal Education* 15 (1962), S. 56 - 59
31. The Nature of Facts as a Juristic Topos, *Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie Beiheft* 39 (1963), S. 235 - 261
32. Contemporary Developments of the Imperative Theory of Law, *Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie* 49 (1963), S. 255 - 261
33. The Rule of Law and the Rule of Reason in International Legal Relations, *Logique et Analyse* 6 (1963), S. 335 - 368

34. La natura dei fatti come tópos giurídico, *Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto* 40 (1963), S. 655 - 683
35. The Meaning of Meaninglessness (gem. mit Anthony R. Blackshield), *Malaya Law Review* 5 (1963), S. 1 - 39
36. Tensions and Tenebrae in Treaty Interpretation, *Dialectica* 18 (1964), S. 337 - 350
37. Legal Formalism and Formalistic Devices of Juristic Thinking, in: S. Hook (ed.), *Law and Philosophy* (1964), S. 316 - 328
38. The Law of Nations and the Rhetorical Tradition of Legal Reasoning, in: *Indian Year Book of International Affairs* (Supplement 1964), S. 227 - 258
39. Law, Logic, and Human Communication, *Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie* 50 (1964), S. 331 - 366
40. Coexistence and Communication, *Sydney Law Review* 5 (1965), S. 29 - 58
41. Legal and Extra-legal Justification (gem. mit Lyndel V. Prott), *Journal of Legal Education* 17 (1965), S. 412- 422
42. Giustificazione giurídica ed extragiurídica (gem. mit Lyndel V. Prott), *Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto* 42 (1965), S. 221 - 235
43. La interpretación de los tratados y la razón práctica, *Diánoia* 11 (1965), S. 225 - 257
44. Theoretische Aspekte der Definition der Aggression, *Moderne Welt* 5 (1965), S. 315 - 330

45. Some Aspects of Recent Contributions of Logic in the Service of Law, *Sydney Law Review* 5 (1966), S. 261 - 266
46. Analysis of Human Communication, *Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie* 5 (1966), S. 503 - 543
47. World Order and the "Enclaves of Justice", *Ottawa Law Review* 1 (1966), S. 1 - 35
48. Aspetti trans-nazionali della comunicazione umana, *Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto* 45 (1968), S. 27 - 77
49. Treaty Interpretation and Considerations of Justice, *Revue Belge de Droit International* 5 (1968), S. 80 - 86
50. Interpretazione dei trattati e considerazioni intorno alla giustizia, *Jus* 19 (1968), S. 38 - 45
51. The Perennial Role of Legal Philosophy, in: A. Kaufmann (Hrsg.), *Gedächtnisschrift für Gustav Radbruch* (1968), S. 121 - 128
52. The Postulate of Methodological Purity in Hans Kelsen's Pure Theory of Law, *Duquesne University Law Review* 7 (1968), S. 177 - 185
53. Logical Structure of the Legal Norm and of Legal States of Affairs, in: A. Kaufmann (Hrsg.), *Festschrift für Karl Engisch* (1969), S. 143 - 149
54. Material Justice and Negative Being, in: M. Blegvad u.a. (Hrsg.), *Liber Amicorum in Honour of Professor Alf Ross* (1969), S. 473 - 501
55. Relations between the International Legal Order and the

- Municipal Legal Orders - a "Perspectivist" View, Australian Year Book of International Law (1970), S. 211 - 218
56. Zum Aufbau einer Theorie der Gerechtigkeit, Österr. Zeitschrift f. öffentl. Recht 20 (1970), S. 149 - 156
  57. "The Is" and "the Ought" in Logic and in Law, Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie Beiheft 6 (N.F.) (1970), S. 73 - 92
  58. Logic as an Instrument of Legal Reasoning, Jurimetrics Journal 10 (1970), S. 89 - 94
  59. Tschechische Übersetzung des unter angegebenen Artikels in: Právník No. 8 (1970), S. 683 - 687
  60. Japanische Übersetzung des unter angegebenen Artikels in: Aspects of Legal Thought (1970), S. 195 - 205
  61. Japanische Übersetzung des unter 31 angegebenen Artikels in: Hogaku Kenkyu 43 (9) (1970), S. 103 - 125
  62. Argumentation and Intransigence, Hogaku Kenkyu 11, S. 1 - 53, 12, S. 1 - 49 (1970)
  63. Computers and Legal Logic (gem. mit Ron Klinger), Proceedings of the Institute of Criminology for 1968, 2 (Sydney 1970), S. 231 - 240
  64. Non solum sub lege - enimvero sub homine, in: A. Kaufmann (Hrsg.), Rechtstheorie (1971), S. 49 - 52
  65. Ratio decidendi et la règle de droit, in: Ch. Perelman (Hrsg.), La règle de Droit (1971), S. 123 - 130
  66. On the Possibility of Government Being Entrusted to Scientists, in: Anais do Simpósio sobre Ciência e

- Humanismo (1971), S. 231 - 239
67. Justice and Serenity: Reflections on Meister Eckhart's Doctrine of Justice, Lawasia 2 (1971), S. 107 - 111
68. Is the Rule of Law Doomed?, Österr. Zeitschrift f. öffentl. Recht 23 (1972), S. 81 - 88
69. The Entitlement to Life, Anales de la Cátedra Francisco Suárez 12 (2) (1972), S. 97 - 113
70. Natural Law in Crisis, Österr. Zeitschrift f. öffentl. Recht 24 (1973), S. 3 - 12
71. Riflessioni sulla dottrina della giustizia di Meister Eckhart, Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto 50 (1973), S. 798 - 803
72. Um ein futurologisches Naturrecht, Der Staatsbürger v. 19.6.1973, S. 1 - 2
73. A lógica das pretensões no pensamento jurídico, Revista Brasileira de Filosofia 96 (1974), S. 379 - 385
74. Mit René Marcic - Unterwegs zur Rechtslogik, in: M. Fischer u.a. (Hrsg.), Dimensionen des Rechts: Gedächtnisschrift für René Marcic (1974), S. 341 - 348
75. The Counter-Formula Method and Its Applications in Legal Logic (gem. mit Ron Klinger), in: Dimensionen des Rechts, S. 349 - 360
76. On the Construction of a Legal Logic in Retrospect and in Prospect, Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie 60 (1974), S. 377 - 392
77. Natural Law in the Light of the History of Legal Philosophy, Österr. Zeitschrift f. öffentl. Recht 25 (1974),

S. 39 - 44

78. Naturrecht als begründetes Recht, Wissenschaft und Weltbild 27 (1974), S. 219 - 222
79. Logical Aspects of the Non-Liquet Controversy in International Law, Rechtstheorie 5 (1974), S. 1- 10
80. La "fase adulta" della sociologia giuridica, Sociologia del Diritto 2 (1974), S. 274 - 280
81. Vernunft, Gerechtigkeit und Liebe, in: G.-K. Kaltenbrunner (Hrsg.), Plädoyer für die Vernunft (1974), S. 11 - 20
82. Conscience, Alienation, and Violence, Österr. Zeitschrift f. öffentl. Recht 26 (1975), S. 199 - 203
83. On the Objective Foundation of Natural Law Norms, Syracuse Journal of International Law and Commerce 2 (1975), S. 159 - 164
84. Vom Glück der inneren Stille, in: G.-K. Kaltenbrunner (Hrsg.), Die Suche nach dem anderen Zustand (1976), S. 68 - 76
85. Gerechtigkeit und Revolution, in: J.J. Hagen u.a. (Hrsg.), Rechtswissenschaft und Arbeiterbewegung: Festschrift für Eduard Rabofsky (1976), S. 60 - 68
86. Giustizia e rivoluzione, Atti e Memorie della Accademia Nazionale di Scienze, Lettere e Arti di Modena 18 (1976), S. 1 - 8
87. Il diritto internazionale come ordinamento di transizione, in: R. Orecchia (Hrsg.), Il diritto come ordinamento (1976), S. 83 - 89

88. Was ist und was soll die Rechtsphilosophie heute?,
in: J. Mokre u.a. (Hrsg.), Rechtsphilosophie und Ge-
setzgebung (1976), S. 166 - 172
89. Rechtslogik, in: A. Kaufmann u.a. (Hrsg.), Einführung
in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart
(1977), S. 120 - 138
90. Possibilità e modi di fondazione del diritto naturale,
Memorie della Accademia Nazionale di Scienze, Lettere e
Arti di Modena 19 (Serie VI, 1977), S. 173 - 179
91. Potentialities and Perspectives of Formal Legal Rea-
soning, in: G. Dorsey (ed.), Equality and Freedom 2
(1977), S. 531 - 540
92. Pri la tempa dimensio de la justestado, Internacia
Jura Revuo No. 16 (1977), S. 3 - 10
93. Zetetic Procedures for Legal Reasoning: A Synopsis,
Jaipur Law Journal 18 (1977/78), S. 9 - 15
94. Zetetische Verfahren für juristisches Aufweisen,
Rechtstheorie 4 (1978), S. 421 - 428
95. Democratia, quo vadis?, Teataja No. 11 (1978), S. 4
96. Die Verkehrssprache Europas, in: G.-K. Kaltenbrunner
(Hrsg.), Europa-Weltmacht oder Kolonie? (1978),
S. 142 - 152
97. Erneuerungsvorschläge für die logische Terminologie
und Notation, in: I. Tammelo u.a. (Hrsg.), Strukturie-
rungen und Entscheidungen im Rechtsdenken (1978),
98. Zensur durch Tote: Über Tabus auf dem Gebiet der Ge-
rechtigkeit, in: G.-K. Kaltenbrunner (Hrsg.), Der

- innere Zensor (1978), S. 76 - 85
99. Möglichkeiten und Perspektiven des formalen Rechtsdenkens, in: U. Klug u.a. (Hrsg.), Juristische Logik, Zivil- und Prozeßrecht: Gedächtnisschrift für Jürgen Rödig (1978), S. 191 - 198
  100. Justice as a Lawyer's Concern, Indian Philosophical Quarterly 5 (1978), S. 203 - 211
  101. Europa integriĝo kaj lingva justeco, Esperanto No. 875 (1978), S. 195 - 197
  102. Philosophische Überlegungen zu einer juristischen Theorie der Gerechtigkeit, Salzburger Jahrbuch für Philosophie (1978/79), S. 229 - 235
  103. A Jurisprudential Panorama of Deontic Logic, Indian Philosophical Quarterly 6 (1979), S. 197 - 201
  104. Semiotische Gediegenheit als rechtstheoretisches Anliegen: Ein "translinguistischer" Versuch, Rechtstheorie Beiheft 1 (1979), S. 283 - 294
  105. Was darf und soll man von der Rechtstheorie heute erwarten?, in: A. Peczenik u.a. (eds.), Reasoning on Legal Reasoning (1979), S. 95 - 104
  106. Praktisen päättelyn looginen pätevyys ("The Logical Competence of Practical Reason"), Lakimies 3 (1979), S. 262 - 268
  107. On the Time-Dimension of Justice, Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto 4 (1979), S. 97 - 106
  108. Über die Zeitdimension der Gerechtigkeit, in: H. Miehsler u.a. (Hrsg.), Ius Humanitatis: Festschrift zum 90.

- Geburtstag von Alfred Verdross (1980), S. 263 - 272
109. Was ist von der Rechtstheorie heute zu erwarten?,
Rechtstheorie 11 (1980), S. 9 - 15
110. Ungerechtigkeit als Grenzsituation, Schopenhauer-Jahr-
buch 61 (1980), S. 30 - 36
111. Zur Strategie und Taktik der Weiterplanung von Plans-
prachen, Paderborner Arbeitspapiere No. 57 (FBoLL,
Institut für Kybernetische Pädagogik, 1980), S. 44 -
53
112. Der Kampf um die Rechtsphilosophie, Thesaurus Acroa-
sium 4 (Modern Problems of International Law and Philo-
sophy of Law - Miscellanea in Honour of Professor D.S.
Constantopoulos) (1980), S. 1953 - 1958
113. Deontische Logik, in: J. Speck (Hrsg.), Handbuch
wissenschaftlicher Begriffe 1 (1980), S. 129 - 131
114. De tegenformulemethode en haar rechtslogische toepas-
singen (Die Gegenformelmethode in rechtslogischen Ver-
fahren) (gem. mit Gabriel Moens und Popke Brouwer),
Netherlands Tijdschrift voor Rechtsfilosof en Rechts-
theorie No. 1 (1981), S. 55 - 65
115. Normativ Zwingendes in Gerechtigkeitskriterien, in:
Morscher u.a. (Hrsg.), Philosophie als Wissenschaft:
Paul Weingartner gewidmet (1981), S. 413 - 421
116. Die Freiheitsforderung als Kriterium der Gerechtigkeit,
in: Rechtswissenschaftliche Fakultät der Universität
Salzburg (Hrsg.), Aus Österreichs Rechtsleben in Ge-
schichte und Gegenwart: Festschrift für Ernst C. Hell-

- bling zum 80. Geburtstag (1981), S. 95 - 103
117. Friede als Rechtswert, in: Norbert Horn (Hrsg.),
Europäisches Rechtsdenken in Geschichte und Gegenwart:
Festschrift für Helmut Coing zum 70. Geburtstag (1982),
S. 681 - 689
118. International Peace as a Dream and as a Reality,
Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie 1 (1982),
S. 6 - 12
119. Per una filosofia della pace internazionale, Rivista
Internazionale di Filosofia del Diritto 1 (1982),
S. 95 - 101
120. Zum Naturrecht des naturgerechten Weges, in: Dorothea
Mayer-Maly und Peter M. Simons, Das Naturrechtsdenken
heute und morgen: Gedächtnisschrift für René Marcic
(1983), S. 931 - 940
121. Meine Begegnung mit René Marcic über das Naturrecht,
in: Das Naturrechtsdenken heute und morgen, S. 11 - 13
122. Gerechtigkeit als Wegweiser der juristischen Auslegung,
in: Raimund Jakob und Erhard Mock (Hrsg.), Auslegung
- Einsicht - Entscheidung (1983), S. 3 - 12
123. Die Weiterplanung von Plansprachen im Dienst des
Rechts, in: Auslegung - Einsicht - Entscheidung,
S. 13 - 24
124. Rechtserneuerung und Friede aus rechtstheoretischer
Sicht, in: Ilmar Tammelo - Erhard Mock (Hrsg.),
Rechtstheorie und Gesetzgebung: Festschrift für
Robert Weimar zum 50. Geburtstag (im Erscheinen)

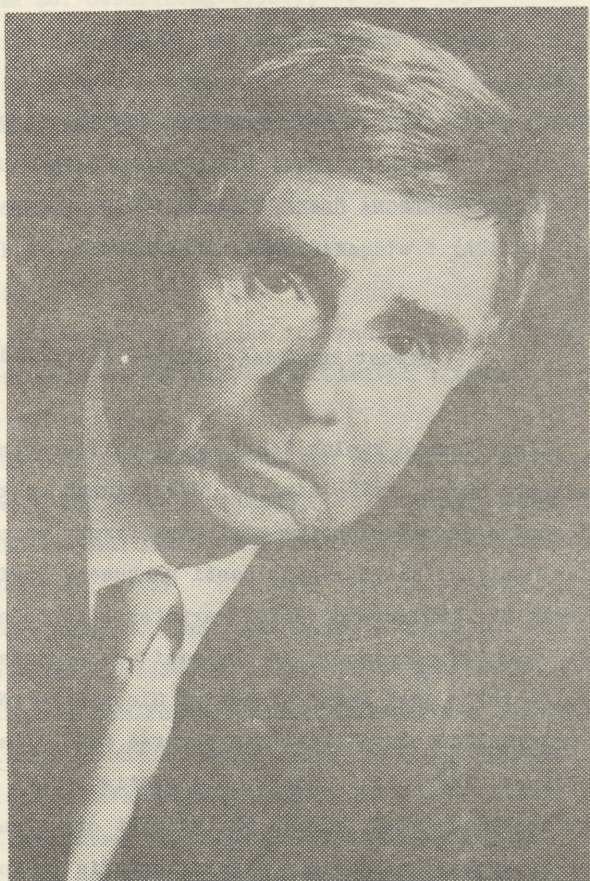
ILMAR TAMMELO (1917 - 1982)
TARTU ÜLIKOOLI ÕIGUSTEADUSKONNA KASVANDIK,
BOLOGNA ÜLIKOOLI AUDOKTOR JA SOOME TEADUSTE
AKADEEMIA VÄLISLIIGE

Õigust.kandidaat Peeter Järvelaid

Ilmar Tammlo kuulub kahtlemata maailmakuulsate õigus-
teadlaste hulka, kelle nimi on jäädvustunud eelkõige õigus-
filosoofia ja õigusloogika ajalukku. Paraku peame tõdema, et
laias maailmas kõigi aegade eesti rahvusest juristidest
ilmsest üks kuulsamaid (autori arvates ettepoole võiks ase-
tada vaid F.F. Martensi) on tänaseni oma kodumaal vähe tun-
tud. Seetõttu ongi antud kirjutise ülesandeks kättesaadava-
te materjalide alusel taastada portree meie alma materi kas-
vandikust, kes kõigi olude kiuste suutis rajada oma teadus-
liku koolkonna alal, mis on ehk kõigist õigusteaduse haru-
dest internatsionaalseim - õigusfilosoofia ja kus taoliste
koolkondade loomine on ehk ka raskeim.¹

Lapsepõlv ja kooliaastad.

25.veebruari 1917.a. oli tähtis päev Narva koolmeist-
rite Richard-Friedrich ja Johanna Eichelmanni (sünd. Treu-
feldt) elus. Sündis teine poeg, kellele pandi nimeks Ilmar.
Nagu meenutab vanem vend Richard, sündis ta kodus, kool-

ILMAR TAMMELO (1917 - 1982)

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna kasvandik,
Soome Teaduste Akadeemia välisliige, Bologna
ülikooli audoktor

meistrite korteris. Täna pole seda koolimaja enam säilinud, kuid see asus Narva Aleksandri kiriku lähedal ja tema aknad avanesid sillale, mis viis Narvast Ivangorodi. Venna mälestuste järgi oli tema sünnipäev päikesepaisteline. Ehk pidi see näitama tema saatuse päikeselist külge. Raske siiski on otsustada, kas oli tema tulevases elus rohkem päikest või pilvisust. Tema hilisem kolleeg Salzburgi ülikoolis prof. Heinrich Strakosch nimetab teda nii oma loomuselt kui saatuselt meie sajandi lapseks.³ Kui see oli nõnda, siis ehk oli mitte ainult sünniaasta, vaid ka sünnikoht väga sümboolne, sest meie sajandi suured murrangud mõjutasid kõige otsesemalt ja sageli väga valusalt tema saatust.

Tema isal oli alust loota, et poegadel tuleb kergem elu, kui oli olnud tal endal. Endine Kreenholmi vabriku tööline oli end üles tõotanud hariduslikult (saades koolmeistriks) ning tänu oma ettevõtlikkusele oli suutnud noorema poja sünnimomendiks tagada perele küllalt hea materiaalse järje. Poegade vaimset arengut sai edukalt suunata ka ema, kes Vaimastvere koolmeistri Ado Treufeldti tütreks oli juba teise põlve kooliõpetaja. Paraku isa traagiline surm 1919.a. katkestas karmilt selle idüllilise. Pärast abi-kaasa surma lahkus Johanna Eichelmann Narvast ja kolis koos kahe väikese pojaga Tartumaale, jätkates tööd nii kasvatajana-õpetajana lastekodus kui ka kooliõpetajana. Ema juhatuse all algas ka Ilmari koolitee Mäksa valla Kaagvere algkoolis (1923-1927), edasi jätkusid õpingud Puhja

6-klassilises algkoolis (1928-1930) ja seejärel juba Tartus Poeglaste Gümnaasiumis (1930-1934). Väga eduka õpitee katkestas kaheks aastaks kopsutuberkuloos. Ka haigena jätkas ta iseseisvalt õpinguid, eriti keelte omandamist. 1936-1937.a. viis ta oma gümnaasiumiõpingud Tartu Õhtuses Ühisgümnaasiumis lõpuni. Selle järel tekkis võimalus jätkata haridusteed Tartu Ülikoolis. Soov ülikoolis õpinguid jätkata oli kindel juba enne haigestumist. Noor gümnaasist oli sügavalt humanitaarsete huvidega ja vaieldamatult suure keeleandega. Nagu meenutab vanem vend, soovis Ilmar Tammelo saada tol ajal kirjanikuks. Seda tõestavad ka tema esimesed trükivalgust näinud kirjatööd. Gümnaasiumide aalmanahhides ilmusid tema huuletused ja väike uurimus irdriimist. Juristi kutsumusest ei paistnud tollal küll mingit jälge. Valikul õigusteaduskonna kasuks oli otsustav sõna onul Jaan Treufeldtil. J.Treufeldt oli ise lõpetanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ning oma laialdaste huvide tõttu oli õepojale ilmseks autoriteediks. Väga tugevaks argumentiks õigusteaduskonna valikul oli asjaolu, et nagu juba A.H.Tammsaare (1878-1940) aegadest peale lootsid noored mehed oma vaimseid huvisid rahuldada tolle aja juristide headele sissetulekutele toetudes. Onu soovitusel seob I.Tammelo end mitte ainult õigusteaduskonnaga, vaid ka Üliõpilaskorporatsiooniga Rotalia. 11.septembril 1937.aastal Ilmar Tammelo immatrikuleeriti.⁴

Tartu Ülikoolis

Ilmar Tammelo õppimaasumine Tartu Ülikooli õigusteaduskonda langeb aega, mil teaduskond oma teadusliku potentsiaali poolest oli saavutanud Teise maailmasõja eel oma kõrgpunkti. Teaduskonnas olid veel enamuses alles mehed, kes 1919/1920 rajasid eestikeelse õigusteaduskonna (N.Maim, A.Piip, J.Uluots). Pärast doktorikraadide kaitsmisi olid täie jõuga tööle asunud ka nende õpilased, kellel oli õnnestunud oma väitekirjade kirjutamise ajal töötada paljudes tolle aja Euroopa juhtivates õigusteaduskeskustes (A.-T. Kliimann, N.Kaasik, L.Leesment, E.Ein, J.Vaabel jt.). Arhiivandmetele toetudes võib väita, et noorel üliõpilasel oli plaanis kiiresti omandada juristi diplom, kuid nagu näitavad nii eksamihinded kui ka iseseisev teadustöö üliõpilasena, mitte mingil juhul kvaliteedi arvel teadmistes.

Sooritanud 1938.a. jaanuaris ladina keele eksami, jätkas ta kohe aktiivselt eksamite sooritamist õigusteaduslikes distsipliinides. Esimesteks õigusteaduslikeks õppeaineteks olid enamikele praktilistele juristidele propeuteutilised ained: õiguse filosoofia (eksamineeris prof. N.Maim), õiguse üldõpetus, rooma õiguse ajalugu ning Eesti-maa õiguse ajalugu, mida õpetas ja eksamineeris korporatsiooni Rotalia vilistlane, hilisem Eesti Teaduste Akadeemia akadeemik prof. J. Uluots. Samal aastal jõudis ta sooritada eksami loogikast prof. K. Ramulile.⁵ On selge, et nimelt esimesel stuudiumiaastal avastas I.Tammelo tegelikult oma tõelise kutsumuse õigusteaduses. Õpingukaaslane, dr. jur.

I. Arens on meenutanud, et 1938. a. kevadel üllatas ta mõni aasta endast vanemaid loengukaaslasi üles valminud autoriseeritud konspekt-õpperaamatuga õigusteaduse üldõpetusest ja metodoloogiast, mis oli isegi selgem ja loogilisem kui prof. J. Uluotsa enese loengud.⁶ Tutvumine I. Tammelo poolt koostatud loengutekstiga⁷ ja tema edaspidine suundumus just õigusloogikale ja -metodoloogiale lubavad väita, et vanema korporatsioonikaaslase konspektide kirjastamine polnud lihtsalt viisakusšest või soov silma paista. Samuti polnud see ka üksnes vajadus saada materiaalet hüvitust, sest edaspidi ta konspektide kirjastamisega ei tegele- nud, kuigi I. Tammelo materiaalne olukord sellal polnud kii- ta.. Seda väidet kinnitab ka I. Arens, kes ütleb, et pilk üle igapäevaste pisimurede ja rähkluste kõrguste poole oli talle sümboolselt omane kogu ta elupäevad.⁸ Olgu siin- juures veel kord mainitud, et konspekt õiguse metodolo- giast kujunes meie andmetel tema esimeseks juriidiliseks kirjatööks, mis leidis laiemat levikut. Meie õiguskultuuri seisukohalt on sel tähtsus ka seetõttu, et veel 20-ndatel aastatel polnud õigusteaduse metodoloogia kui õppeaine tavaline nähtus ka paljudes Lääne-Euroopa ülikoolides. Meie naaberülikoolis Riias hakkas seda esimesena õpetama Tartu Ülikooli kasvandik, tuntud romanist prof. V. I. Sinaiski⁹, eestikeelsesesse õiguskultuuri tõi selle aga I. Tammelo J. Uluotsa loengute paljundamise kaudu.

1940. aastaks hakkasid I. Tammelo õpingud lõpule jõud- ma. Kuid 1940. a. juunisündmustega toimunud muutused õppe-

plaanis pikendasid õppeaega, sest tuli ju sooritada lisa-eksameid. 1940.a. esitas ta hindamiseks võistlustöö rooma õigusest ("Stimuleeritud toimingud ja toimingud in fraudem creditorum"), kuid kahjuks on selle kirjatöö saatus meile esialgu teadmata. 5. veebruariks 1941 oli studium lõpetatud ja sooritatud eksamitena võis loetleda: õiguse üldõpetus, Eestimaa õiguse ajalugu, Rooma õiguse ajalugu, majandusteadus, üldine ja õigusalade statistika, riigiõigus, haldusõigus, töö- ja sotsiaalkindlustusõigus, õigusteaduse metodoloogia, tsiviilõigus, kriminaalõigus, finantsõigus, kohtukorraldus, õigusfilosoofilised õpetused, kohtulik arstiteadus, loogika ning Tartu Ülikooli jaoks tol korral täiesti uus õppeaine kolhoosiõigus. Kõik need eksamid olid sooritatud hindele "väga hea". Hindele "hea" oli sooritatud eksam rooma eraõiguse süsteemist. Baltodule lisandusid seminarid haldusõiguses, riigiõiguses ja finantsõiguses (samuti hindele "väga hea"), tentaameni marksismi-leninismi alustes, praktikumi Eestimaa õiguse ajaloos ning kõik nõutud õiendid sõjaväelise õpetuse alal.¹⁰ On tähelepanuväärne, et arhiivis on säilinud I.Tammelo enese poolt kirjapanduna arvamus oma ettevalmistuse kohta ülikoolis: "Et luua endal teadmiste mitmekülgusega vajaline pagas teaduslikul alal töötamiseks ja kitsamale alale spetsialiseerumiseks pärast ülikooli lõpetamist, selleks olen kasutanud oma aja ülikooli tavalise õpitöö kõrval keelte õppimiseks ja vastava kirjanduse lugemiseks oma teadmiste süvendamiseks paljudel õigusteaduse aladel, mida tõendab asjaolu, et olen

seminaritööd kirjutanud avaliku õiguse, auhinnatöö eraõiguse alal. Erilist huvi olen tundnud loogika ja teadusliku meetodi vastu."¹¹ Huvi peaks pakkuma praegustele üliõpilastele ehk ka kahekümne nelja aastaseks saava I. Tammelo keelteoskus ülikooli lõpetamisel. Omaenda väite järgi oskas ta kõnelda, kirjutada ja lugeda eesti, saksa, esperanto ja inglise keeles, kirjutada ja lugeda prantsuse keeles ning lugeda vene, itaalia ja ladina keeles. Et mitte enam keelteoskuse juurde tagasi tulla, mida rõhutavad kõik, kellega ta kokku puutus, siis olgu lisatud Salzburgi ülikooli professori H. Schreineri arvamus, kes olemasolevale loetelule lisab veel hispaania, portugali, soome ja jaapani keele.¹² Noore mehe teaduslikud pürgimused pidid teaduskonnas olema hästi teada ja seetõttu pole imestada, et veel enne kui ta jõudis diplomini, kutsus prof. H. Kadari ta tööle õigusteaduskonna kriminaalõiguse kabineti (kriminaalteaduste instituudi) laborandiks. 26. juunil 1941. a. andis Tartu Riiklik Ülikool välja I. Tammelole cum laude diplomi ja juba järgmisel päeval ta mobiliseeriti armeesse. Tuberkuloosihagena kujunes tema side sõjaväega siiski lühikeseks ja juba 1. juulil 1941. a. jätkub tema tegevus ülikoolis, kus ta "edutatakse" vanemlaborandiks.

I. Tammelo iseseisev teaduslik töö üliõpilasena lubab meil täna väita, et tema teaduslikule suundumusele pandi alus juba Tartus. Meile on teada, et 1940. a. sügisel esitas prof. A.-T. Kliimannile seminaritöö "Era- ja avaliku õiguse normativistliku vaheteo kriitika". Kuigi prof. Klii-

mann olevat andnud sellele tööle parima hinnangu (maxima
sufficit) ja tunnustanud selle probleemiasetust ning meto-
doloogilist külge, süüdistanud ta ometi autorit era- ja
avaliku õiguse normativistliku vaheteo vööriti mõistmises.¹³
Samas töös mainib I. Tammelo, et 1940.a. oli tal käsil veel
üks suurem teaduslik töö. 1940.a. alanud teaduslik diskus-
sioon tollase üliõpilase ja juba tunnustatud õigusteoree-
tika vahel jätkus edaspidi, kuigi A.-T. Kliimanni traagi-
lise surma tõttu polnud seda võimalik pidada suuliselt.
Probleem huvitas I. Tammelot sedavõrd, et ta kirjutas väi-
kese uurimuse "Prof. Kliimanni era- ja avaliku õiguse nor-
mativistliku vaheteo kriitika". Vaadanud veelkord üle oma
seisukohad, jõudis I. Tammelo järeldusele, et prof. Klii-
manni era- ja avaliku õiguse normativistlik vahetegu teoses
"Õiguskord" (Tartu, 1939) esitatud kujul on teoreetiliselt
vale, kuid praktiliselt ometi üsna edukalt rakendatav.¹⁴
Ta võrdles seda näiteks Eukleidese ebaõige geomeetriaga,
mis kehtis 2200 aastat ja on tänapäevalgi väiksemate kii-
ruste käsitamiseks väga hästi rakendatav. Oma õpetaja tööde
juurde tuleb ta tagasi ka hiljem, kui avaldab 1950.a. ar-
tikli "Artur-Tõeleid Kliimanni õigusteooria"¹⁵, mis dots.
Jaan Sootaki tõlkes on jõudnud ka "Nõukogude Õiguse" luge-
jateni (1989, nr. 5).

Olla murrangulistel perioodidel jurist on ikka olnud
väga keeruline. Nii tuli ka I. Tammelol 27.märtsil 1942.a.
asuda jälle eksamite sooritamisele, et tema diplom loetaks
kehtivaks. Sooritanud vajalikud eksamid, jätkas ta valmis-

tumist magistrieksamiteks. 22.mail 1943.a. toimuski eksam
õiguse üldõpetuses ja õiguse metodoloogias. Eksamineerija-
teks olid professorid Jüri Uluots, Nikolai Maim ja Elmar
Ilus. Kõik kolm jäid eksamineeritava teadmistega rahule¹⁶
ja 11. juunil 1943 järgnes palve ülikooli rektorile arvata
ta ülikooli diplomeeritud edasiõppijaks ajavahemikul
1. juulist 1943 kuni 1. juulini 1944.a. Esitatud taotluses
väidab I. Tammelo, et juba veerandi ulatuses on tal väite-
kiri valmis.¹⁷ See kinnitab veel kord meie oletust, et
töö väitekirja kallal pidi olema alanud juba üliõpilasena.
5. novembril 1943.a. kaitseski ta väitekirja ("Õigusnorm
ja ta struktuur". Retsensentideks olid professorid J.Ulu-
ots, N.Maim ja E.Ilus. Retsensendid hindasid väitekirja
kõrgelt ja eriti prohvetlikuks osutusid prof. J. Uluotsa
sõnad: "Kogu teoses peegeldub autori täiuslik valitsemine
ainestiku üle ja õhkub vastu ehtne teadusmehelik püüd ot-
sida ja leida tõde".¹⁸ Olgu lisatud ka I. Tammelo enda
arvamus oma töö sissejuhatuses: "Käesoleva töö teema aren-
dus sunnib paratamatult kokku pörkama õigusteaduse põhili-
semate, raskeimate ja seni rahuldavat lahendust mitteleid-
nud probleemidega. Et ma seda sõandasin, seletub ühtalt
mu.filosoofiliste huvidega, teisalt mu veendumusega, jurii-
dilisi spetsiaalküsimusi saab teadlane edukalt ja põhjenda-
tult alles siis lahendada, kui ta tegelikult on püüdnud
saavutada endale mingisugust selgust juriidiliste põhiprob-
leemide suhtes. Ent usun, et ka siis, kui mu väited osutu-
vad ekslikuks ning arutluskäik vigaseks käesolevale tööle

jääb minu jaoks vähemalt baasi väärtus, millele võin rajada oma edaspidised vastavad ümberhinnangud, ümbersuundumised, mõttekäikude parandused ja täiendused. Ühegi üld-ega õigusfilosoofilise mõttesuunaga ma pole liituda võinud. Juriidiliste probleemide lahendus alljärgnevas on seepärast rajatud teatavale iseseisvale omapärasele filosoofilisele lähtealusele, mille kujunemisel mind on mõjutanud mitmesugused moodsad filosoofilised voolud, kui ka Tartu Ülikooli õigusteaduskonna juriidilis-filosoofiline maailmavaade (minu sõrendus - P.J.), mis on väljendust leidnud nii üksikute õppejõudude teostes kui ka nende loengutes. Vaatamata nii mõnelegi põhilisele arvamuste ja seisukohtade erinevusele, nad ilmutavad - mulle tundub - ometi mingit ühist joont, mis laseb aimata, et Tartu Ülikooli õigusteadlaste vaimne looming võrsub samast pinnast.¹⁹ Nii kirjutas tulevane noor magister juris augustis 1943. Õigusteooria teaduse arengusse oli seega oma panuse andnud ka selline pisike maakoht nagu Puhja, kus väitekirja kirjutamise ajal I. Tammelo elas ja mida luges vajalikuks noor autor ka väitekirja tiitellehel eraldi ära märkida. Magistritöö kaitsmisega lõpeb üks etapp I. Tammelo elus. Juba 4. septembril 1943.a. oli esitatud taotlus stipendiumi saamiseks enesetäiendamiseks Saksamaal.

Saksamaal

Esialgne kavatsus leida stažeerimiskoht Tübingenist ei olnud praktikas realiseeritav. Kuid juba 22. novembril

1943.a. kirjutas I. Tammelo oma esimestest muljetest Freiburgist. Võrreldes Freiburgi Heidelbergiga leidis noor magister, et Schwarzwaldi läheduse tõttu on just esimene oma pehme kliimaga tema kopsudele palju parem. Juba oli ta jõudnud põgusalt tutvuda ülikooli raamatukoguga, mis mõnes mõttes olla rikkam Tartu omast, kuid nii mõndagi olevat hoopis Tartus enam. Plaanis oli Saksamaal hakata koguma materjali doktoritöö tarvis ning juba märtsis 1944.a. sooritada Tartus esimene doktorieksam.²⁰ Kirjast 17. jaanuarist 1944.a. saame teada ka tulevase doktoritöö teema: "Die Seinsformen der Rechtsnorm". Oma teadustöös tahtis ta konsulteerida Freiburgis ja Heidelbergis professorite A.Schönke ja E.Wolfiga. 1944.a. sügisel, kui Heidelbergi ülikool oli pärast maailmasõja lõppu komplekteerituna peljude uute silmapaistvate õppejõududega uuesti avanud, leidis 1944.a. Marburgi ülikoolist oma doktoritöö eest dr. jurise kraadi saanud I.Tammelo just seal võimaluse valmistuda habilitatsiooniks maailmakuulsa õigusfilosoofi prof. G.Radbruchi juures.²¹ Elköige just G.Radbruchi ja K.Engischit võib lugeda paljus tema akadeemilise tuleviku suunajateks. 28. juulist 1947.a. sai I.Tammelo õiguse olla Heidelbergi ülikooli õigusteaduskonna eradotsent, erialaks õiguse üldteooria ja õigusfilosoofia. Paraku ei saanud see töö kesta kaua, sest juba aasta hiljem paiskas nn. dipiide emigratsioon ta Austraaliasse.

Austraalias

Algaastad Austraalias kujunesid I.Tammelo jaoks väga rasketeks. Euroopast saabunutele võimaldati esialgu tegelda vaid füüsilise tööga. Nõrga tervisega I.Tammelo pidi tegema kõige raskemaid töid. Raske töö ja paljus sobimatu kliimavahetus vallandas uuesti tuberkuloosi ja vaid operatiivne sekkumine päästis seekord ta elu. Kõik näis tookord paljus lootusetuna. Paraku teadsid sellest vaid väga vähesed.²² Kuid 1950.a. naeratas talle jälle päike. Oma vennale oli ta öelnud, et Austraalias jälle akadeemilisele tööle pääsemine oli tollases olukorras võrreldav osalemisega loteriil ühe piletiga, millega õnnestus võita peavõit. 1950-1951.a. alustas ta jälle aspirantuuriõpingutega Melbourne'i ülikoolis õigusest ja filosoofiast, mille lõpetas nii edukalt, et avanes võimalus saada assistendi koht Sydney ülikooli õigusteaduskonnas. Siin, töötades Julius Stone'i instituudis õigusfilosoofia ja rahvusvahelise õiguse alal (eelkõige õigusloogika alal), rajas ta endale maailmakuulsuse. Jäädes põhikohaga Sydney ülikooli kuni 1973. aastani, tegutses I.Tammelo väga laialt mujalgi maailmas. Ta eluloost leiame viiteid töötamisele külalisuurijana ja külalisprofessorina USA-s, Inglismaal, Mehhikos, Lääne-Saksamaal, Belgias, Hollandis, Austrias, Itaalias, Indias, Jaapanis, Brasiilias, Rootsis, Šveitsis ja Soomes.

1973.a. tuli I. Tammelo tagasi Euroopasse. Esialgu sai ta erakorraliseks professoriks Münchenisse ja Salzburgi, aasta hiljem valiti ta Salzburgi ülikooli õigusteaduskonna

õigusfilosoofia, metodoloogia ja üldise riigiteooria instituudi direktoriks. Oli algamas kõige viljakam periood I. Tammelo teadustöös.

Austrias

Ka Austriasse asumine oli I. Tammelole seotud traagiliste sündmustega. Tema sõber ja mõttekaaslane René Marcic hukkus lennuõnnetusel ja seetõttu avanes professor Salzburgis Tammelole. Austria periood on I. Tammelole eriline seetõttu, et korralise professori koht Salzburgis (1973) ja eriti õigusfilosoofia, -metodoloogia ja üldise riigiteooria instituudi direktori amet samas ülikoolis võimaldasid esmakordselt täies mahus mõelda oma ideede realiseerimisele. Salzburgis kujunes tema ümber mõttekaaslaste ring, keda W.Bauernfeind nimetab "Salzburgi ringiks". Lähimate mõttekaaslaste hulgas loetletakse M.Fischerit, R.Jakobit, D.Mayer-Malyt, E.Mocki, H.Schreinerit, I.Tebaldeschit, E.Morscherit, C.Schefoldit ning R.Stranzingeri. Sellesse vennaskonda kuuluvaks loetakse ka Fr.Lachmayerit, G.Moensit ja L.Reisingeri.²³ Koos oma mõttekaaslastega viis ta Salzburgis läbi kolm interdistsiplinaarset rahvusvahelist konverentsi (1976, 1980, 1981), tegutsedes väga aktiivselt samal ajal ka väljaspool Austriat. Dr. jur. I.Arensi arvates peaksid osa selle perioodi teadustöid kaugemas ajaperspektiivis oma tähtsusest mitte kahanema, vaid hoopis tõusma, olles otseselt ka koolkonda loovad.²⁴

Seitsmekümnendate aastate lõpus hakkas tulema I.Tammelole laiem ametlik tunnustus. Soome Teaduste Akadeemia

valis ta oma välisliikmeks (1979), Siegeni ülikool autasustas teda Franz Böhmi kuldmedaliga (1979). Üheks suurimaks tunnustuseks oli Euroopa vanima õigusteaduskonnaga Bologna ülikooli otsus valida ta oma audoktoriks ning lõpuks Austria föderaalpresident autasustas teda kõrgeima autasuga, mis selles riigis võib teadlasele ametlikult osaks saada - "Österreichische Ehrenzeichen für Wissenschaft und Kunst-erster Klasse". Viimase isiklikku üleandmist takistas paraku juba I. Tammelo surm. Omamoodi tunnustuseks oli kahtlemata I. Tammelo biograafia võtmine 22000 maailmakuulsuse hulka USA-s ilmuvas biograafilises leksikonis "Who's Who in the World" (1980-1981) jne.

Kuuekümmen nelja aastane I. Tammelo oli täis eluplaane, teda ootasid pooleliolevad tööd. Kuid pärast septembris 1981 Mehhikost ülemaailmselt kongressilt naasmist avastati tal vähk. 1981.a. oktoobris oli ta õelnud W. Bauernfeindile: "Sa tead, kui meelsasti ma tahaksin elada, kuid ma ei kardaks ka surma ..." ²⁵ Oma nn. õigusfilosoofilises usutunnistuses (mis tema poolt kirja pandud nii saksa kui inglise keeles) kordab ta kogunud teadlasena paljus seda, mis omaks võetud juba Tartu perioodist. Juba üliõpilaspõlvest alanud filosoofiahuvi rahuldades pole teda ükski teos ega autor suutnud sedavõrd haarata, et ta poleks suutnud neist distantseeruda, tõdeb ta ka aastakümnete järel. Ta pole enda arvates liitunud otseselt ühegi koolkonnaga. Erinevate koolkondade võitlus on talle aga koguni vöörastav tundunud, sest võitlustuhinas on haihtunud see, mis tema arvates filo-

soofias kõige väärtuslikum näib. Ka ei olevat ta püüdnud oma filosoofilisi töökspidamisi mingi iseseisva filosoofilise süsteemi raamesse suruda. Ta olevat enda sõnutsi püüdnud jääda pidevaks otsijaks (tuletagem meelde prof. J. Uluotsa poolt kirjutatud 1943.a. I.Tammelo magistridissertatsiooni retsensioonis!). I.Tammelo väidab, et oma otsinguis ei ole ta lasknud end oma varasematest mõtetest segada, s.t. ta jättis endale alati võimaluse kahtluse alla seada seda, millesse varem sügavalt oli uskunud. Oma otsijavaimuga on ta olnud valmis kõikjalt mõjutusi vastu võtma ning varemaimamatuid sihte seadma, mille tõttu teda mõnikord ka eklektitsismis süüdistatud. Sellise süüdistuse vastu olevat ta seadnud oma uuringute kvaliteedi (probleemide terava ja selge püstitamisega ning lahenduste otsekohesusega). Samuti olevat ta endale ülesandeks seadnud kirjutada võimalikult lühidalt, sest tema arvates mahukad filosoofilised tekstid väsitavat nii lugejat kui kirjutajat. Oma uurimistöö temaatika valikul olevat ta järginud sisemist sundi ja kui see tung teatud temaatika vastu lakanud, olevat ta eneseplinaamise lõpetanud. Oma õigusfilosoofilistes uuringutes olevat ta tegelema pühiliselt kahe teemaga ringiga: õigusloogika ja õiglusega. Oma põhihoiakut õigusloogikas käsitleb ta formalismi ja instrumentalismi mõistete kaudu, mõistes loogikat õigusliku mõtlemise puhul kasutatava formaalse töövahendina. Väga sümptomaatiline I.Tammelole on mõttekäik, et ühelt poolt pole midagi, mis juristi jaoks ehtsat loogikat suudaks asendada, kuid samas mõõnab, et oma igapäeva-

töös saab jurist üsna hästi hakkama ka selle loogika abil, mis leidub juriidilises hariduses eneses sisalduvates mõttemustrites.

Oma viimastel eluaastatel asus I.Tammelo tegelema inimkonna säilimise ja inimväärika eksistentsi probleemidega.²⁶ Õigusfilosoofia osa nägi ta abis probleemilahenduste normatiivsete aspektide süvauurimisel, mis võiksid olla aluseks homse õiguse printsiipide väljatöötamisel. Tema seisukohalt on inimkond jõudnud arenguastmesse, kus ta peab ka kosmilist vastutust kandma. Nendes mõttekäikudes globaalsest vastutusest tekib tahtmatult soov tõmmata paralleele I. Tammelo ja teise Eestimaa mehe F.F. Martensi ideede vahele. Ehk polegi see nii spekulatiivne?

Alates 1981.a. oli I.Tammelo valitud lisaks korralisele professorile Salzburgis ka professoriks Faculté Européenne des Sciences du Foncier / Strasbourg, kuid järjest ägenev söögitoru vähk vähendas üha enam ta elujõudu. Prof. H. Strakoschi sõnul oli I.Tammelo väga truu sõber, kes kõige suurema ja viimase ohvri tegi oma austraallannast abikaasale (tema teine abikaasa). Viimane soovis, mõistes paratamatust, naasta tagasi Austraaliasse ja juba surma poolt märgistatud I.Tammelo järgnes talle. Õnnetuseks kestis ilmastikuolude tõttu lennureis 27 tundi ja kaheksandal päeval pärast Austraaliasse jõudmist (7. veebruaril 1982) ta suri Sydneys.²⁷ Kuuekümnenda sünnipäevani, milleks Salzburgis oli juba pikemalt ettevalmistusi tehtud, jäi veel veidi üle kahe nädala aega... Tema juubeliks kavandatud

raamat "Objektivierung der Rechtsdenkens" kujunes hoopis mälestusraamatuks, mis ilmus 1984. aastal Berliinis.²⁸ See teos on sümboolseks monumendiks I. Tammelo teadustöele. Töö esimeses osas on pühendatud artiklid eraldi tema elu ja tegevuse uurimisele (autoriteks H.Strakosch, H.Schreiner, J.Bjarup, A.Schramm, Michael W. Fischer).²⁹ Järgnevates osades aga on avaldatud nende autorite artiklid kogu maailmast, kes tegelevad analoogsete probleemidega.

Autor ei kuulu nende hulka, kes arvavad, et tõdemusest - näete jälle oleme hiljaks jäänud ühe eesti kuulsuse rahvale teadustamisel - piisaks täna, kui meie originaalne õigusteoreetiline mõte nii Eestis tervikuna kui Tartu Ülikoolis on aastakümnete jooksul praktiliselt puudunud. Esimeseks sammuks peaks olema kiiresti muretseda I. Tammelo poolt avaldatu ka Tartu Ülikooli Teaduslikule Raamatukogule ning ka Tallinna raamatukogudele ning alustada võimaluse piires nende tööde tõlkimist eesti keelde. 1992.a. kui möödub 75 aastat I. Tammelo sünnist, tuleks selle teadusmehe mälestus jäädvustada nii mälestustahvlite kui ka publikatsioonidega. Üheks võimaluseks võiks olla I.Tammelo rikkaliku kirjavahetuse kokkukogumine ja publitseerimine,³⁰ kuni puuduvad jõud ja võimalused suuremateks uurimusteks.

Lõpetuseks tahaks tsiteerida dr. jur. I.Arensi öeldut: "Ta oli üks vähestest meie hulgast, kes oma mõttevõime tugevuse ja dünaamikaga oli korduvalt purustanud helivalli ning jõudnud igaveste tõdede selgusse."³¹ On selge, et nii Tartu Ülikool kui tema õigusteaduskond mõtlevad oma juube-

lil uhkusega Ilmar Tammelole kui oma kasvandikule.

ALLIKAD, KIRJANDUS, MÄRKUSED

¹ Autor tänab lahke kaasabi eest Richard ja Risto Tamme-
lot Tartust, Dr. Dorothea Mayer-Malyt ja prof. Henn-Jüri
Uibopuud Salzburgist, Dr. Nathalie Sinaiskit ja prof. Leon
Ingberi Brüsselist, kes kõik härmise vastutulelikkusega
varustasid autorit neile kättesaadava informatsiooniga
I.Tammelo kohta. Eraldi tahaks tänada head kolleegi dots.
Berik Kergandbergi, kelle ettekanne 1989.a. kevadel Eesti
Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi koosolekul oli paljuski
selleks otsustavaks katalüsaatoriks, mis vallandas autori
õigus-ajaloolise huvi ning sundis sulge haarama nende rida-
de kirjanekuks.

² 21. veebruaril 1935.a. perekonnanime eestistamise käi-
gus võeti uueks perekonnanimeks TAMMELO.

³ Strakosch, H. Ilmar Tammelo // Objektivierung des Rechts-
denkens. Gedächtnisschrift für Ilmar Tammelo / Hrsg. W.
Krawietz, Th. Mayer-Maly, O. Weinberger. Berlin 1984.
S. 3

⁴ ENSV RAKA. 2100. Nim. 1. S. 15951. L. 48

⁵ ENSV RAKA. 2100. Nim. 1. S. 15951. L. 52

- 6 Arens, I. I.Tammelo in memoriam // Eesti Päevaleht. 1982. 6. märts
- 7 Õigusteaduse metodoloogia. Konspekt /Koost. prof. J.Ulutsa loengute põhjal I.Tammelo. Tartu, 1939
- 8 Arens, I. I.Tammelo in memoriam // Eesti Päevaleht. 1982. 6. märts
- 9 Синайский В.И. Техника юридической методологии в связи с общим учением о методологии. Рукопись. - 187 с.
- 10 ENSV RAKA.F.2100. Nim. 1. S. 15951. L. 3-3p.
- 11 Samas, l. 3 p.
- 12 Schreiner, H. In memoriam Ilmar Tammelo // Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. 1982. Bd. 1. S. 1
- 13 Tammelo, I. Prof. Kliimanni era- ja avaliku õiguse normativistliku vaheteo kriitika. Tartu. Lk. 3-4
- 14 Samas, lk. 50
- 15 Tammelo, I. Artur-Tõeleid Kliimanns Rechtstheorie // Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. 1950. Bd. 39 S. 90-101
- 16 ENSV RAKA.F.2100. Nim. 1. S. 15951. L. 40
- 17 Samas, L. 17
- 18 Samas, L. 42

- 19 Tammelo, T. Õigusnorm ja ta struktuur. Magistritöö.
Puhja, 1943. Lk. 1-2
- 20 ENSV RAKA F. 2100. Nim. 1. S. 15951. L. 20
- 21 Uibopuu, H.-J. Ilmar Tammelo. In memoriam // Teataja.
1982. 5. märts
Arens, I. I.Tammelo in memoriam // Eesti Päevaleht.
1982. 6. märts
- 22 Nendest aastatest võib saada ajaloolise töö kätte vaid siis, kui õnnestub tutvuda Heidelbergi ülikooli arhiiviga. Aidata saaksid ka I.Tammelo selle perioodi kirjad oma sõpradele (näiteks korporatsiooni Rotali kaaslasel jurist Heikki A. Leesmentile jt.). Need aastad olid nii rasked I.Tammelo jaoks, et isegi aastaid hiljem, kui tema teaduslik karjäär kujunes edukaks, vaikis ta nendest aastatest isegi enda koostatud eluloos. Seletatav on see sellega, et olukorras, kus käib pidev konkurents kõrgemate akadeemiliste ametite eest ja kus konkurss sisuliselt avatud kogu maailmale, võib vaid üks viide sellele, et pretendent on kas või lühikeseks ajaks kaotanud võimaluse tegelda teadustööga, saada saatuslikuks. Sellised valikud soosivad ju edukaid. Mingid apellatsioonid objektiivsetele oludele ei tule tavaliselt arvesse. Ilmselt seetõttu tekitas I.Tammelo ise "segaduse" oma eluloos aastate 1947-1950 osas.

- 23 Bauernfeind, W. Ilmar Tammelo (25. Februar 1917 - 7. Februar 1982) // Rechtstheorie. 1982. Bd. 1. S. 2
- 24 Arens, I. Ilmar Tammelo in memoriam // Eesti Päevaleht. 1982. 6. märts
- 25 Bauernfeind, W. Ilmar Tammelo (25. Februar 1917 - 7. Februar 1982) // Rechtstheorie. 1982. Bd. 1. S. 3
- 26 Eesti keeles on neid tutvustanud dr. jur. I. Arens:
 Arens, I. Postuumne Tammelo teos rahuküsimusest // Eesti Päevaleht. 1982. 15. detsember; Arens, I. Prof. I. Tammelo postum käsitlemas rahuprobleeme // Vaba Eesti Sõna. 1983. 20. jaanuar; Arens, I. Tammelo postuumselt: Terrorism kui õigusfilosoofia probleeme // Eesti Päevaleht. 1982. 11. detsember; Vaska, V. Õiglus, loogika ja mõistuse ekstaas. Mõtteid ja märkmeid Ilmar Tammelo mälestuseks // Mana. 1984. Nr. 54 Lk. 30-34
 Vaska, V. Õiglus, loogika ja mõistuse ekstaas. Mõtteid ja märkmeid Ilmar Tammelo mälestuseks // Akadeemia. 1989. Nr. 5 Lk. 968-977
- 27 Strakosch, H. Ilmar Tammelo // Objektivierung des Rechtsdenkens. Gedächtnisschrift für Ilmar Tammelo / Hrsg. W. Krawietz, Th. Mayer-Maly, O. Weinberger. Berlin, 1984. S. 4
- 28 Objektivierung des Rechtsdenkens. Gedächtnisschrift für Ilmar Tammelo / Hrsg. W. Krawietz, Th. Mayer-Maly,

O.Weinberger. Berlin: Duncker & Humblot, 1984. 760 S.

- 29 Paraku I. Tammelo elu aastatel 1917-1944 (v.a. paar fakti: sünd, ülikooli lõpetamine, magistrakraad) on antud autoritele praktiliselt tundmatu.
- 30 Tänu N.Sinaiskile on autori käsutuses I.Tammelo kirjade koopiad tuntud õigusfilosoofile Chaim Perelmanile (1912-1984) aastatest 1965-1982.
- 31 Arens, I. I.Tammelo in memoriam // Eesti Päevaleht. 1982. 6. märts

CHOICE OF ENTERPRISE FORM

A Finnish View

by Thomas Wilhelmsson, professor of
civil and commercial law, Univer-
sity of Helsinki

I. Introduction

One of the leading principles of Finnish commercial law is freedom of enterprise. Every Finnish citizen may, without any specific permission, carry on business in Finland. He is only required to register his business - every person and company conducting trade must be registered in the trade register, kept by the National Board of Patents and Registers¹ - and to keep Accounts according to the Accountancy Act.² Special permission to conduct trade is needed only in some regulated areas of business. As examples may be mentioned: banking³, insurance⁴, pharmacies⁵,

¹ If a single proprietor has less than two employees and no special shop or business premises, he is not obliged to register. "Normal" farming is not either considered a trade in this respect.

² Kirjanpitolaki 10.8.1973/655.

³ Liikepankkilaki 29.8.1969/540, Sääst pankkilaki 29.8.1969/541, Osuuspankkilaki 29.8.1969/542, Kinnitys- luottopankkilaki 29.8.1969/545 and Laki Postipankki Oy: stä 11.12.1987/972. In the near future all these provisions will be gathered in one act concerning all types of banks.

⁴ Vakuutusyhtiölaki 28.12.1979/1062.

⁵ Lääkelaki 10.4.1987/395.

restaurants and coffee-shops⁶, production and distribution of electricity⁷, real estate agencies⁸, private detectives⁹ and travel agencies¹⁰. Freedom of enterprise also comprises the freedom to choose the appropriate form of enterprise. The Law offers a variety of different forms for private enterprises to be organized, from the simple single proprietor and partnership to the juridically rather complex company limited by shares.

This variety of forms, which will be described shortly in Part II of this paper, leads to the problem of choice. On what grounds is the entrepreneur choosing the enterprise form in which he wants to develop his business? A general view concerning this problem is presented in this paper (Part IV) on the basis of a short comparison of the regulations of the different forms of enterprise (Part III). The paper focuses mainly on the most important enterprise forms, partnerships and limited partnerships on the one hand and companies limited by shares on the other.

⁶ Asetus rajoitus- ja ravitsemisliikkeista 25.7.1969/502.

⁷ Sähkölaki 16.03.1979/319.

⁸ Kiihntoetönvälittäjäasetus 29.2.1968/140.

⁹ Asetus yksityisetsivän ammatista 11.2.1944/112.

¹⁰ Matkatoimistoasetus 3.7.1968/442.

The problem of choice may also be of importance when discussing the much debated question, in Estonia as well, of the regulation of joint ventures. In principle, a joint venture may be organized by using whichever form of enterprise preferred. A short terminological comment concerning joint ventures will therefore also be made (Part V).

II. Enterprise forms in Finland

According to Finnish law, a business may be conducted in one of the following forms:

a) A business may be conducted by an individual person without forming a separate legal person (a single proprietor). Such a business is not separated from the private economic sphere of the person, except for accounting purposes.

b) A partnership (Handelsgesellschaft) is a company of two or more physical or juridical persons who are all personally liable for the debts of the company. The creditors of the company may also make claims against its partners, whenever they like.

c) A limited partnership (Kommanditgesellschaft) is a developed form of a partnership. It is a company with two types of partners. There are one or more personally liable partners (general partners), whose position in the company is the same as that of the partners of a partnership, and one or more limited (silent) partners, whose liability is limited to their investment.

As the partnership and the limited partnership are enterprise forms in which the personal participation of the partners in the work of the company is often essential, they are called personal companies¹¹ in contrast to the company limited by shares, which is a capital company.

d) In a company limited by shares (or corporation or limited company; Aktiengesellschaft)¹² the shareholders bear no personal liability exceeding their investment. The rights in the company, such as voting rights and rights to dividend etc., are based on the size of the investment.

e) Finally, Finnish law also includes the cooperati-ves.¹³ In Finland a cooperative is defined as a trade society whose number of members and amount of capital is not determined in advance, and whose purpose is to do business in order to support its members by having the members use its services. A member of a cooperative bears no personal liability for debts of the cooperative, as a main rule.

-----
¹¹ The legislation concerning these personal companies is quite new: Laki avoimesta yhtiöstä ja kommandiittiyhtiöstä (AKL) 29.4.1988/389. The leading commentary is Wilhelmsson-Jääskinen, Avoimet yhtiöt ja kommandiittiyhtiöt, Helsinki 1988.

¹² Osakeyhtiölaki (OYL) 29.9.1978/734. The leading commentary is Koski - af Schultén, Osakeyhtiölaki selityksin I-II, 2. painos, Tampere 1984.

¹³ Osuuskuntalaki 28.5.1954/247. The leading commentary is Olsson, Osuuskuntaoikeus, 3. painos, Helsinki 1982.

There are producer and consumer cooperatives working in Finland. The producer cooperatives are mainly to be found in the field of agriculture; an example of these is the milk producing factories owned by farmers. Some of our greatest retailers of consumer goods are also organized as consumer cooperatives with several hundred thousand members.

The number of different types of enterprise forms varies considerably. There is no point in presenting the total number of registered enterprises as a considerable part of the registered companies have ceased to function actively. Some idea of the relative numbers of different forms of enterprises may be given by presenting the number of new enterprises registered in 1937:

Companies limited by shares	11 162
Partnerships and limited partnerships	6 769
Cooperatives	58
Business by single proprietors	2 564

The number of enterprises does not, however, tell the whole story as regards their importance, as the companies limited by shares and the cooperatives are on the average much bigger than the partnerships, we get quite a different picture when we consider the number of employees in different enterprise forms. The total number of employees in all private enterprises in Finland in 1934 (unfortunately more recent figures are not available) was:

Companies limited by shares	855 342
Partnerships	35 224
Limited partnerships	128 302
Cooperatives	94 114
Business by single proprietors	80 312

III. Personal companies and companies limited by shares - a comparison

1. Formation of the company

The formation of a company limited by shares is strictly regulated, with respect to form as well as content. Firstly, a deed of formation must be drawn up and signed by the founders (OYL 2 : 2). Secondly, Articles of Association are required. These must include several matters, such as the name, the domicile, the object, the share capital, the number of members on the Board of Directors, the manner for convening the general meetings of shareholders as well as a list of the matters to be discussed at the annual meeting of shareholders (OYL 2:3). After these documents are made, the subscription for shares (OYL 2:5), if they are not all subscribed by the founders, and the constituent meeting of shareholders follow (OYL 2:7). Within three months after the formation decision at the constituent meeting, the notice for registration should be given (OYL 2:9). The National Board of Patent and Registers controls the lawfulness of the Articles of

Association and the payment of the share capital. The company is constituted by the registration. It does not exist as a legal person before that moment.

The contrast to the regulation of partnerships and limited partnerships is very clear. Such a personal company may be constituted in free form. Even oral contracts and implicit contracts based on conduct are binding.¹⁴ The company is constituted by making the contract (AKL 1:2) and already exists as a legal person before registration. When the company is registered a short written contract is needed. The registration authorities, however, do not control the content of the contract very thoroughly.

2. Management of the company

There are detailed rules on the structure of management of a company limited by shares. The organs of such a company are the following:

- The general meeting of shareholders, which has to convene at least once a year, adopts income statements and balance sheets, disposes of the profit, elects the Board of Directors and deals with some other important matters (OYL 9:5).

---

¹⁴ In court practice a man and a woman who lived together and carried on some trade together, without having made any explicit partnership agreement, were deemed to have formed a partnership (KKO 1977 II 86).

- The Board of Directors is responsible for the management of the company and the adequate organization of its operations (OYL 8:6).

- In large companies there may be a supervisory board "above" the Board of Directors which supervises the management of the company (OYL 8:11).

- The day-to-day management of the company is performed by the managing director. This organ is, however, not obligatory in small companies limited by shares (OYL 8:3, 8:6).

- One or more auditors are obligatory in all limited companies (OYL 10:1). In big companies at least one of the auditors has to be a person specially authorized by a Chamber of Commerce (OYL 10:4).

Again, in partnerships and limited partnerships there is an almost total freedom of contract concerning the organization of the company. The partners may agree on the way the partnership is administered. If not otherwise agreed every personally liable partner may alone, without the consent of the others, perform any acts needed for the management of the company (AKL 2:2). Every such partner has, on the other hand, a veto-right: he can forbid his partner to perform a specified act (AKL 2:3). The company may have a managing director, if so agreed, but it is not obligatory (AKL 2:4). No audit is requested either, except in a few large companies (AKL 10:1); every partner has

instead a personal right of control of the accounts of the partnership (AKL 2:15).

3. The payment of dividends

In a company limited by shares the procedure for paying out the profit is regulated by law. The decision must be made by the meeting of shareholders (OYL 12:4). The distribution of the dividends takes place according to the number of shares.

There is one very important rule restricting the payment of dividends: the amount of dividends may never exceed the total amount of profit and other free stockholders equity (OYL 12:2). Payment of more money to the shareholders than the profit allows is a criminal offence (OYL 16:9). The capital of a company limited by shares may not be dried out by excessive payments of dividends.

In a partnership and a limited partnership once again freedom of contract prevails. The parties, when they form the company as well as later, may decide how they want to distribute the profits. In practice there are great variations; the grounds for distributing the profit are different in different companies. The profit may be distributed according to the amount of capital investment, the amount of work produced in the company, pro rata or on the basis of some combination of these grounds.

And further: there are no restrictions concerning the taking out of assets from the company. The personal liability of the partners for the debts of the company is thought to sufficiently secure the position of its creditors.

4. Transfer of shares in the company

In a company limited by shares the main rule is free transferability of shares. Only some exceptions are allowed: the Articles of Association may require approval by the company or give other shareholders or someone else the right of pre-emption (OYL 3:3-4). Such provisions, however, are not very much used in practice. There may also be a provision in the Articles of Association forbidding the transfer of shares to foreigners.¹⁵

If the Articles of Association contain no provisions mentioned above the shareholder may sell his shares whenever he likes to whomever he wants to, without an approval of the other shareholders or of the company.

Again, the rule in a partnership and a limited partnership is the opposite. The transfer of a share in the company, as a main rule, requires the consent of all the other partners (AKL 1:4). This rule is, however, not obligatory. The partnership contract may stipulate that the shares shall

¹⁵ See Laki ulkomaalaisten sekä eräiden yhteisöjen oikeudesta omistaa ja hallita kiinteätä omaisuutta ja osakkeita 28.7.1939/219.

be freely transferable. Such provisions are very rare in practice.

IV. Choice of enterprise form

On the basis of the short comparison presented above, one may point out some grounds for choosing between a partnership and a limited partnership (a personal company), on the one hand, and a company limited by shares, on the other.

One criterion for a choice is the need for flexibility and the fear of bureaucracy. As pointed out above, the main principle in the regulation of the personal companies is freedom of contract. Because of the personal liability of all or some of the partners, no strict regulation of the companies is needed. On the other hand, the rules concerning companies limited by shares are much more detailed and to a large extent cogent: this is the situation, inter alia, in the formation of the company,¹⁶ the administration of the company, the paying of dividends and, finally, the dissolving of the company.¹⁷ Larger companies with legal expertise may well cope with these provisions. Especially in small companies, the need for unbureaucratic flexibility will, however, speak in favour of choosing the

¹⁶ It may be mentioned, in addition to what has been said in the text, that the formation of a company limited by shares requires a minimum capital of 15 000 FIM (OYL 1:1), while no minimum capital is prescribed for the personal companies.

¹⁷ Compare AKL Chapter 5, which is based on freedom of contract (AKL 5:1), with the strict rules in OYL Chapter 13.

form of a partnership or limited partnership.

Secondly one should take into account the fear of liabilities of the participating persons. As noted already in the definition of partnerships and limited partnerships, the partners or some of them have a personal liability for the debts of the company. If the partners are not prepared to accept this liability, they have to organize their business in the form of a company limited by shares. Large companies which may incur large liabilities are therefore hardly ever organized as partnerships. In small companies, on the other hand, the differences in practice between the company forms are often not as big as the law seems to indicate: in dealing with such companies, banks and other creditors often require personal guarantees from the owners of the company, when they grant credits to a company. In this way a shareholder may also be liable for some debts, even if the form of company limited by shares is used.

The flexibility and the personal liability for debts in a personal company, in combination with the fact that every partner or general partner alone may perform legal acts binding the company and the other partners, make trust and loyalty between the partners an important prerequisite for using the partnership form. This again is only possible in a small company, with a few partners who know each other well. The rule restricting the transferability of the shares in a personal company reflects this need of trust.

Last but not least: the above mentioned criteria for choosing an enterprise form follow from the content of company law. More important in this respect is, however, the impact of tax law. The decisive criterion for choosing between the different forms of enterprises is most often taxation. Without going into details of the complicated tax system, it may be mentioned that, according to Finnish law, partnerships and limited partnerships are taxed progressively, companies limited by shares by a constant percentage. Because of this difference, the use of a personal company becomes very unfavourable when its profits, counted in absolute numbers, rise. Tax law therefore effectively leads to the result that only small companies will be organized as partnerships or limited partnerships.

All four criteria mentioned above point in the same direction. The form of a personal company should be used only for small enterprises. An investigation made by the committee preparing the new act on partnerships and limited partnerships confirms this hypothesis. It was noted, e.g., that the number of partners was normally very low in these companies. The tables below show this clearly:¹⁸

<u>Number of partners in partnerships</u>	
2 partners	127 companies

¹⁸ Pienyhtiötoimikunnan mietintö, Komiteamietintö 1983:56, liite. In the project 150 partnerships and 300 limited partnerships, chosen at random, were investigated.

3 partners	18 companies
4 "	5 "
	-----
	150 "

Number of partners in limited partnerships

1 general partner	+ 1 silent partner	130 companies
1 "	+ 2-3 silent partners	87 "
1 "	+ 4- "	6 "
2 general partners	+ 1 silent partner	39 "
2 "	+ 2-3 silent partners	25 "
2 "	+ 4- "	4 "
3 "	+ 1 silent partner	4 "
3 "	+ 2-3 silent partners	1 "
3 "	+ 4- "	1 "
4 "	+ 1- silent partner	3 "
		-----
		300 "

In an investigation made at the end of the 1970s it was shown that more than half of all industrial companies organized as personal companies had four or less employees.¹⁹

Companies limited by shares, on the other hand, are of all sizes. There are small²⁰ one-man companies - a

¹⁹ Kunnas, Pieni ja keskiuuri teollisuus (PKT) Suomessa, Helsinki 1979 p. 51.

²⁰ It should be mentioned that Finnish law, as well as Swedish and Norwegian law, does not recognize any special company form for small capital companies such as the German Gesellschaft mit beschränkter Haftung (GmbH).

company limited by shares may be owned by one person - as well as large companies with several hundred-thousand shareholders. All large industrial enterprises are, of course, organized as companies limited by shares.

V. A comment on 'joint ventures'

There is no special legislation on joint ventures in Finland, as not either in most West European countries. The joint venture is not mentioned explicitly in Finnish company law.

When the new act on partnerships and limited partnerships was prepared, the Commission preparing the act was asked to consider whether legislation on joint ventures was necessary. The Commission, however, did not find any reason for such special legislation.²¹ The general principle of freedom of contract and the available company forms were deemed to be sufficient for the needs of practice.

This means that "joint venture" in Finnish law is not a clearly defined legal concept. A joint venture, that is some kind of more lasting cooperation between two or more enterprises, may be formed as a partnership, limi-

---

²¹ See Komiteanmietintö 1983:56, where joint ventures are just mentioned on p. 11.

ted partnership or a company limited by shares.²² It is, however, not necessary to give it any separate corporate form at all. The participants may choose to work only on the basis of contract law, without forming a company of any sort. In this case they have a large freedom of contract concerning the terms of their cooperation.

---

²² When the cooperation is to be carried out in Finland, one must take into account the rules concerning foreign ownership in Finnish companies. In companies limited by shares, as a main rule foreigners may not own more than 20 %, by special permission up to 40 % of the shares, if the company wants to acquire land in Finland without special permission. In some cases total Finnish ownership may be required. See Laki ulkomaalaisten sekä eräiden yhteisöjen oikeudesta omistaa ja hallita kiinteätä omaisuutta ja osakkeita 28.7.1939/219. In addition to this it is prescribed that in all Finnish limited companies at least half of the members of the Board of Directors should live in Finland and be Finnish citizens or citizens of some other Nordic country. Only a third may be citizens of a non-Nordic country. An exception may be granted by the Ministry of Trade and Industry (OYL 8:4). Partnerships and limited partnerships are regulated in a similar way: a foreigner is not allowed to be a partner in a Finnish personal company without the permission of the Ministry of Trade and Industry, see Laki ulkomaalaisten sekä eräiden yhteisöjen oikeudesta ryhtyä yhtiömieheksi kauppayhtiöön ja kommandiittiyhtiöön 18.4.1973/322. These rules will undergo profound liberalization in the near future, due to the demands of European integration.

Often the term "joint venture", at least in a national Finnish context, has been used in this contractual sense not referring to any separate legal person at all.²³ Nowadays, when there is very much discussion going on concerning the participation in joint ventures in Eastern Europe, which are based on a form of company law, such a use of the term has of course become less common. Still this terminological confusion very well illustrates one of the difficulties of cooperation between radically different legal systems: the partial lack of a common legal language.

---

²³ See, e.g., Wilhelmsson - Jääskinen p. 44.

UUTEST ETTEVÕTLUSE VORMIDEST EESTIS

Dotsent Paul Varul

Soodsate tingimusteloomine ettevõtluseks on üks majandusliku edu peamisi tagatisi. Praeguseks on selge, et riiklikul omandil põhinev suurtööstus ei suuda olla efektiivne. Majanduse radikaalse ümberkorraldamise üheks põhiprintsipiks peab olema riikliku omandi denatsionaliseerimine, selle alusel omandivormide paljususe loomine ning kõigile omanikele võrdsete majandamistingimuste tagamine. Omandivormide paljusus omakorda eeldab erinevate ettevõtluse vormide olemasolu. Senini on meil ettevõtlus esinenud kas riiklike ja kooperatiivsete ettevõtete või siis individuaaltöö vormis. Teisi ettevõtluse vorme praktiliselt ei tunta. Seoses IME-ga on rakendamisel või plaanis rakendada mitmeid uusi ettevõtluse vorme eelkõige erinevat tüüpi ettevõtete näol, nagu näiteks rahvaettevõtte, aktsiaselts, munitsipaalettevõtte, eraettevõtte, majandusühingute mitmed liigid jne. Alljärgnevalt käsitleme uutest ettevõtte tüüpidest rahvaettevõtet ja majandusühingut ning uue ettevõtluse vormina talu.

Rahvaettevõtte loomise idee fikseeriti seadusandlikult esmakordselt IME "Alustes" (1), 1989.a. augustis töötati

välja rahvaettevõtte põhimääruse projekti algvariant, põhimäärus ise kinnitati Eesti NSV Ministrite Nõukogu 11. detsembri 1989.a. määrusega (2) ning see hakkas kehtima 1.jaanuarist 1990.a. Rahvaettevõtete loomise peamiseks eesmärgiks on rahvaettevõtte staatuse saanud ettevõtetele suurema vabaduse võimaldamine nii oma majandustegevuse korraldamisel kui kasumi jaotamisel. Rahvaettevõtte tegevus põhineb tema poolt sõlmitavatel lepingutel, riiklikku tellimust kohustuslikus korras rahvaettevõttele anda ei saa, küll võib ta selle võtta täitmiseks vabatahtlikult. Rahvaettevõttel ei ole kõrgemalseisvat organit. Rahvaettevõtte asutajaks on Eesti NSV Valitsus, kes sõlmib rahvaettevõtet moodustada soovivate töötajate esindajatega asutamislepingu. Riikliku ettevõtte reorganiseerimiseks rahvaettevõtteks on vajalik, et sellise otsuse poolt hääletaks üldkoosolekul vähemalt 3/4 antud ettevõttes põhikohaga töötavatest isikutest. Rahvaettevõtte asutamisel lõpetatakse ettevõtte töötajatega tööleping korras, mis on tööseadusandlusega kehtestatud ettevõtte likvideerimise juhuks, s.o. Eesti NSV Töök § 37 alusel. Endise riikliku ettevõtte töötajad saavad rahvaettevõtte liikmeteks. Liikmete suhteid reguleeritakse "Rahvaettevõtte põhimääruse", rahvaettevõtte põhikirja, töö sisekorra eeskirjade ja teiste ettevõttesiseste dokumentidega. Piiratud ulatuses võib rahvaettevõttes olla ka töötajaid töölepingu alusel, nende suhtes kehtib tööseadusandlus.

Liikmelisuse mõte rahvaettevõttes seisneb selles, et

ettevõtet juhitakse omavalitsuslikus korras ning kasum, mis jääb järele pärast maksude tasumist ning vastavate eraldiste (tootmisfondide uuendamiseks, innovatsiooniks jms.) tegemist, jaotatakse rahvaettevõtte liikmete vahel. Selles suhtes on rahvaettevõtte sarnane kooperatiivile. Rahvaettevõtte vastutab ise oma kohustuste eest, kusjuures kahjude katmiseks, mis ületavad ettevõtte jooksva maksumõime, moodustatakse riskifond, kuhu tehakse iga kuu eraldi kõigi liikmete kasumiosa arvel. Kui riskifondi suurus ei piisa kahju täielikuks katmiseks, kasutatakse selleks kasumit ja juhatause otsuse alusel ka kuni 25-protsendilisi kinnipidamisi liikmete töötasust, garanteerides neile palga miinimummäära. Igale rahvaettevõtte liikmele teatatakse palgapäeval, kui suur osa tema arvel olevatest riskifondi summadest, temale kuuluvast kasumiosast ja tema le arvestatud palgast on kulutatud tekkinud kahjude katmiseks. Riskifondi hoitakse pangas erikontol ja sellest laekuvad protsendid liidetakse nimetatud fondile. Liikme rahvaettevõttest lahkumise korral makstakse talle välja tema kasutamata jäänud riskifondi osa koos protsentidega.

Võib seega öelda, et rahvaettevõtte asutamine tähendab ettevõttele suurema iseseisvuse andmist ning samas tema vastutuse suurendamist. Samas tekib küsimus, kas rahvaettevõtte on riikliku ettevõtte eriliik või iseseisvat, uut tüüpi ettevõtte? Selle küsimusega seondub omakorda teine küsimus: kes on rahvaettevõtte vara omanik, kas jääb selleks riik või on siin tegemist uue omandivormiga? Nendele küsi-

mustele kahjuks põhimäärusest vastust ei leia. Põhimääruse p-d 1 ja 2, kus peaks olema fikseeritud vastused nimetatud põhiküsimustele, on formuleeritud ebaõnnestunult. Rahvaettevõtte staatuse määratlemisel oli põhimääruse väljatöötamise käigus valida kahe võimaluse vahel. Esiteks, tunnistada rahvaettevõtte talle kuuluva vara omanikuks. See oleks tähendanud rahvaettevõtte suurt sisulist sarnasust kooperatiiviga, kes on samuti oma vara kollektiivne omanik. Erinevus rahvaettevõtte ja kooperatiivi vahel oleks seisnenud peamiselt nende moodustamise ja likvideerimise korras. Selle variandi valik oleks tähendanud radikaalset katset leida riigi omandile tegelik omanik. Peamine vastuargument oli siin aga järgmine: on sotsiaalselt ebaõiglane, et ühe riikliku ettevõtte töötajad saavad rahvaettevõtte moodustamise kaudu varem riigile kuulunud vara omanikuks, teise ettevõtte töötajad aga, kus rahvaettevõtet ei moodustata, jäävad halvemasse olukorda. Teiseks, riigi omandivormi mitte muutes anda teatud arvule riiklikele ettevõtetele rahvaettevõtte seisund, avardades sellega tema võimalusi ja õigusi rahvaettevõtte valduses oleva vara suhtes, mis jääb endiselt riigi omandiks. Põhimääruse lõplikus redaktsioonis valiti just see teine variant. Jättes vaatluse alt välja küsimuse nende kahe variandi plussidest ja miinustest, ei saa jätta märkimata olulist vastuolu põhimääruse enda sees - valides sisuliselt teise variandi, s.t. mitte muutes omandivormi ja mitte andes rahvaettevõttele omaniku õigusi, deklaareeritakse ometi põhimääruse punktides 1 ja 2, et lähtu-

tud on esimesest variandist, s.t. et rahvaettevõte on tunnistatud omanikuks, seejuures nn. teisesomanikuks, kusjuures nn. esmasomanikuks peetakse rahvast. Sellise formulatsiooni teoreetiliseks aluseks on U.Mereste poolt esitatud seisukohad (3). U.Mereste üks põhiteese seisneb selles, et eristada tuleb riigi ja rahva omandit. Rahva omandi nn. teisesomanikuks ongi aga uut tüüpi ettevõtted - rahvaettevõtted. Raske on sellise käsitlesega nõustuda. Rahvas ei saa omandiõigust teistmoodi teostada kui riigi kaudu. Asjatu on püüda eristada rahva ja riigi omandit. Riigi omand - see ongi selle riigi rahva omand. Kuid ka nii ei saa teostada omandiõigust vahetult, vaid riiklike organisatsioonide (riigiorganid, riiklikud ettevõtted, asutused jne.) kaudu. Need riiklikud organisatsioonid ei muutu omanikeks, vaid nad on neile kuuluva vara tiitlipärased valdajad. Midagi ei muutu, kui me nimetame, nii nagu on tehtud põhimääruses, teatud osa riiklikest ettevõtetest teiseseks omanikuks. See on žongleerimine uute, seni lahti mõtestamata terminitega ja ei midagi rohkemat. Rahvaettevõte on riigi vara tiitlipärane valdaja, riikliku ettevõtte eriliik. Teistest riiklikest ettevõtetest erineb rahvaettevõtte talle valitsuse poolt antavate suuremate õiguste poolest. Samas on tal kohustus tagada riigi poolt antud vara väärtuseline säilimine ning rahvaettevõtte likvideerimisel läheb kogu tema vara, mis jääb järele pärast võlgade tasumist, tagasi riigi käsutusse. Põhimääruse p-d 1 ja 2 tuleks ümber sõnastada, et välistada väärettekujutuse tekkimise võimalus, nagu oleks

rahvaettevõtte riigi kõrval iseseisvaks omanikuks. Vaadeldav viga põhimääruse punktides 1 ja 2 saab alguse IME "Aluste" §-st 17 (1), kus rahvaettevõtetes nähakse küll ühte riikliku ettevõtte liiki, kuid samas deklareeritakse, et nad on oma vara omanikud. Nii ei saa olla, üks väide välistab teise. Kui rahvaettevõtte tunnistada talle kuuluva vara omanikuks, siis pole ta enam riiklik ettevõtte ja vastupidi - olles riiklik ettevõtte, ei saa ta olla samaaegselt omanik.

Põhimäärus näeb ette, et rahvaettevõtte võib moodustada ka munitsipaalomandi baasil. Põhjendamatu on välja jätud kooperatiivsete, ühiskondlike organisatsioonide ja nende koondiste (EKE, ETKVL jt.) poolt loodud ettevõtetele rahvaettevõtte staatuse omistamise võimalus. Just nende ettevõtete õiguslik seisund on siiani kõige ebamäärasem olnud, tihti tekib raskusi selliste ettevõtete vara omaniku kindlaksmääramisel. Projektis eelnevalt olnud sellekohane punkt tuleks põhimäärusesse täiendavalt lisada.

Majandusühingut, erinevalt rahvaettevõttest, ei saa nimetada mingiks täiesti uueks nähtuseks. Majandusühingud on laialt levinud ettevõtluse vormiks arenenud majandusega maades ning olid hästi tuntud ka Eesti Vabariigis. Praeguseks ajaks on valminud "Eesti NSV majandusühingute põhimääruse" projekt, kus on ette nähtud kolme liiki majandusühinguid - täisühingud, usaldus- ehk kommandiitühingud ning osaühingud ehk piiratud vastutusega ühingud. Erinevus majandusühingu ja majandustegevusega tegeleva kooperatiivi vahel seisneb omandivormi erinevuses. Majandusühing kui juriidi-

line isik ei ole oma vara omanik, omanikeks on ühingu liikmed, kellele ühingu vara kuulub üldreeglina kaasomandina. Majandusühing on järelikult üheks kaasomandiõiguse teostamise juriidiliseks vormiks. Kooperatiiv seevastu on oma vara omanik, kooperatiivi liikmed aga omanikud ei ole. Oluline praktiline tähendus sellisel vahetegemisel seisneb selles, et majandusühingust lahkumisel on ühingu osanikul õigus oma kaasomandiosa välja nõuda, kooperatiivist lahkumise korral aga kooperatiivi liikmel sellist õigust ei ole. Kooperatiivi vara läheb kooperatiivi liikmete vahel jagamisele üksnes kooperatiivi likvideerimise korral. Toodud aspektist lähtudes on mõttekam asutada majandusühinguid kui kooperatiive - majandusühingus iga osaniku vara ühingu vara suurenedes suureneb, kooperatiivi varas aga liikmete osi ei eristata. Kui senini olid kooperatiivid peaaegu ainsaks vormiks, mille kaudu ettevõtlikud inimesed said oma initsiatiivi rakendada, siis "Majandusühingute põhimääruse" vastuvõtmise järel peaksid majandusühingud saama eelistatavamaks. Nii on see igatahes normaalse turumajandusega maades.

Majandusühingud erinevad üksteisest peamiselt selle poolest, milliste põhimõtete järgi ühingu osanikud vastutavad ühingu kohustuste eest. Täisühing koosneb vähemalt kahest osanikust, kes vastutavad ühingu kohustuste eest nii oma osamaksuga ühingu põhikapitalis kui kogu isikliku varaga solidaarsete võlgnikena. Usaldusühing koosneb ühest või mitmest täisosanikust, kes vastutavad ühingu kohustus-

te eest nii nagu täisühingu osanikud, ning ühest või mit-
mest usaldusosanikust, kes usaldavad täisosanike käsutusse
oma osamaksu ja vastutavad ühingu kohustuste eest üksnes
selle osamaksu ulatuses. Osauhing koosneb kahest või mit-
mest osanikust, kelle vastutus ühingu kohustuste eest on
piiratud nende osamaksuga ühingu põhikapitali. Osauhingu
üheks alaliigiks on aktsiaselts. Aktsiaseltsi moodustamist
ja tegevust reguleeritakse Eesti NSV Ministrite Nõukogu
poolt 23.novembril 1989.a. kinnitatud "Aktsiaseltsi põhi-
määrusega" (4). See põhimäärus on koostatud suhteliselt al-
gelisel tasemel ning ei anna vastust ühele meie jaoks prae-
gu väga olulisele küsimusele: kuidas reorganiseerida riik-
likke ning ühiskondlike ja kooperatiivsete organisatsioonide
poolt asutatud ettevõtteid aktsiaseltsideks? Kiirendada
tuleks ettevalmistustööd aktsiaseltsi seaduse kallal.

Teatud ebajärjekindlus on terminoloogias seoses majan-
dusühingutega. Nii on varem kasutatud praegu pakutava "ma-
jandusühingu" asemel ka "seltsi" - lihtselts, täisselts,
usaldusselts ja piirvastutusselts (5). On aga kasutatud ka
terminit "ühistu". Leian, et "selts" on sobivam mittemajan-
duslikke eesmärke järgivate organisatsioonide tähistami-
seks (näiteks kalastajate selts, jahimeeste selts jms.).
"Ühingu" ja "ühistu" puhul on vaja kokku leppida, millisest
kriteeriumist lähtudes nimetatud termineid kasutada. Seni
on ühe ja sama akti ühes projektis räägitud "majandusühis-
tutest", teises jälle "majandusühingutest". Leian, et "ma-
jandusühingule" (nii on see viimases projektis) võiks eelis-

tada "ühistut". "Ühistu" juba ise peaks viitama sellele, et tegemist on majandusorganisatsiooniga, seepärast oleks eesliide "majandus-" üleliigne. "Majandusühingu" võiks hoopis kõrvale jätta, "ühing" võiks olla kas "seltsi" sünonüüm mittemajanduslike organisatsioonide ja muude kodanike ühenduste tähistamiseks või siis peaksid keeleteadlased välja pakkuma reeglid, mille alusel "seltsi" ja "ühingut" eristada.

Uueks, täpsemalt öeldes taasloodavaks ettevõtluse vormiks, mis ei kujuta endast küll ettevõtet, on talu. Talude loomise ja tegevuse õiguslikuks aluseks on 8.detsembril 1989. aastal vastu võetud Eesti NSV taluseadus (6). Talu mõiste on taluseaduses määratletud (§ 2): talu on põllumajandusliku ettevõtluse vorm, mis baseerub riigi poolt antud või rendilepingu alusel saadud maal, taluperele omandiõiguse alusel kuuluval või rendilepingu alusel saadud tootmisvahenditele, mille põhieesmärgiks on põllumajanduslik kaubatootmine ja traditsioonilise eesti maaelu kujundamine ning mis on taluna registreeritud kohalikus omavalitsusorganisis. Seega mitte iga maa-majapidamine ei ole talu taluseaduse mõttes, see tähendab, et talu õiguslik režiim laieneb vaid nendele majapidamistele, mis vastab ülaltoodud tunnustele.

Taluseadusega on kinnistatud oluline lähtealus talude loomisel - kõigil Eesti NSV kodanikel, kes vastavad taluperelehele esitatavatele nõuetele, on õigus talu luua ja selleks maad saada (§ 6). Seni, kuni pole vastu võetud

kodakondsuse seadust, tuleb "Eesti NSV kodaniku" all mõelda Eestis alalist sissekirjutust ning elukohta omavat isikut. Taluperemeheks võib olla iga vähemalt 21-aastane teovõimeline kodanik, kellel on vajalik kutsealane ettevalmistus ja kogemused ning kellel pole vastunäidustusi talutöö tege- miseks (§ 4). Vastunäidustuste all tuleb mõelda eelkõige vastunäidustusi seoses tervisliku seisundiga. Taluperemeheks saada sooviv isik atesteeritakse, atesteerimise käigus ot- sustatakse, kas ta on taluperemeheks sobiv või mitte. Talu- peremehele peab talu olema põhitöökohaks, tema nimele vor- mistatakse talu maakasutamisdokumendid ja talle antakse taluperemehe tunnistus.

Talu loomine toimub kas endise talu taastamise või uue talu rajamise teel. Talu taastamise õigus on selle endistel omanikel seisuga 23. juuli 1940 või nende seadusjärgsetel pärijatel. Talu taastajatel on eelisõigus endisel talukohal talupidamist taastada. See eelisõigus on kehtiv kahe aasta jooksul, alates taluseaduse jõustumisest, s.o. kuni 1992 aasta alguseni. Selle aja jooksul peab iga talu taastamis- õigust omav isik otsustama - soovib ta talu pidama hakata või ei. Loobumisest võib teatada muidugi ka varem. Kui aga endised taluhooned on seaduslikul alusel üle läinud uuele omanikule või on rehabiliteeritud isik (endine omanik) või tema pärijad on loobunud hoonete tagastamise nõudest või on neile seaduslikul alusel keeldutud hooned tagastamast, siis on talu taastamise eelisõigus sellel isikul, kes on hoonete omanik või tiitlipärane valdaja. Selline säte on

vajalik selleks, et talude taastamisega ei kaasneks uut ülekohut - kui maal elav ja maja omav inimene tahab oma maja ümbruse maad talumaaks, tuleb tema soovi sellele maa- le eelistada kõigi teiste, sealhulgas talu endise omaniku (pärijate) taotlustele. Talu endine omanik saab antud ju- hul talu loomiseks maad taotlema omakorda eelisõiguse alu- sel mõnes teises kohas, eelkõige selle maakasutaja terri- tooriumil, kus tema endine talu asus.

Uue talu loomise jaoks on taluseaduses kehtestatud järjekord (§ 9), millest tuleb lähtuda, juhul kui kõigi taotlejate soovi ei ole võimalik korraga rahuldada või kui ühele ja samale maatükile on mitu pretendenti.

Talu taastamise või uue loomise sooviavaldusega tuleb pöörduda kohaliku omavalitsuse organi poole, kelle kompe- tentsis on maa eraldamine. Seni, kuni ei ole aga valdasid veel loodud ega nende kompetentsi kindlaks määratud, toi- mub talude loomiseks maa eraldamine maakonnavalitsuse poolt. Otsus peab olema tehtud kuue kuu jooksul avalduse esitamise päevast alates. Oluline on siinjuures küsimus praeguse maa- kasutaja, selle kolhoosi või sovhoosi nõusolekust, kelle kasutuses olevast maast talumaa eraldatakse. Kui tegemist on talu taastamisega või kui antakse uue talu rajamiseks maad selleks spetsiaalselt loodud talumaade fondist, küsi- takse vaid senise maakasutaja seisukohta. Maad eraldav kohaliku omavalitsuse organ võib seega anda talule maad ka siis, kui senine maakasutaja sellega ei nõustu. Kui aga tegemist on uue talu rajamisega, on vajalik praeguse maa-

kasutaja nõusolek.

Faktiline maakasutusõigus ning talu loetakse tekkinuks tema ettenähtud korras registreerimise momendist kohalikus omavalitsusorganism.

Taluseadusega on loodud eriline talupere vara õigustlik režiim. Talupere vara kuulub tema liikmetele ühisomandiõiguse alusel. Talupere liikmete ühisomandiõigus erineb seni tuntud ühisomandiõiguse vormidest (abikaasade ühisomandiõigus, kolhoosipere liikmete ühisomandiõigus) eelkõige selle poolest, et talupere liikme lahkumise korral pere koosseisust ei ole tal üldreeglina õigust nõuda oma osa eraldamist natuuras, vaid tal on õigus saada rahalist kompensatsiooni. Talupere varast natuuras osa saamise õigus on perest lahkumise korral kõigi pere täiskasvanud teovõimeliste liikmete nõusolekul nendel pereliikmetel, kes loovad uue talu (§ 21). Talupere liikmetele väljamaksmisele kuuluva rahalise kompensatsiooni suurus määratakse kindlaks sõltuvalt tema tööpanusest talu vara suurenemisse, samuti selle järgi, mida pere liige andis natuuras üle talu varaks. Kompensatsioon makstakse välja kokkuleppe alusel, kuid mitte hiljem kui 5 aasta jooksul alates pereliikme lahkumisest. Kompensatsiooni väljamaksmine, ilma et pereliige lahuks pere koosseisust, võib toimuda vaid kõigi täiskasvanud teovõimeliste pereliikmete nõusolekul (§ 21). See kõik on vajalik selleks, et oleks tagatud talu vara terviklikkus ning talupidamise elujõulisus. Samu põhimõtteid on järgitud ka talu vara pärimise korra sätestamisel

(§ 36) - talupere liikme surma korral pärand tema osale pere varas küll avaneb (selles suhtes erineb talu vara pärimine näiteks kolhoosipere vara pärimisest), kuid pärimisele kuuluv pärandiosa ei või olla suurem kui 30 % talupere varast pärandi avanemise momendil.

Omaette probleem on talumaa kasutamise õiguse pärandamine ja pärimine. Kuivõrd maa omanikuks on Eesti NSV ja taluperemeestele antakse vaid maa kasutamise õigus, mitte omandiõigus, ei saa rääkida talumaa pärimisest. Talumaa kasutamise õiguse pärimist sätestab taluseaduse § 35, arvestades samal ajal ka Eesti NSV tsiviilkoodeksi sätteid. Keskmise küsimus talumaa pärimisel on probleem taluperemehel - kes on see pärija, kellel on õigus saada oma nimele talumaa, oluline on seejuures, et talumaa pärija peab vastama taluperemehele esitatavatele nõuetele, see tähendab, et mitte iga pärija ei saa olla talumaa kasutamise õiguse pärijaks.

Talu majandustegevuse põhimõtetest tuleb rõhutada kõigepealt seda, et taluperemes on talu majandustegevuse korraldamisel iseseisev, talu on maksude maksmisest vabastatud viie aasta jooksul, alates talu loomisele järgneva kuu esimesest kuupäevast, talupere võib ilma eriloata teha tegevust põllumajandusliku abitootmisega ja põllumajandussaaduste töötlemisega, majanduslikud sidemed teiste talude, kodanike ja organisatsioonidega põhinevad lepingutele, talu arendab välismajandustegevust võrdsetel alustel teiste ettevõtluse vormidega, talu toodangu müümiseks võib avada

müügipunkte ja kauplusi, taluperemehel on õigus avada pankades arveldus- ja hoiuarveid, saada talu väljaarendamiseks lühi- ja pikaajalist laenu tagastamise tähtajaga kuni 50 aastat alates kuendast aastast pärast laenu saamist, talud võivad vabatahtlikkuse alusel ühineda seltsidesse, ühingutesse ja liitudesse, astuda kooperatiivsetesse sidemetesse kolhooside, sovhooside ja muude organisatsioonide ja kodanikega, olla kooperatiivide kollektiivseks liikmeks jne. Tähtis uuendus meie seadusandluses on taluseaduse § 26, mille kohaselt on lubatud palgalise tööjõu kasutamine talutöö tegemisel. Taluperemes võib üle kuu kuu kestvaid või tähtajata töölepinguid sõlmida üheaegselt kuni kolme isikuga, sealhulgas ka talupere liikmetega. Arvestada tuleb aga seda, et töölepingu alusel tehtud töö arvel ei suurene talupere liikme ühisomandiosa talu varas. Töölepingu alusel talus töötavale kodanikule võib see olla põhitöökohaks, aga ta võib sõlmida töölepingu ka töötamiseks põhitööst vabal ajal. Põhitöökohast eraldi luba ei ole selleks vaja.

Talus töötavad talupere liikmed (alates 14 eluaastast) ja töölepingu järgi töötavad kodanikud kuuluvad sotsiaalkindlustamisele. Selleks maksab taluperemes riikliku sotsiaalkindlustuse eelarvesse kehtestatud korras makseid ühistööst osa võtvate talupere liikmete ja tööliste eest, kuid mitte vähem, kui on vajalik minimaalse riikliku sotsiaalkindlustuse ja pensioni määramiseks. Talus töölepingu alusel töötavate kodanike eest tasub taluperemes sotsiaalkindlustusmaksu neile tegelikult väljamakstud tasust

lähitudes.

KASUTATUD MATERJALID

1. Eesti NSV isemajandamise alused : Eesti NSV 18. mai 1989.a. seadus // ENSV ÜVT. 1989. Nr. 18
2. Rahvaettevõtte põhimäärus : Kinnitatud Eesti NSV Ministrite Nõukogu 11. detsembri 1989.a. määrusega // ENSV ÜVT. 1989. Nr. 42
3. U.Mereste. Üldrahvalike omandisuhete uus sisu // Rahva Hääl. 1989. 18.-19.okt.
4. Aktsiaseltsi põhimäärus : Kinnitatud Eesti NSV Ministrite Nõukogu 23. novembri 1989.a. määrusega // ENSV ÜVT. 1989. Nr. 37
5. Eesti NSV territooriumil kehtiv tsiviilkoodeks. Tln., 1952
6. Eesti NSV taluseadus : Vastu võetud 6. detsembril 1989 // ENSV ÜVT. 1989. Nr. 39

KURITEGEVUS EESTIS AASTATEL 1980-1989

Õigust.kandidaat Ando Leps

Artikli eesmärk on anda põgus ülevaade kuritegevusest viimase kümne aasta jooksul. Kõikehaaravatest teaduslikest üldistustest hoidutakse.

Kuritegevuse järsk tõus (Eesti miilitsa- ja prokuratuuriorganites registreeriti 1989.a. 19 141 kuritegu, mis on võrreldes 1988.a. 6 975 ehk 57 % võrra rohkem) on tingitud sotsialistliku süsteemi globaalsest kriisist, mis näitab, et uttmisel ei ole olnud kaugeltki neid tulemusi, mida loodeti. See on ka täiesti loomulik. Ülalt tuleb "revolutsioon" saab piirduda ikkagi vaid mõningate reformidega olemasoleva süsteemi raames. Ainult altpoolt tekkiv liikumine - tõeline revolutsioon - on võimeline minema pühkima diktatuuril, s.o. kompartei juhtimisel rajaneva ühiskondliku korra. Selle ilmeks tõendiks on sündmused Ida-Euroopa riikides.

	Miilitsa- ja prokuratuuriorganites registreeritud kuritegude arv	Registreeritud kuritegude kasvu- või kahane- nemistempo %	Registreeritud kuritegude arv 100000 elaniku kohta	Registreeritud kuritegude kasvu- või kahanemistem- po 100000 elaniku kohta %
1980	11125	100	755	100
1981	9314	84	627	83
1982	9311	84	622	82
1983	15244	137	1012	134

1984	15437	139	1016	135
1985	14828	133	970	128
1986	12500	122	811	107
1987	11465	103	737	98
1988	12167	109	775	103
1989	19141	172	1210	160

Toodud andmetest nähtub, et kuritegevus kasvas järsult 1983.a. ja püsis sel tasemel ka 1984.a., mis näitas K.Vaino diktaadi järgi juhitud Eesti ühiskonna roiskumist. Seejärel M.Gorbatšovi poolt 1985.a. algatatud NLKP diktatuuri mõningase lammutamise ja ühiskonnaelu osalise avalikustamisega kaasnes kuritegevuse langus eriti 1986.a. ja 1987.a. Ka 1988.a. püsis kuritegevus umbes 1986.a. tasemel. Kuritegevuse uus järsk tõus 1989.a. nii kogu Nõukogude Liidus kui ka Lätis ja Leedus, eriti Eestis näitab, esiteks globaalse kriisi süvenemist, teiseks, demokraatlike jõudude pealetungi ning konservatiivide meeleheitliku vastupanu oma privileegade kaotamise reaalses hirmus ja kolmandaks, õiguskaitseorganite, eriti miilitsaorganite võimetust täita oma ülesandeid.

Kuritegevuse tõusuga on kuritegude avastamine vähenenud 1989.a. vaid 37,8 %. Ka raskete kuritegude arv on suurenenud, nende avastamine vähenenud aga 61,6 %-ni. Võrdluseks, 1986.a. avastati kuritegusid seitsmes maailma juhtivas kapitalistlikus riigis järgmiselt: Jaapanis 65,8 %, Kanadas 46,5 %, Saksamaa Liitvabariigis 45,8 %, Prantsusmaal 40,3 %, Suurbritannias 32,0 %, Itaalias 25,4 % ja USA-s 20,7 %.

On päevselge, et miilitsaorganid peavad avastama kuri-

tegusid. Miilitsaorgani kui juurdlusorgani põhiülesanne ongi kuritegude avastamine. Kahjuks puudub praegu selgus kuritegevuse avastamise süsteemis. Alates 1. jaanuarist 1988 muudeti Moskvas seni kehtinud korda, millal pidada toimepandud kuritegu avastatuks. 1989. a. keskel muutis NSVL Prokuratuur veelgi seda korda. Selles artiklis seda muudatust ei arvestata. Seepärast ei lange praegu aruandeperioodil registreeritud kuritegude arv täpselt kokku kuritegude avastamise protsendiga, kuna siia kuulub ka kuritegusid, mis olid registreeritud varasemal perioodil. Meie arvates tuleb tingimata tagasi minna varem kehtinud korra juurde, kus kuritegude avastamist arvestatakse aruandeperioodil registreeritud kuritegudest. Kehtiv süsteem on vaid enesepeetus.

1989. a. kasvas kuritegevus kõigis Eesti linnades ja rajoonides. Eestis kasvas kuritegevus keskmiselt 57 %, Tallinnas 98 % (Kalinini rajoonis koguni 173 %, Lenini rajoonis 104 %), Haapsalu rajoonis 83 % jne. Eesti kuritegevuse kasvust langes Tallinnale 56 %. Kuritegevuse kasvutempo oli väiksem Rapla rajoonis (16 %), transpordimiilitsas (14 %), Paide rajoonis (10 %) ja Võru rajoonis (3 %).

Kõige kõrgem kuritegevuse tase on Tallinnas, kus 100 tuhande elaniku kohta tuli 1989. a. 1559 kuritegu (Lenini rajoonis isegi 1823, Mererajoonis 1659, Kalinini rajoonis 1526). Eesti keskmisest tasemest (1210) on kuritegevuse tase kõrgem veel Kohtla-Järve linnas ja rajoonis - 1415, Haapsalu rajoonis - 1316 ja Narva linnas - 1314. Madalaim

tase on Paide rajoonis - 647, Hiiumaal ja Saaremaal - 306.

Linnad ja rajoonid	Kuritegevuse tase 100 000 elaniku kohta 1989.a.
TaLinn	1559
Kohtla-Järve linn ja rajoon	1415
Haapsalu rajoon	1316
Narva	1314
EESTI	1210
Rakvere rajoon	1109
Viljandi rajoon	1056
Valga rajoon	1031
Harju rajoon	988
Tartu linn ja rajoon	981
Võru rajoon	970
Põlva rajoon	923
Jõgeva rajoon	887
Sillamäe	865
Rapla rajoon	847
Pärnu linn ja rajoon	821
Paide rajoon	647
Hiiumaa rajoon	306
Kingisepa rajoon	306

Teadaolevalt on kuritegevus esmajoones määratud raskete isikuvastaste kuritegude sagedusega. Mis selgub alamal toodud tabelist? Esiteks see, et raskete isikuvastaste kuritegude osakaal on Balti liiduvabariikides tunduvalt madalam

(Eestis 2,3 %, Lätis 2,5 % ja Leedus 2,7 %) kui Nõukogude Liidus tervikuna - 4,4 %. Teiseks, raskete isikuvastaste kuritegude väike sagedus on Balti liiduvabariikides eksisteeriva suhteliselt kõrge kultuuritaseme tunnus.

Mõningate tähtsamate kuriteoliikide struktuur
NSV Liidus ja Balti liiduvabariikides 1979-1988

(protsentides)

	NSV Liit	Eesti	Läti	Leedu
Kuritegevus	100,0	100,0	100,0	100,0
Tahtlik tapmine ja tapmiskatse	1,1	0,7	0,6	0,8
Tahtlik ülliraske kehavigastus	2,2	1,0	1,3	1,2
Vägistamine ja vägistamiskatse	1,1	0,6	0,6	0,7
Huligaansus	9,9	5,9	6,8	5,4
Röövimine ja avalik vargus	3,8	4,7	5,7	5,9
Vargus	30,1	42,6	39,8	33,7
Kelmus	1,1	1,4	1,3	1,3
Riigi või ühiskonna vara riisumine omastamise, raiskamise või ametiseisundi kuritarvitamisega	4,5	2,3	3,1	3,7

Järgnevalt analüüsime põgusalt miilitsa- ja prokuratuuriorganites väljaselgitatud kuritegusid toimepannud isikute statistikat. Kurjategijad on valdavalt mehed (84-88 %) ning nende osatähtsus on viimasel ajal suurenenud. Vaadeldud aastatel on vähenenud isikute arv (ka osatähtsus), kes

ei võta osa ühiskonnakasulikust tööst. Ka varem kuritegusid toimepannud isikute (retsidiiv) hulk näikse vähenevat, samal ajal kui alkoholijoobes kurjategijate osatähtsus on suurenenud. Kuid mingisuguseid tõsisemaid järeldusi ei saa me nende arvude pealt teha, sel lihtsal põhjusel, et suurem osa kurjategijatest on vabaduses, kuna neid ei suudeta tabada.

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Kõik väljaselgitatud kurjategijad	7257	7084	7288	8154	8572	9259	9221	7592	5662	5829
neist:										
alaealised	1299	1138	1035	1297	1399	1551	1619	1569	1349	1431
%	18	16	14	16	16	17	18	21	24	25
16-a. ja vanemad isikud, kes ei tööta	2095	1970	2030	2083	2208	2327	2489	1717	1598	1280
%	29	28	28	26	26	25	27	23	28	22
alkoholi-joobes	2996	2830	2780	3087	3148	3294	2806	2261	1793	2035
%	41	40	38	38	37	36	30	30	32	35

Alaealiste kuritegevus kasvab nii nagu kuritegevus teinavikunagi. Olgugi, et alaealiste kurjategijate hulgas on poisse 13 korda rohkem kui tüdrukuid, on eriti murettekitav asjaolu, et alaealiste kurjategijate tüdrukute arv suureneb kiiremini kui poisiste oma. Statistikast selgub, et kolm igast 100-st 14-17-aastasest poisist osutub kurjategijaks. Kui

arvestada siia veel ka need poisid, kes on toime pannud kuritegusid, aga jäävad õiguskaitseorganite poolt tabamata, siis on olukord väga halb.

Alaealiste kuritegevus on eelkõige grupiline. Umbes 65-57 % alaealisi paneb kuriteo toime grupis. Täisealistel on see protsent 33-36. Teda iseloomustab täisealistega võrreldes suhteliselt madal (ca 10 %) toimepandud kuritegude korduvus ehk retsidiiv. Viimane asjaolu on seletatav ilmselt sellega, et madal eluiga ei soodusta (võimalda) kuritegude korduvat sooritamist. Alkoholihoobes alaealiste nii absoluut- kui suhtarvud on vaadeldaval perioodil vähenenud. Kas see on nii või on siin tegemist meile väga tuntud statistika ilustamisega, ei ole teada. Alaealistest kurjategijatest ca 60 % õpivad, umbes 1/5 töötavad ning 1/10 ei tee midagi, s.t. ei õpi ega tööta.

Alaealiste kuritegevus on põhiliselt varavastane. Vargusi on 65 % kõikidest alaealiste toimepandud kuritegudest. On positiivne, et raskete isikuvastaste kuritegude (tahtlik tapmine, tahtlik üliraske kehavigastus ja vägistamine) nii absoluut- kui suhtarvud on vähenenud.

	1976/80	1981/85	1986/89
Alaealiste toimepandud kuriteod (keskmiselt aastast)	1111	1448	1601
neist:			
tahtlikke tapmisi ja tapmiskatseid	4	2	2
tahtlikke üliraskeid kehavigastusi	5	5	4

vägistamisi ja vägistamiskatseid	16	14	14
huligaansusi	135	135	124
röövimisi ja avalikke vargusi	99	134	108
vargusi	580	867	1047
auto või muu mehhaniseeritud transpordivahendi ärandamisi	159	144	166

Alaealiste õigusvastane käitumine on loomulikult kuritegevuse toitepinnas. Võrreldes teiste liiduvabariikidega on Eesti alaealiste kuritegevuse taseme poolest 100 tuhande alaealise kohta Läti järel teisel kohal, olles Nõukogude Liidu keskmisest ligi kaks korda ja näiteks Aserbaidžaanis tasemest 24 (!) korda kõrgem.

Alaealiste kuritegevuse keskmine tase 100
tuhande alaealise kohta aastatel 1984 - 1988

Läti	2129	Ukraina	623
Eesti	1985	Kirgiisia	285
VNFSV	1585	Turkmeenia	261
Nõukogude Liit	1005	Tadžikistan	230
Leedu	939	Usbekistan	225
Valgevene	788	Gruusia	176
Moldaavia	706	Armeenia	87
Kasahstan	650	Aserbaidžaan	84

Seega on alaealiste kuritegevuse tase kõrgeim Lätis, Eestis ja VNFSV-s, keskmine Leedus, Valgevenes, Moldaavias, Kasahstanis ja Ukrainas, madal Kirgiisias, Turkmeenias, Tadžikistanis, Usbekistanis ja Gruusias ning lausa häämatavalt madal Armeenias ja Aserbaidžaanis. Nagu teada, on

kaks viimatimainitud liiduvabariiki praegu sõjajalal. Võiks arvata, et Armeenias (kristlus) ja Aserbaidžaanis (islam) on usu mõju tugev, mis omakorda mõjutab alaealiste käitumist. Kuid ka Leedu on väga usklik (katoliiklik) maa, kus aga alaealiste kuritegevuse tase on suhteliselt kõrge. Arvatavasti on tegemist ikkagi ühelt poolt sellega, et Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia liiduvabariikides teevad õiguskaitseorganid ise alaealiste kuritegevuse peaaegu olematuks, s.t. ei registreeri alaealiste toimepandud kuritegusid seaduses ettenähtud korras. Ja teisalt, alaealiste kuritegevuse tase on madalam nendes Nõukogude Liidu piirkondades, kus on tegemist enam-vähem monoliitse kultuuriga (üks keel, ühesugused tavad ja käitumishormid jne.). Näiteks Lätis ja Eestis, kus sotsialistlik kord lõhkus peaaegu kogu olemasoleva infrastruktuuri ja kus eksisteerib tegelikult kaks vastandlikku, s.t. eestlaste ja slaavlaste (peamiselt venelaste) kultuuri, on nii alaealiste kuritegevuse kui ka kuritegevuse tase üldse kõrge.

Edasi huvitab meid küsimus: milliste rahvuste esindajad panevad Eestis sagedamini toime kuritegusid. Lähtume jällegi kõikidest miilitse- ja prokuratuuriorganites väljasegitatud isikutest, kes ajavahemikul 1979-1989 (1987.a. kohta puuduvad andmed) panid toime kuritegusid.

	Kurjategi- jate kesk- mine arv aastas	Kurjategi- jate osa- tähtsus %
Kõik miilitsa- ja prokuratuuri- organites väljaselgitatud kurja- tegijad	7408	100
neist:		
eestlasi	3890	53
venelasi	2831	38
ukrainlasi	228	3
valgevenelasi	151	2
soomlasi	80	1
teisi rahvusi	228	3

Kuna eestlased (53 %) ja venelased (38 %) moodustavad kõikidest kurjategijatest 91 %, e teiste rahvuste arvele jääb vaid 9 %, siis on kurjategijad põhiliselt kirjeldatud kahe rahvusega - eestlaste ja venelastega.

	Kurjategi- jaid 100 tuhande sel- lest rahvu- sest elani- ku kohta	Mitu protsenti moodustab vabarii- gi keskmisest näi- tajast (rohkem või vähem)
Kõik miilitsa- või prokuratuu- riorganites väljaselgitatud kurjategijad	489	100
neist:		
venelasi	641	+31
valgevenelasi	590	+21
ukrainlasi	541	+11
soomlasi	465	-5
eestlasi	406	-17
teisi rahvusi	698	+43

Tabelist nähtub, et põlisrahvuse kuritegelik aktiivsus on kõige madalam Eesti keskmisest (-17 %). Teise suure etnilise kogukonna - venelaste - kuritegelik aktiivsus on seevastu 31 % kõrgem Eesti keskmisest näitajast ja koguni 58 % kõrgem eestlaste kuritegelikust aktiivsusest. Kõige lähedasem eestlaste kuritegelikule aktiivsusele on vaid hõimurahva soomlaste kuritegelik aktiivsus.

Mis öeldust järeldub? Esiteks. Pärast sõda hakkas Bestis eksisteerima kaks täiesti erinevat kultuuri - põlisrahvuse ja uusasukate (migrantide) ehk peamiselt venelaste kultuur. Olgugi et migrantid sattusid tunduvalt kõrgemasse elukeskkonda, püsib neil visalt teadmine, et just nemad on toonud Bestisse kultuuri ja paremad elutingimused. Ja see pärast on nad end ülal pidanud täielike peremeestena, vaezumata omandama põlisrahvuse keelt ja kultuuri. Selle üheks tagajärjeks on venelaste tunduvalt kõrgem kuritegelik aktiivsus, võrreldes põlisrahvusega. Teiseks. Soomlaste suhteliselt madal kuritegelik aktiivsus räägib sellest, et nemad on võtnud enam-vähem omaks eestlaste kultuuri ja keele. Kolmandaks. Migrantide (eriti slaavi kogukonna) kultuuri olemasolu raskendab Eesti kuritegevuse võrdlust näiteks Soome kuritegevusega.

Nagu varem öeldud, on kuritegevus esmajoones määratud raskete isikuvastaste kuritegude sagedusega. Alamal toodud tabelist selgub, et eestlased panevad tunduvalt vähem toime tahtlikke tapmisi, tahtlikke üliraskeid kehavigastusi ja vägistamisi teiste rahvuste esindajatega võrreldes. See on

aga eelkõige eestlaste suhteliselt kõrge kultuuritaseme tunnus.

	Best- lased	Vene- lased	Uk- rain- lased	Valge- vene- lased	Soom- lased	Tei- sed rah- vused	Kõik kurja- tegi- jad
Kurjategijaid 100 tuh. elaniku kohta	406	641	541	590	465	698	489
neist panid toime:							
tähtlikke tapmisi või tapmiskatseid	4	10	8	8	10	10	6
tähtlikke üliras- keid kehavigastusi	5	12	11	11	14	14	7
vägistamisi või vägistamiskatseid	4	8	5	9	6	10	6
huligaansusi	33	67	56	56	52	72	45
röövimisi ja ava- likke vargusi	27	54	32	45	34	59	36
vargusi	122	188	143	153	122	193	144
kelmusi	3	5	5	6	2	11	4
auto või muu meh- haniseeritud transpordivahendi ärandamisi	27	21	16	17	22	17	25
riigi või ühiskonna vara riisumisi omas- tamise, raiskamise või ametiseisundi kuritarvitamisega	15	22	26	23	15	24	18
liiklusõnnetusi	34	28	29	27	26	41	32
spekulatsioonid	4	6	10	7	4	30	5
võtsid, vahendasid või andsid alt- käemaksu	2	4	5	8	4	13	3

Ka teisi tabelis vaadeldud kuritegusid panevad eestlase toime tunduvalt vähem kui teised rahvused, välja arvatud vaid ärandamised. Samuti on liiklusõnnetustes (tegemist

on ettevaatamatu, mitte aga tahtliku kuriteoga) sagedamini süüdi eestlased. Millest on see tingitud? Nagu teada, oli eestlastel varem palju hobuseid. Praegu ei ole enam hobuste, vaid autode ajastu ja eestlastel on nüüd, võrreldes teiste rahvustega ja ka teiste liiduvabariikidega, jällegi kõige rohkem sõiduautosid. Sõiduauto on jõukuse tunnus. Eks see tingi ka rohkem liiklusõnnetusi. Ärandamine on poiste kuritegu (tüdrukud ei pane seda kuritegu peaaegu üldse toime) ning on eestlaste seas ilmselt seepärast rohkem levinud, et igas eesti perekonnas peab olema oma hobune, s.t. sõiduauto. Kuid kõikidesse perekondadesse kahjuks sõiduautosid ei jätku, sest on olemas jõukaid ja vaeseid perekondi. Iseenesest ei ole ükski rahvus kuritegelikum teisest rahvusest.

Käsitledes Eesti parandusliku töö asutustes karistust kandvate isikute statistikat, tuleb ennekõike põgusalt vaadelda kohtutes süüdimõistetud isikute ja iseäranis vabadusekaotusliku karistusega süüdimõistetute arvnäitajaid.

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Süüdimõistetute arv	5961	5777	5971	6073	6340	6680	6693	5069	3460	3264
Dünaamika %	100	97	100	102	106	112	112	85	58	55
Vabadusekaotusliku karistusega süüdimõistetute arv	3647	3190	3185	3067	3085	2836	2662	1823	1284	1132
Dünaamika %	100	87	87	84	85	78	73	50	35	31

Vabadus-
kaotusliku
karistuse-
ga süüdi-
moistetute
osa koiki-
dest süüdi-
moistetute
test %   61   55   53   51   49   42   40   36   37   35

Nagu nähtub toodud arvudest, on viimase kümne aasta jooksul peaaegu poole võrra vähenenud kohtutes süüdimõistetute arv ja seda olukorras, kus kuritegevus tegelikult kasvab. Kohtutes süüdimõistetute arv on vähenenud eriti kahel viimasel aastal, mis on eelkõige tingitud sellest, et miilitsaorganid ei suuda avastada kuritegusid - pole lihtsalt inimesi, keda kohtus süüdi mõista. Pidevalt on vähenenud ka vabadusekaotusliku karistusega süüdimõistetute arv, mis omakorda näitab seda, et kohtute karistuspoliitikas on toimunud teatav nihe humaansuse suunas. Teisalt mõjutab see muidugi olemasolevat kuritegevuse taset.

Kuna vabadusekaotusliku karistusega süüdimõistetute arv on vähenenud, siis on ka loomulik, et Eesti parandusliku töö asutustes on vähenenud karistust kandvate isikute arv.

	Karistust kandvate isikute arv	Dünaamika %	Karistust kandvate isikute arv 100 tuh. elaniku kohta
1.1.1981	5835	100	393
1.1.1982	6216	107	415
1.1.1983	6759	116	449
1.1.1984	6911	118	455
1.1.1985	7335	126	480
1.1.1986	7504	129	487

1.1.1987	7300	125	469
1.1.1988	5253	90	334
1.1.1989	4062	70	257
1.1.1990	3600	62	228

Kinnipeetutest oli naisi keskmiselt 5 %; kuni 25-aastaseid 37 %. Seisuga 1.1.1990 viibis parandusliku töö asutustes 47 % eestlasi, 42 % venelasi ja 11 % teiste rahvuste esindajaid. Lähtudes aga Eestis elavatest rahvustest, tuleb 100 tuhande eestlase kohta 167 karistust kandvat isikut, 300 venelast ja 279 teiste rahvuste esindajat. Isikuid, kes on sattunud korduvalt kinnipidamiskohtadesse (retsidiiv) oli seisuga 1.1.1990 59 %. 1/3 kinnipeetavatest on alkohoolikud, narkomaanid või toksikomaanid.

Võrdluseks olgu öeldud, et seisuga 1.1.1936 oli Eestis 2770 vangit, nendest 2451 meest (88 %) ja 319 naist (12 %). 100 tuhande elaniku kohta tuli 219 vangit. Seega praegu parandusliku töö asutustes karistust kandvate isikute suhtarvud on peaaegu vastavuses 1936.a. arvudega.

Seisuga 1.1.1990 viibis parandusliku töö asutustes 0,5 % isikuid, kellele oli mõistetud vabadusekaotuslik karistus kuni üks aasta, täpselt üks aasta 1,8 %-l, 1 - 3 aastat 29,0 %-l, 3 - 5 aastat 37,5 %-l, 5 - 10 aastat 26,8 %-l ja 10 - 15 aastat 4,4 %-l. Järelikult on levinumaks karistusmääraks 3 - 5 aastat vabadusekaotust. Milline on selle karistusmäärade efektiivsus süüdimõistetute edasisele saatusel pärast vabanemist kinnipidamiskohast, on iseküsimus.

Kinnipidamiskohtades karistust kandvate isikute arvu vähenemine ei ole seotud ainult vabadusekaotuslikule karistusele mõistetud isikute vähenemisega, vaid ka amnestia kohaldamise ning süüdimõistetute saatmisega metsatööle väljapoole Eestit. Näiteks 18.6.1987.a. amnestiaga Oktoobrirevolutsiooni 70. aastapäeva puhul sai parandusliku töö asutustest otse koju ainult 64 inimest ja 375 inimest saadeti nn. keemiasse, s.t. tööle rahvamajandusobjektidele, 1906 vahialuse suhtes vähendati karistusemäära poole võrra ja 502 isiku suhtes ühe kolmandiku võrra.

Kuna Eesti parandusliku töö asutustes ei olnud sageli ruumi magamiseks (kasutati kolmekordseid narisid), rääkimata juba töötamise võimalustest, siis aastatel 1986 - 1987 saadeti Venemaale metsatöödele 707 inimest. Kuna siiani ei ole Eestis näiteks erirežiimiga parandusliku töö asutust, samuti türmi, siis nende kategooriate süüdimõistetuid saadetakse tänini Eesti piirest välja karistust kandma. Loomulikult on selline olukord ebanormaalne. Seepärast tegi läinud aasta lõpupäeval ENSV siseminister taotluse metsatöödele ja üldse väljapoole Eestit karistuse kandmisele sattunud isikute siia tagasitoomiseks karistuse edasiseks kandmiseks.

IME ellurakendamisel on vaja, et kõik Eestis kuritegusid toime pannud isikud kannaksid karistust ainult siin! Meile kuritegusid toime panema sõitnud isikud mõistetakse loomulikult süüdi meie kohtutes, aga karistust hakkaksid nad kandma väljaspool Eestit.

Meil peavad olema kõik parandusliku töö asutuste liigid niivõrd, kui võrd need Eesti uue seadusandlusega on üldse vajalikud.

Põgusast kuritegevuse analüüsist peaks meile saama selgemaks kriminogeenne situatsioon Eestis ajal, mil me läheneame iseseisvumisele.

SUIITSIIDID ESTIS

Avo Kelnik

Ei ole saladus, et arenenud tööstusriikides on käesoleval sajandil saanud tõsiseks probleemiks enesetapud ehk suitsiidid. Ka meie ajakirjanduses on olnud teateid sellest, et Soomes, Ungaris, Lääne-Berliinis ja Taanis on teiste maadega võrreldes vabaturma minejaid suhteliselt palju.

Analüüsides Ülemaailmse Tervishoiuorganisatsiooni andmeid ning teisi allikaid, võime täheldada suuri erinevusi suitsiidide esinemises 100 000 elaniku kohta eri riikides.

Suitsidoloogia kui teadusharu tekkis ja hakkas meie maal arenema 1970. aastate keskpaiku. Kuni selle ajani, alates 1930. aastatest - kodumaises teaduslikus kirjanduses seda teemat peaaegu ei käsitletud.

1971.a. moodustati NSV Liidus Ministrite Nõukogu Teaduse ja Tehnika Komitee otsuse põhjal suitsidoloogiaprobleemide uurimisgrupp, kuhu kuulusid psühhiaatrid, sotsioloogid, juristid ja psühholoogid. Koguti ja töötati läbi Moskva linnas ning Vene NFSV 13 oblastis, kraisis ja autonoomses vabariigis kogutud andmed. Uurimistulemuste üldistamise põhjal astuti 1975. aastal esimesi samme vastava profülaktikateenistuse loomisel. Esimene taoline meditsii-

nilis-sotsioloogiline asutus organiseeritigi 1975.a. Moskva linna Timirjazevi rajoonis. Selle asutuse tegevust arutati NSV Liidu Siseministeeriumi ja Vene NFSV Tervishoiuministeeriumi ühisel kolleegiumil 1978.a. Ettevõtmine kiideti heaks /7, lk. 24/.

Liiduvabariikide kaupa on suitsiidide suhtarvu erinevus (100 000 elaniku kohta) väga suur. 1971.a. oli see järgmine: Eesti NSV-s 32,6; Vene NFSV-s 30,7; Läti NSV-s 29,0 ja Leedu NSV-s 24,7. Kõige madalamat taset täheldati Taga-Kaukaasias: Armeenias 2,4; Aserbaidžaanis 4,1 ja Gruusias 5,1 /7, lk. 20/.

Enesetapuprobleemidega on kirjanduse andmeil tegeldud ka varem väga lünklikult, ajuti, juhuslikes piirkondades, ilma kindla süsteemiga. Isegi Eestis, vaatamata tema kompaktsusele, info kogumise ja levitamise suhteliselt kõrgele tasemele, sotsiaalsete protsesside uurimisasutuste olemasolule, ei ole selle nähtuse kohta terviklikku ülevaadet isegi saja aasta kohta.

Käesolevas ettekandes püüangi kokku võtta materjali, mis käsitleb kasvõi osaliselt Eestit ning võimaluse korral võrrelda olukorda teiste riikide ja piirkondadega. Ülevaade on küllalt lünklik, paljuski tuleb kasutada analoogiat, paljuski eksitavad meid statistikaseadused ühel võiteisel ajajärgul.

Varasematest aegadest üks huvipakkuvamaid uurijaid meie jaoks on doktor J. Zubov, kes uuris aastail 1891 - 1900 Liivimaal toime pandud enesetappe. Väga huvitavaid

võrdlusandmeid on ta esitanud ka teiste ajaperioodide, riikide ja regioonide kohta.

Liivimaa kubermang haaras enda alla võrdlemisi suure osa praegusest Eesti territooriumist. Liivimaa kubermangus asus ka Tartu. Sajandivahetusel olid Liivimaa 1 338 890 elanikust 40 % eestlased, 42 % lätlased /8, lk. 58/.

Autor jõuab järeldusele, et Liivimaal tapsid end suhteliselt kõige sagedamini sakslased, seejärel venelased, lätlased ja eestlased. Kogu kubermangu kohta oli kõrgeim enesetaputase Tartu linnas. J. Zubov seletab seda asjaoluga, et Tartu oli kõige tihedamini asustatud linn Liivimaal ning et palju suitsiide registreeriti just üliõpilaste seas /8, lk. 75/.

Paljud autorid, sh. ka professor, meditsiinidoktor G. Rooks (6, lk. 148/ väidavad, et enesetapmistest arvud näitasid üldist tõusu viimastel aastakümnetel enne Esimest maailmasõda. Maailmasõda tõi neis arvudes tunduva languse. Pärast maailmasõda muutusid enesetapmised uuesti sagedasemaks. "Eesti Politseileht" nr. 11 1925. aastast kirjutab: "Elu ei ole veel normaalsetesse rööbastesse läinud ning paljudes maades pole veel praegugi ette näha, millal kord harilikud elutingimused valitsema hakkavad. Inimesed on ootamisest väsinud - see ongi peapõhjuseks enesetapmistest suurele arvule." /2, lk. 306/

Enne Esimest maailmasõda oli näiteks Ungaris 100 000 elaniku kohta 20 enesetapjat, 1922.a. oli see arv aga tõusnud 27,2-ni; 1926.a. 30,5-ni /9, lk. 30/. 1909.a. oli Soomes

100000 elaniku kohta ainult 8,83 enesetapjat; 1913.a. 11,70; 1925.a. 15,06 ja 1927.a. 17,04.

Järgnevas tabelis anname ülevaate enesetappude arvust Eestis aastail 1920 - 1937 /1, lk. 320; 6, lk. 148/.

Aasta	Absoluutarv	Aasta	Absoluutarv
1920	58	1929	326
1921	114	1930	337
1922	184	1931	326
1923	186	1932	308
1924	247	1933	292
1925	258	1934	269
1926	320	1935	233
1927	304	1936	275
1928	318	1937	260

Kuni 1924. aastani oli Eestis 100 000 elaniku kohta alla 20 enesetapu. 1924-st kuni 1938. aastani oli see näitaja 20 ja 30 vahel, ületades vaid 1930. aastal kolmekümne piiri /1, lk. 320/. 1930. aasta oli ülemaailmse majanduskriisi aasta ning suitsiidide arv tõusis enamikus riikides.

"Encyclopaedia Britannica" andmete kohaselt oli Eestis aastail 1934 - 1936 100 000 elaniku kohta keskmiselt 23,3 suitsiidi (Austrias 38,7; Ungaris 31,5; Norras 6,6; Hispaanias 4,3) /4, lk. 532-533/.

Sajandivahetusel oli Eestis enesetappe meestel 3,7 korda sagedamini kui naistel /6, lk. 149/.

Eesti Vabariigi ajal oli enesetappe tapmistest 1,3 - 2,3 korda rohkem (praegu 4,5 - 5,0 korda).

Aastail 1925 - 1929 oli 100 000 linnaelaniku kohta 45,8 ja maainimese kohta 20,0 enesetapujuhtu. Aastatel 1930 - 1934 olid need arvud 39,3 ja 22,2 /1, lk. 320/.

Aastail 1920 - 1935 olid umbes pooled suitsidentidest vallalised; naistest kolmandik ja meestest 37 - 39 % abi-elus; 6 % meestest ja 14 % naistest lesed /1, lk. 320/.

Kõrgharidusega mehi oli suitsidentidest aastail 1930 - 1934 2,8 %; naisi 1,1 %; keskharidusega vastavalt 7,6 ja 12,9 %; kirjaoskamatuid 1,3 % ja 3,9 %. Enamus (üle 80 %) olid kirjaoskajate kategooriasse paigutatud /1, lk. 320/.

1. augustist 1920 kuni 1. maini 1936 oli Tartus 537 enesetappu. Elu lõpetanuist olid alla 20-aastased 7,1 %, 20 - 50-aastased 63 % ja üle 50-aastased 30 %. Rahvaloenduse andmeil oli Tartus samal ajal alla 20-aastaseid ligi 30 % elanikkonnast; 20-50-aastaseid 46 % ja üle 50-aastaseid 24 %. Märgitakse veel, et kooli- ja puberteedieas polnud enesetapmised haruldased /6, lk. 149/.

Enesetapmise viisidest 1920.-1930. aastatel olid meie aladel esikohal poomine, järgnesid laskmine, mürgitamine ja uputamine. See kehtis nii meeste kui naiste kohta. Keskmiselt 40 % mõlemast soost kodanikest lõpetasid oma elu poomise teel (praegu on poomise osatähtsus ligi 2 korda suurem).

1926.a. kirjutas Ludvig Puusepp brošüüri "Noorus ja eluväärtus. Noorsoo enesetapmiste andmetel", mis on senini ainus monograafia suitsiidiprobleemidest Bestimaal.

Paar väljavõtet L.Puusepa tööst:

"Rahvaste elus on ajajärke, kus tung enesetapmisele nii sügavalt juurdunud massidesse, et ohvrite arv tõuseb kuulmatuseni." /5, lk. 5/

"Enesealalhoiuinstinkti kadumine on bioloogiliselt võttes haiglane nähtus ja seepärast peame ka enesetapmise arvama haiglaste nähtuste hulka." /5, lk. 10/

"90 % alkohoolikuist kannab eneses enesetapu mõtteid." /5, lk. 18/

Jäägu igaühe enese otsustada ja järeldada, kui palju siis on suitsiidi fenomenis sotsiaalset ja kui palju individuaalset.

Hiljuti õnnestus saada ametlikud statistilised andmed aastate 1947 kuni 1956 kohta. Võrreldes 1947. aastaga kasvab enesetappude hulk 1949.a. maaelanike hulgas 2,1 korda (90-lt 190-le). Järsult vähenes see 1955. aastast. Linnaelanike hulgas oli kõrgpunkt 1953. aastal ning langes jällegi 1955. aastal. Ajastu pinged peegelduvad siin vägagi konkreetsetl.

Süvenemist, kontrolli ja analüüsi vajavad ka andmed ajavahemiku 1956 kuni 1965 kohta.

Aastail 1965 - 1987 hukkus Eestis suitsiidide tagajärjel 1,63 kuni 2,45 korda rohkem inimesi kui liiklusõnnetustel.

1980. aastatel oli Eestis kõige rohkem enesetapmisi (absoluutarvudes) 50 - 54-aastaste hulgas.

Käesoleval ajal on suitsiide maaelanike hulgas 5 - 8 %

rohkem kui maal elavate inimeste osatähtsus Eesti elanikkonnas. Aastail 1980 - 1987 oli 100 000 elaniku kohta Eesti keskmisest (31,2) suitsiide rohkem Rakvere rajoonis (39,5), Võru ja Valga rajoonis (37,6) ning Narva linnas (37,3). Keskmisest madalam näitaja oli Tallinna piirkonnas (Tallinna linn, Harju ja Rapla rajoon - 26,5); Pärnu linnas ja rajoonis 28,4; Kingissepa rajoonis 29,3; Haapsalu rajoonis 30,6. Geograafiliselt on seega suitsiidirisk väiksem Eesti läänepoolsetel aladel ning kõrgem Lõuna- ja Põhja-Eestis. Mingil määral võib siin paralleelsele tuua alkoholi tarbimisega.

Muide, ka Ungari /9, lk. 21/ uurijad on jõudnud järeldusele, et läänepiirkonnas on suitsiide vähem.

1968. - 1985. aastani, s.o. 18 aastat järjest oli Eestis enesetappe 100 000 elaniku kohta üle 30.

Alates 1985. aasta juunikuust, mil piirati alkoholi müüki kaubandusvõrgus, vähenes Eestis suitsiidide arv. Suitsiidide vähendamise tendentsist annab ülevaate järgmine tabel (ENSV Tervishoiuministeeriumi Kohtumeditsiini Peaekspertiisi andmeil):

Aasta	1984	1985	1986	1987
Suitsiide	499	463	406	389

Samadel aastatel oli alkoholsete jookide müük Eestis ühe elaniku kohta (arvestatuna absoluutse alkoholina liitrites) järgmiselt: 11,2; 9,8; 8,0; 7,7.

1980. aastatel oli Eestis nais- ja meessuitsidentide

suhe 1:3,4 (sh. maal 1:1,4). Eri vanusegruppides on suhtarvud erisugused, vanuse tõustes vahe väheneb ning 80. eluaastast alates on naiste hulgas enesetapmisi sagedamini kui meestel (absoluutarvudes). Üle 85-aastaste suitsidentide seas oli naisi 1,9 korda rohkem kui mehi.

Noorte hulgas on 60. aastatega võrreldes enesetapmine 80. aastatel küll vähenenud, kuid silma torkab nende ettevalmistatus elust lahkumiseks ja teataval määral nakatavustendents. Võrreldes aga 1920. aastatega, millest kirjutab L. Puusepp, on praegusel ajal noorte suitsidogeensus tublisti kõrgem.

Aastatel 1980 - 1987 enesetapu sooritanud isikute ja-gunevus perekonnaseisu järgi: abielus 53,4 % (sh. 7,6 % vabaabielus), vallalisi 23,7 %, leski 16 %, lahutatuid 6,9 %. Haridustaseme järgi: kuni 4 klassi 27,4 %, kuni 8 kl. 58,3 %, keskkharidusega 6,5 %, kõrgharidusega 1,3 %.

Bestis pandi 1980. aastatel ligi 80 % enesetappe toimepoomise teel.

Konkreetsemalt analüüsis aastail 1980 - 1987 Tallinna linnas, Harju ja Rapla rajoonis sooritatud 889 poomisjuhtu.

Mainitud regioonis elab u. 40 % Eesti elanikkonnast. Vaadeldava 8 aasta jooksul oli eestlastest ja teiste rahvuste esindajatest suitsidentide suhe keskmiselt 1,28:1. Selles piirkonnas elas aga 1,6 korda rohkem eestlasi kui teiste rahvuste esindajaid. Järeldus: vähemalt Tallinna regioonis elunevatel eestlastel on suitsidogeensus väiksem kui samas piirkonnas elunevatel muudel rahvustel. Meeste

ja naiste suhe keskmiselt 3,25:1.

Aastail 1980 - 1987 oli Tallinna piirkonnas poomise teel kõige sagedamini enesetapmisi toime pandud mai-, novembri- ja märtsikuul (29,3 % kõigist juhtudest).

Naisi poos end kõige rohkem novembris, juunis ning kõige harvemini jaanuaris, veebruaris ja märtsis. Meestel on riskikuudeks mai, märts, august ja november, vähemohlikumad detsember, jaanuar ja veebruar.

Eestlased läksid vabaturma sagedamini novembri-, mai- ja juunikuus, teiste rahvuste esindajad mais, novembris, juulis ja augustis. Märtsikuul tapsid eestlased end 1,5 korda rohkem kui teiste rahvuste esindajad, detsembris oli eestlaste osa teiste rahvustega võrreldes isegi väiksem.

25 - 29-aastatel oli enesetappe kõige rohkem juulis; 30 - 39-aastatel septembris, detsembris ja veebruaris; 50 - 59-aastatel septembris ja novembris ning üle 60-aastatel oktoobris.

Tallinnas oli enesetappe poomise teel kõige rohkem Kalinini rajoonis, seejärel Lenini, Mere- ja Oktoobri rajoonis. Aastail 1985 - 1987 Tallinna regioonis vabatahtlikult surmaläinuist olid 5,5 % dispanseersel arvel psühhoneuroloogiahaiglas ning 13,3 % varem kriminaalkorras karistatud.

315 juhtumi analüüsist aastail 1985 - 1987 võib teha järelduse, et kõige suitsidogeensemad on aprilli-, jaanua-

ri- ja novembrikuul sündinud, väiksema suitsiidiriskiga septembri- ja detsembrikuul sündinud isikud. Meestest sooritavad suitsiidi sagedamini jaanuari- ja aprillikuul sündinud; naistest aga need, kelle sünnikuu on jaanuar, veebruar, juuni ja november. Väiksema suitsiidiriskiga on veebruari-, septembri-, oktoobri- ja detsembrikuul sündinud mehed ning augustikuul sündinud naised.

Kokkuvõte

Võrreldes maailma teiste riikidega on Eesti eripäraks see, et viimase 30 aasta vältel panevad maaelanikud suitsiide toime suhteliselt sagedamini kui linnaelanikud.

Kärmiselt kõrge suitsiiditasemega maaks loetakse seda, kus iga 100 000 elaniku kohta tuleb üle 30 suitsiidifakti, Eesti ületas 30 piiri 1930. aastal ning 1966. aastal ja sealt edasi 1968.a. kuni 1985.a. (s.o. 18 aastat järjest).

KIRJANDUS

1. Eesti arvudes 1920 - 1935. Tallinn, 1937.
2. Eesti Politseileht. 1925. November.
3. Enesetapped Eestis 1931 // Eesti Punase Risti Samariitlane. 1932. Nr. 4. Lk. 10 - 12
4. Encyclopaedia Britannica. S.a. Vol. 21.
5. Puusepp, L. Noorus ja eluväärtus: Noorsoo enesetapmiste andmetel. Tartu, 1926.
6. Rooks, G. Kohtuarstiteadus. Tartu, 1938. Lk. 147 - 163
7. Амбрумова А.Г., Бородин С.В. Клинико-психологические, социальные и правовые проблемы суицидального поведения. М. 1971.
8. Зубов И.О. Самоубийство в Лифляндской губернии : Медико-социальный очерк. Орлов, 1903.
9. Нарушения социальной адаптации в Венгрии / Программа исследований на 1985-1990 гг. / Будапешт, 1984.

SISUKORD

Saateks	2
Statutes of the Academic Association of Law of Estonia	3
Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi liikmeskond	10
Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi aastakoosolek (EAÕS-i esimehe prof. I.Rebase aruandekõne)	16
Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi toetajaliikme statuut	24
Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi üldkoosoleku resolutsioon	25
Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi ettekande- ja arutluskoosolekud 1988 - 1989 Tartus	27
Artiklid ja ettekanded	30
I.Rebane Das Selbstbestimmungsrecht des Volkes und der staatsrechtliche Status Estlands	31
I.Rebane Die Erarbeitung und Inkraftsetzung der normativen Akte in der UdSSR	48
I.Gräzin Eesti uue põhiseaduse visandjooni	60
R.Maruste Eesti õigusteadus ja õigusteadlased väljaspool kodumaad	98
E.Kergandberg Teeviit Ilmar Tammelo juurde	106

P.Järvelaid	Ilmar Tammelo (1919 - 1982) - Tartu Ülikooli õigusteaduskonna kasvandik, Bologna Ülikooli au- doktor ja Soome Teaduste Akadeemia välisliige	123
T.Wilhelmsson	Choise of Enterprise Form	146
P.Varul	Uutest ettevõtluse vormidest Eestis	163
A.Leps	Kuritegevus Eestis aastatel 1980 - 1989	178
A.Keltnik	Suitsiidid Eestis	195

182	CSF	.....	182
183	.....	.....	183
184	.....	.....	184
185	.....	.....	185
186	.....	.....	186
187	.....	.....	187
188	.....	.....	188
189	.....	.....	189
190	.....	.....	190
191	.....	.....	191
192	.....	.....	192
193	.....	.....	193
194	.....	.....	194
195	.....	.....	195
196	.....	.....	196
197	.....	.....	197
198	.....	.....	198
199	.....	.....	199
200	.....	.....	200

**ЭСТОНСКОЕ АКАДЕМИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО ПРАВОВЕДЕНИИ В
 1989 ГОДУ.**
 На эстонском и немецком языках.
 Тартуский университет.
 ЭР, 202400, г.Тарту, ул.Юликооли, 18.
 Vestutav toimetaja H. Lindmae.
 Paljundamisele antud 17.07.1990.
 Formaat 60x84/16.
 Kirjutuspaber.
 Masinaõkiri. Rotaprint.
 Tingtrükipoognaid 12,09.
 Arvestuspoognaid 11,70. Trükipoognaid 13,0.
 Trükiarv 350.
 Tell. nr. 503.
 Hind rbl. 2.50.
 TÜ trükikoda. EV, 202400 Tartu, Tiigi t. 78.